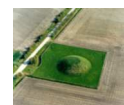

Beleidsnota Archeologie en Archeologische Beleidskaart voor het grondgebied van de gemeente Wijk bij Duurstede

Toelichting op de totstandkoming en koppeling met de ruimtelijke ordening

Rapportnummer	V874
Projectnummer	V09-1556
ISSN	1573 - 9406
Status en versie	Definitief 2.0
In opdracht van	Gemeente Wijk bij Duurstede
Samenstelling	K. Klerks, M. Simons, W.A.M. Hessing
Redactie	W.A.M. Hessing
Plaats en Datum	Amersfoort, 31 oktober 2012

Gecontroleerd door : Vestigia BV – drs. W.A.M. Hessing	d.d. 30 oktober 2012
Geaccordeerd door : Gemeente Wijk bij Duurstede	

Niets uit dit werk mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Vestigia b.v.

Inhoudsopgave

Gebruikte afkortingen.....	5
Samenvatting.....	6
Opzet van het rapport.....	8
DEEL I BELEIDSMATIGE KADERS.....	10
1 Naar een gemeentelijk archeologiebeleid.....	11
1.1 Aanleiding.....	11
1.2 Belangenafweging.....	11
1.3 Bijzondere omstandigheden.....	12
1.4 De beleidskaart.....	12
2 Wettelijk kader en gemeentelijke opgave.....	14
2.1 Archeologische monumentenzorg (AMZ).....	14
2.2 Het Verdrag van Valetta.....	14
2.3 De ‘geest van Malta’.....	15
2.4 Implementatie van Malta: de gemeentelijke opgave.....	15
2.5 Wisselwerking met rijk en provincie.....	16
2.6 Het rijk.....	16
2.7 De provincie.....	17
2.8 De gemeente.....	18
3 Visie en ambitie (omgang met bodemarchief).....	19
3.1 Algemene visie.....	19
3.2 Uitgangspunten en ambities.....	19
4 Gemeentelijke taken en actiepunten.....	22
4.1 Consequenties voor de gemeentelijke organisatie.....	22
4.2 Consequenties voor de burger (initiatiefnemer).....	23
4.3 Kosten en financiële risico’s voor de gemeente.....	23
4.4 Kosten en financiële risico’s voor de burger (initiatiefnemer).....	25
5 Archeologie in het bestemmingsplan.....	26
5.1 Model plantoelichting.....	26
5.2 Voorbeeld planregels.....	27
5.2.1 Doel van de planregels.....	27
5.2.2 Begripsbepaling.....	28
5.2.3 Voorbeeld planregels Archeologisch waardevol gebied.....	30
6 Advies voor vervolgstappen met betrekking tot fysieke bescherming, mitigerende maatregelen en vervolgonderzoek.....	34
7 Voorstel tot aanpassing en uitbreiding van de gemeentelijke Erfgoedverordening ten behoeve van de Archeologische Monumentenzorg.....	37
7.1 Naar een gemeentelijke erfgoedverordening met een archeologische paragraaf.....	37

7.2	Voorstel tot aanpassing en uitbreiding van de 'Erfgoedverordening 2012'	37
8	Voorstel voor het gemeentelijk archeologisch selectiebeleid: beschermings- en onderzoeksagenda	47
8.1	Aanzet tot een lokale/ regionale archeologische onderzoeksagenda	47
8.2	Nationale Onderzoeksagenda Archeologie.....	47
8.3	Belangrijkste thema's voor een archeologische onderzoeksagenda Wijk bij Duurstede c.q Kromme Rijngebied.....	47
8.4	Beschermende maatregelen: prioriteiten en bijzondere voorwaarden	49
DEEL II ARCHEOLOGISCH-INHOUDELIJKE ONDERBOUWING VAN DE BELEIDSKAART EN ONDERLIGGENDE DEELKAARTEN.....		50
9	Methodiek	51
9.1	Productdefinitie	51
9.2	Uitgangspunten.....	51
9.3	Aanpak en stappen.....	52
9.4	Landschapsanalyse	55
9.5	Over het AHN.....	55
9.6	Archeologische waarnemingen en onderzoek.....	56
9.7	Cultuurhistorische elementen en structuren.....	56
9.8	Erosie- en verstoringen.....	57
9.9	Opstellen van het verwachtingsmodel.....	58
9.10	Planologische vertaling.....	60
10	Resultaten van het onderzoek: beschrijving van de geologische ontwikkeling en landschapsreconstructie	61
10.1	Onderzoekshistorie.....	61
10.2	Landschappelijke ontwikkeling (zie kaartbijlage 2A en 2B)	61
10.3	Landschap en archeologie.....	62
10.4	Archeologische verwachting en landschappelijke eenheden	63
11	Resultaten archeologische inventarisatie: vindplaatsen en waarnemingen	66
11.1	De kwaliteit van de informatie.....	66
11.2	Onderzoeksgeschiedenis.....	67
11.3	Kenmerken van het Wijkse bodemarchief	68
11.4	Kennislacunes en de toekomst van het archeologisch onderzoek in Wijk bij Duurstede.....	73
12	Resultaten van de inventarisatie van cultuurhistorische elementen en structuren.....	74
12.1	Cultuurhistorische karakteristiek van de gemeente Wijk bij Duurstede.....	74
12.1.1	Merovingische/Karolingische periode.....	75
12.1.2	Ontstaan en ontwikkeling van de oudste kernen in de Middeleeuwen	75
12.1.3	Wijk bij Duurstede.....	76
12.1.4	Cothen.....	77
12.1.5	Dwarsdijk.....	78

12.1.6	Over- en Nederlangbroek.....	78
12.1.7	Kastelenlint.....	79
12.1.8	Nieuwe tijd.....	79
13	Toelichting op de archeologische waarden- en verwachtingenkaart (kaartbijlage 10A en 10B).....	81
14	Toelichting op de archeologische Maatregelenkaart (kaartbijlage 11).....	84
14.1	Beleidsmatige kaders en uitgangspunten.....	84
14.2	Beleidsmaatregelcategorieën.....	85
15	Literatuur.....	88
Bijlagen.....		92
	Bijlage 1: Catalogus.....	92
	Bijlage 2: Kaarten.....	95
	Bijlage 3: Processtappen Archeologische Monumentenzorg.....	96

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische Monumentenkaart (RCE)
AMZ	Archeologische Monumentenzorg
Archis	Archeologisch Informatiesysteem
CMA	Centraal Monumenten Archief
IKAW	Indicatieve Kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
m.e.r.	milieueffectrapportage (procedure)
MER	Milieu Effect Rapportage (rapport)
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen RACM (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten), daarvoor ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek))
SVBP2008	Standaard voor vergelijkbare bestemmingsplannen 2008
Wamz	Wet archeologische monumentenzorg
Wabo	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
Wro	Wet ruimtelijke ordening

Samenvatting

Voor u ligt de beleidsnota archeologie en de archeologische beleidskaart voor het grondgebied van de gemeente Wijk bij Duurstede. Deze laatste bestaat in feite uit een archeologische waarden- en verwachtingenkaart (*kaart 10A*), en een maatregelenkaart (*kaart 11*). Het bijbehorende rapport bestaat uit de beleidsmatige inkadering (deel I) en de archeologisch- inhoudelijke verantwoording (deel II) van de verschillende kaarten.

Het project dat ten grondslag lag aan de Nota en de Beleidskaart had de volgende doelstellingen:

1. Het in kaart brengen van het wettelijke archeologische kader en de daaruit voortvloeiende gemeentelijke opgave, de gemeentelijke visie en bijbehorende taken en actiepunten
2. Het samenbrengen van alle beschikbare informatie over de ligging en de aard van bekende archeologische vindplaatsen, opgravingsterreinen, vondstlocaties en cultuurhistorische objecten in de gemeente Wijk bij Duurstede;
3. Het benoemen van de archeologische verwachting;
4. Het bepalen van de mate van de erosie van het bodemarchief ten gevolge van nieuwbouw en saneringswerkzaamheden enz.;
5. Het vertalen van deze informatie tot planregels voor de inpassing van deze archeologische waarden of verwachtingen in nieuwe (ontwerp)bestemmingsplannen
6. Een voorstel formuleren voor de uitbreiding en aanpassing van de bestaande gemeentelijke Erfgoedverordening
7. Het inhoudelijk onderbouwen van gemeentelijk selectiebeleid. Hier onder valt het opstellen van een lijst van geselecteerde van een lokale onderzoeks- en beschermingsagenda, inclusief een eerste voorstel tot potentieel aan te wijzen gemeentelijke archeologische monumenten of aandachtsgebieden.
8. Het voorzien van deze maatregelen en instrumenten van het gewenste beleidsmatige kader.

Voor een historisch rijke gemeente als Wijk bij Duurstede is het belangrijk om een doeltreffend en transparant archeologiebeleid te voeren. Dit vloeit voort uit het Verdrag van Malta (of Valletta) dat door Nederland in 1992 werd ondertekend en op 1 september 2007 via de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) in de Monumentenwet is geïmplementeerd. Sedert die datum zijn gemeenten op basis van artikel 38a van de herziene Monumentenwet verplicht om bij het vaststellen van bestemmingsplannen en beheersverordeningen 'rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten (archeologische) monumenten'. De verantwoordelijkheid inzake de omgang met het bodemarchief is op dat moment dus voor het grootste deel gedecentraliseerd naar gemeentelijk niveau. De wet gaat daarbij tevens uit van het 'veroorzaker betaalt' principe. Dit betekent dat gebruikers en eigenaren van terreinen op basis van het bestemmingsplan geconfronteerd kunnen worden met kosten voor archeologisch vooronderzoek, behoud of opgraving. Gecombineerd met de Wet ruimtelijke ordening (Wro) die op 1 juli 2008 in werking is getreden, is behoud en beheer van het bodemarchief daarmee integraal verankerd in de gemeentelijke besluitvorming over gebruik en inrichting van de ruimte.

Bij de invulling van het gemeentelijk archeologiebeleid zal Wijk bij Duurstede zich op de eerste plaats concentreren op haar kerntaak: de vereiste integratie van archeologie in het kader van een goede ruimtelijke ordening. De gemeente kiest daarbij voor een verscherpte aandacht voor, en het stellen van heldere voorwaarden aan, ingrepen in de bodem van de archeologisch meest waardevolle delen van het gemeentelijk bodemarchief, zodanig dat de archeologische zorgplicht in overeenstemming is met andere publieke taken en ambities (woningbouw, landbouw, ruimtelijke ontwikkeling, monumenten, etc.) maar ook met private belangen. Deel I van dit rapport bevat daarvoor de beleidsmatige en juridisch- planologische

toelichting en inkadering. Behalve een effectieve en doelmatige invulling van de rol van bevoegd gezag, onderschrijft Wijk bij Duurstede daarin het rijks- en provinciale streven naar behoud van archeologische waarden in de bodem ('behoud in situ').

In de zorg voor bekende en te verwachten archeologische waarden benadrukt de gemeente op de tweede plaats de grote cultuurhistorische betekenis van de archeologische vindplaatsen uit met name de Dorestad - periode, en de vindplaatsen die verband houden met de grenszone van het Romeinse Rijk, de Limes. De gemeente is trots op deze nationaal en internationaal aansprekende overblijfselen op haar grond gebied en wil zich blijven inzetten om de herkenbaarheid en beleving van het eigen erfgoed voor bewoners en bezoekers in de komende jaren te vergroten.

Om bij toekomstige ruimtelijke ingrepen archeologische waarden en verwachtingen tijdig, transparant en doelmatig te kunnen meewegen is op gemeentelijk schaalniveau een archeologische waarden- en verwachtingenkaart ontwikkeld (zie Deel II). Deze is gebaseerd op een uitgebreide archeologische, historische en landschappelijke inventarisatie en analyse¹. Het verwachtingsmodel voor het gemeentelijk grondgebied, dat op basis daarvan is opgesteld is vervolgens vertaald in zes beleidscategorieën op de maatregelenkaart. Per categorie kan vervolgens via planregels in het bestemmingsplan inzichtelijk worden gemaakt wanneer en waar archeologisch (voor)onderzoek nodig is in het geval van nieuwe planologische initiatieven en/of bodemingrepen en welke onderzoeken en ontheffingen daarbij gelden.

De archeologische maatregelenkaart en de voorgestelde planregels zijn vergelijkbaar met die inmiddels ook in de beide andere Kromme Rijngemeenten, Houten en Bunnik, gelden. Op deze wijze wordt voldaan aan het streven om in de hele regio een consistent en samenhangend erfgoedbeleid te formuleren.

Met de opstelling van de beleidskaart en toelichting op het beleid (Deel I en II) maakt Wijk bij Duurstede op gemotiveerde en verantwoorde wijze gebruik van deze wettelijke beleidsruimte en vult deze daadwerkelijk in.

¹ Conform de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1 (zie www.sikb.nl).

Opzet van het rapport

Het rapport is als volgt ingedeeld:

In **deel I**, de beleidsmatige inkadering, geeft de gemeente aan hoe zij in het belang van een goede ruimtelijke ordening het behoud en beheer van het archeologische bodemarchief zal integreren in het ruimtelijk beleid van de gemeente, en presenteert het de eigen visie op het gemeentelijk bodemarchief, de belangrijkste ambities en actiepunten.

In **deel II**, de archeologische onderbouwing, wordt de totstandkoming van de gemeentelijke archeologische beleidskaart nader toegelicht. De beleidskaart is gebaseerd op een samenhangend pakket van onderliggende deelkaarten, die eerder voor zich de weerslag vormen van de geanalyseerde bronnen en andere gebruikte informatiestromen. Welke bronnen zijn gebruikt, welke methodieken bij de analyse is toegepast en wat de betrouwbaarheid van het uiteindelijke kaartbeeld is wordt in deel II toegelicht.

Deel I

In de hoofdstukken 1 t/m 4 wordt het gemeentelijk archeologisch beleid uitgewerkt en beschreven. In hoofdstuk 1 worden de aanleiding en context geschetst, waarna in hoofdstuk 2 nader wordt ingegaan op het wettelijk kader en de gemeentelijke opgave ten aanzien van archeologie. In hoofdstuk 3 wordt de visie en de gemeentelijke ambitie ten aanzien van het bodemarchief beschreven. In hoofdstuk 4 worden de taken en actiepunten beschreven die voortvloeien uit het gemeentelijke archeologiebeleid, waarbij kort wordt ingegaan op de organisatorische en financiële consequenties voor zowel de gemeente als de burger. Vanaf hoofdstuk 5 tot en met 8 volgt een aantal voorstellen met betrekking tot het verder inrichten van het instrumentarium voor de archeologische monumentenzorg in de gemeente Wijk bij Duurstede. In hoofdstuk 5 worden voorbeeld planregels besproken, die kunnen worden geïntegreerd in nieuwe bestemmingsplannen. In hoofdstuk 6 worden voorstellen met betrekking tot vervolgstappen tot bescherming, mitigerende maatregelen en vervolgonderzoek van het Wijkse bodemarchief gedaan. Hoofdstuk 7 bevat een voorstel tot aanpassing en uitbreiding van de gemeentelijke Erfgoedverordening. Aan de bestaande Erfgoedverordening is een aantal archeologische paragrafen toegevoegd. In hoofdstuk 8 wordt een eerste aanzet gegeven tot het verder inrichten van een gemeentelijk selectiebeleid. Het hoofdstuk bevat bijvoorbeeld een eerste aanzet tot een lokale/ regionale onderzoeksagenda en enkele voorstellen voor het stellen van prioriteiten die ten aanzien van de bescherming en onderzoek van het Wijkse bodemarchief bij toekomstige afwegingen en keuzes richtinggevend zouden moeten zijn.

Deel II

Vanaf hoofdstuk 9 volgt de meer archeologische, historische en bodemkundige verantwoording van de Wijkse archeologische beleidskaart.

In hoofdstuk 9 wordt de methodiek beschreven die ten grondslag ligt aan het opstellen van de verwachtingenkaarten. Het onderzoek omvatte de deelstudies landschapsanalyse, archeologie, cultuurhistorie, verstoringen, verwachtingsmodel en de planologische vertaling. In de hoofdstukken 10 tot en met 12 worden vervolgens de onderzoeksresultaten van elk van de deelstudies gepresenteerd. In hoofdstuk 10 staan de resultaten van de landschapsanalyse centraal. De uitkomsten van de archeologische bureaustudie worden in hoofdstuk 11 per periode beschreven. De inventarisatie van de cultuurhistorische elementen en de korte ontwikkelingsschets van de drie kernen zijn beschreven in hoofdstuk 12. In hoofdstuk 13 wordt de onderverdeling van de legenda-eenheden van de verwachtingenkaart inhoudelijk

verklaard. In hoofdstuk 14 wordt ingegaan op het onderscheid tussen de categorieën op de maatregelenkaart per legenda-eenheid toegelicht.

Het kaartblad dat bij de ruimtelijke planvorming het meest gehanteerd zal worden is de maatregelenkaart (kaart 11 in bijlage 2). Deze kaart geeft de vertaling van de archeologische waarden- en verwachting naar concrete maatregelen in de sfeer van de ruimtelijke ordening. Meer specifiek gaat daarbij voor de gemeente om het af- en meewegen van de geïnventariseerde archeologische waarden en verwachtingen op de beleidskaart bij onder andere het opstellen en wijzigen van bestemmingsplannen, het verlenen van omgevingsvergunningen, ontgrondingen en MER-procedures.

Dankwoord

Door een groot aantal lokale en regionale deskundigen is medewerking verleend bij de totstandkoming van dit rapport. De makers van de kaarten, adviesbureau Vestigia uit Amersfoort, en de gemeente Wijk bij Duurstede zijn met name de leden van de Historische kring tussen Rijn en Lek en Wijks Castellum zeer erkentelijk voor het beschikbaar stellen van aanvullende informatie. Hetzelfde geldt voor de onderzoekers die participeren in het onderzoeksproject “Dorestad Vicus Famosus” van NWO. Daarnaast wil Vestigia graag de onderstaande personen dank zeggen voor hun constructieve bijdrage aan de totstandkoming van dit rapport: de heer R. Kok (voormalig archeoloog van de Provincie Utrecht), Mevr. L. Wouters en Mevr. Y. de Jong-Lempke (provincie Utrecht), Mevr. M. Visser (STAMU), en de heer T. van Rooijen (Landschap Erdfoed Utrecht), de heer C. Thanos (destijds RCE), de heer K. van Vliet (voormalig Beleidsmedewerker Monumenten en Archeologie gemeente Wijk bij Duurstede), Mevr. W. Norg (de huidige beleidsmedewerker Monumenten en Archeologie gemeente Wijk bij Duurstede) en Mevr. H. van den Ende en de heer P. de Boer van de Omgevingsdienst Regio Utrecht.

DEEL I BELEIDSMATIGE KADERS

I Naar een gemeentelijk archeologiebeleid

1.1 Aanleiding

In de ondergrond van het gemeentelijk grondgebied liggen unieke archeologische waarden. Dit zogenoemde 'bodemarchief' is van groot maatschappelijk belang, omdat het voor het grootste deel van onze geschiedenis de enige bron van informatie is. Tegelijkertijd is dit bodemarchief kwetsbaar voor allerlei ingrepen en vormen van gebruik die nu eenmaal verband houden met wonen, werken en recreëren. Deze functies kunnen op gespannen voet staan met de archeologische zorgplicht van de gemeente.

Voor gemeenten is het belangrijk om een doeltreffend en transparant archeologiebeleid te kunnen voeren. Een en ander vloeit voort uit het Verdrag van Malta (of Valletta) dat door Nederland in 1992 werd ondertekend en op 1 september 2007 via de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) in de Monumentenwet is geïmplementeerd. Sedert die datum zijn gemeenten op basis van artikel 38a van de herziene Monumentenwet verplicht om bij het vaststellen van bestemmingsplannen en beheersverordeningen (en de bestemming van gronden) 'rekening te houden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten'. De bestuurlijke en beleidsmatige verantwoordelijkheid inzake de omgang met het bodemarchief is dus voor een groot deel gedecentraliseerd naar gemeentelijk niveau.

De uitvoering van de Monumentenwet en de integratie van archeologie in ruimtelijke ordeningsprocessen is daarmee eveneens een primair gemeentelijke opgave geworden. De wet gaat hierbij tevens uit van het 'veroorzaker betaalt' principe. Dit betekent dat de gemeente aan grondeigenaren en initiatiefnemers bij ingrepen in de bodem voorwaarden kan stellen in het kader van de bescherming van het bodemarchief en de burger, afhankelijk van de archeologische verwachting, geconfronteerd kan worden met kosten voor (voor)onderzoek en/of behoud.

Conform de Monumentenwet wordt in Nederland archeologisch vooronderzoek verplicht gesteld bij een grondroerende activiteit in plangebieden met een oppervlak van 100 m² of groter. De wet biedt gemeenten echter beleidsruimte om daarin eigen afwegingen te maken en beredeneerd hiervan af te wijken.

Afhankelijk van de omvang van het eigen bodemarchief, de ruimtelijke ontwikkelingsdruk en de eigen ambitie met betrekking tot het archeologisch erfgoed kunnen gemeenten hiervoor verschillende instrumenten inzetten en de toepassing daarvan organisatorisch en procedureel in de eigen organisatie inbedden.

1.2 Belangenafweging

Het is dus aan de gemeente, in haar rol van bevoegd gezag, om afstemming en overeenstemming te bereiken tussen de onderscheiden behoeften van de archeologie en de ruimtelijke ordening. De zorg voor het gemeentelijk bodemarchief is daarmee een beleidsveld waarin, net als op andere beleidsterreinen, keuzes gemaakt moeten worden. Wat moet behouden worden en wat niet? Wordt er opgegraven of beschermd? Wat kunnen archeologische waarden bijdragen aan de lokale of regionale identiteit? Hoe die belangenafweging uitvalt, is – binnen de grenzen van goed bestuur - uiteindelijk een kwestie van democratische besluitvorming binnen de gemeente. Archeologie is dan ook onderdeel van een integrale afweging waarin aspecten als kosten en maatschappelijk draagvlak eveneens meewegen.

1.3 Bijzondere omstandigheden

Voor de besluitvorming over de omgang met het bodemarchief is het van wezenlijk belang dat het gemeentelijk beleid is gebaseerd op betrouwbare en hoogwaardige informatie over het bodemarchief. De gemeente Wijk bij Duurstede verkeert in de gelukkige omstandigheid dat het kan beschikken over een grote hoeveelheid waardevolle en betrouwbare gegevens. In de gemeente, en met name in en rond Wijk bij Duurstede zelf, heeft heel veel archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Niet alleen vormen de opgravingen van Dorestad, langs beide zijden van de Hoogstraat en ten westen van de Zandweg en de Singel, en de aangrenzende vindplaatsen op De Horden en De Geer I en II tezamen de grootste aaneengesloten archeologische opgraving in Noordwest Europa, maar ook hebben tussen 1970 en 1985 in het hele Kromme Rijngebied systematische veldkarteringen plaatsgevonden, waardoor een samenhangend beeld kan worden gevormd van de dichtheid en verspreiding van archeologische vindplaatsen. De vindplaatsen die samenhangen met de inrichting van het grensgebied in de Romeinse tijd (de limeszone), en met het vroegmiddeleeuwse handelscentrum Dorestad en diens achterland springen daarbij het meeste in het oog. Een extra gelukkige omstandigheid is dat de analyse van al deze archeologische informatie een nieuwe impuls heeft gekregen via het onderzoeksproject “Dorestad Vicus Famosus” dat in 2010 via een stimuleringsubsidie vanuit de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) van start kon gaan.

Er zijn echter ook belangwekkende archeologische vindplaatsen uit andere perioden, zoals zeldzame nederzettingen uit de steentijd, en kapellen, kasteelplaatsen en boerderijen uit de late middeleeuwen. De bewoners daarvan zijn bepalend geweest voor de inrichting van het huidige landschap.

Al die informatie kon gebruikt worden om op gemeentelijk niveau een gedetailleerd en betrouwbaar overzicht te maken van die bewoningsgeschiedenis in relatie tot de opbouw van de gemeentelijke ondergrond. Het resultaat, de archeologische beleidskaart Wijk bij Duurstede, kan en zal overigens ook weer een bijdrage gaan leveren aan de kennis over de wisselwerking tussen bijvoorbeeld de Romeinse Limes en het toenmalige landschap, en Dorestad en zijn achterland, zoals geformuleerd in de Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA).

1.4 De beleidskaart

De beleidskaart verschaft niet alleen inzicht in de ligging van alle bekende archeologische waarden binnen het grondgebied van Wijk bij Duurstede, maar ook waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden of waar de grootste kans bestaat dat nieuwe archeologische vindplaatsen kunnen worden aangetroffen. De kaart heeft dus een belangrijke signalerende functie. Binnen het ruimtelijk beleid kunnen aan de hand van de kaart gebieden met archeologische waarden worden beschermd, maar de kaart draagt er tevens toe bij dat niet voor iedere bestemmingsplanwijziging telkens een separaat vooronderzoek hoeft te worden uitgevoerd. Reeds onderzochte gebieden, geheel verstoorte terreinen en zones met een evident lage verwachting, kunnen op basis van de kaart namelijk worden vrijgesteld van verder onderzoek.

Met de afronding van het project archeologische beleidskaart is een belangrijk instrument van het gemeentelijk erfgoedbeleid beschikbaar gekomen. De ambitie van de gemeente is om in de komende jaren dit beleid nog verder in te gaan vullen. In dit rapport zijn hiervoor al enkele concrete aanzetten opgenomen. In de eerste plaats bevat het rapport een voorstel tot aanpassing en uitbreiding – en Waboproef maken – van de gemeentelijke Erfgoedverordening van Wijk bij Duurstede (hoofdstuk 7). Daarnaast worden in de hoofdstukken 8, maar ook 11, diverse voorstellen gedaan met betrekking tot de ontwikkeling van een ruimtelijk en thematisch gedefinieerd lokaal of regionaal archeologisch beschermings- en onderzoeksbeleid en voor het versterking van de cultuurhistorische identiteit van Wijk.

Verder zou de beknopte cultuurhistorische ontwikkelingsschets van Wijk bij Duurstede, Cothen en Langbroek die ten behoeve van de waarden- en verwachtingenkaart is gemaakt de aanzet kunnen zijn tot ontwikkeling van een meer integrale cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaart. Op een dergelijke kaart wordt het gemeentelijk erfgoed (zowel boven- als ondergronds) geïnventariseerd en gewaardeerd, met als doel al het waardevolle historische erfgoed in de gemeente Wijk bij Duurstede al in het beginstadium van de planologische ontwikkeling, als factor in de besluitvorming mee te kunnen nemen. Het licht in de lijn der verwachting dat die brede cultuurhistorische afweging via de door het kabinet aangekondigde aanpassing van het Bro in de komende jaren als verplichting voor toekomstige bestemmingsplannen zal worden opgenomen. Veel van de benodigde basisinformatie is hiervoor binnen de gemeente al aanwezig.

De onvermijdelijke keuzes en afwegingen die bij het opstellen van de kaarten zijn gemaakt, zijn voorgelegd aan de provincie Utrecht en een klankbord van (locale) deskundigen. De gemeente hoopt dat ook de Provincie Utrecht in de toekomst bij het opstellen van Structuurvisies en Provinciale verordeningen, en de eigen beoordeling van ruimtelijke plannen van de extra detaillering die de kaarten verschaffen gebruik zal maken.

2 Wettelijk kader en gemeentelijke opgave

2.1 Archeologische monumentenzorg (AMZ)

De laatste decennia is de beleidsmatige aandacht voor het bodemarchief sterk gegroeid en spreken we in dat kader van archeologische monumentenzorg (AMZ). Vanwaar deze toegenomen aandacht? De laatste honderd jaar is het tempo waarin wij de grond onder onze voeten roeren zo enorm toegenomen, dat het gevaar bestaat dat het bodemarchief uitgeput raakt. Of het nu de moderne landbouw is, verlaging van grondwaterstanden, natuurontwikkeling of de nieuwbouw van woningen, industrie en infrastructuur: vrijwel al deze ingrepen gaan gepaard met verstoring of vernietiging van bodemlagen die archeologische resten bevatten.

Om het bodemarchief voor het nageslacht te bewaren en ook in de toekomst nog te kunnen raadplegen, wordt in de AMZ geprobeerd de meest waardevolle of representatieve resten van het verleden zo goed mogelijk te behouden, te ontzien en te beheren. De term 'archeologische monumentenzorg' (AMZ) geeft de kern daarvan goed weer: 'zorgen voor archeologie' waarbij 'archeologie' inmiddels niet meer synoniem is voor wetenschappelijk onderzoek en opgraving, maar het hele terrein bestrijkt van behoud en beheer van archeologische waarden en verwachtingen. Alleen als het niet anders kan, wordt een vindplaats opgegraven. Deze opgave geldt niet alleen voor archeologen, maar is ook en vooral bedoeld voor overheden en al diegenen die zich in Nederland bezighouden met ruimtelijke inrichting.

2.2 Het Verdrag van Valetta

In 1992 ondertekende Nederland het Europese Verdrag inzake de bescherming van het archeologische erfgoed – kortweg 'het Verdrag van Malta' (of Valletta). Sindsdien is het uitgangspunt van het (rijks)beleid dat archeologische waarden volwaardig meetellen in beslissingen over de ruimtelijke inrichting van ons land.

Het uitgangspunt van 'Malta' is dat de restanten van vroegere samenlevingen, die overal in de bodem verborgen liggen, als gemeenschappelijk Europees erfgoed beschermd en beheerd moeten worden.² Om de zorg voor archeologische waarden te garanderen geeft het Verdrag aan dat:

- archeologische waarden van meet af aan in de plannen voor ruimtelijke inrichting moeten worden meegewogen;
- archeologische resten zoveel mogelijk in de bodem bewaard moeten blijven ('behoud *in situ*');
- initiatiefnemers van bodemverstorende activiteiten verplicht kunnen worden om de kosten van archeologisch vooronderzoek te dragen en – als behoud in de bodem niet mogelijk is – verantwoordelijk zijn voor de kosten van een opgraving. Dit is het zgn. 'veroorzakerprincipe' ofwel 'de veroorzaker betaalt'.³

Vanuit de gedachte dat het historisch besef van de eigen leefomgeving een belangrijke kwaliteit is, legt het verdrag daarnaast nadruk op het beleefbaar en beschikbaar maken van de resultaten van archeologisch onderzoek aan het publiek.

² Voor de verdragstekst, zie o.a. www.erfgoednederland.nl

³ De reden hiervoor is dat wie economisch (of anderszins) belang heeft bij de verstoring van de bodem, ook financieel geprikkeld moet worden om het bodemarchief te ontzien.

2.3 De 'geest van Malta'

In Nederland ontstond na het ondertekenen van het Verdrag een praktijk die men de 'geest van Malta' is gaan noemen. In afwachting van de implementatie van het verdrag in de wetgeving werd bij het gebruik van het bestaande ruimtelijke instrumentarium de archeologie steeds vaker als één van de af te wegen belangen opgenomen. Zo werd bij infrastructurele rijksprojecten al sinds 1987 standaard archeologisch onderzoek gedaan (bijv. in de Betuwelijn) en voorzagen provincies vanaf de jaren negentig via hun streekplannen in kaders voor de toetsing van het archeologische belang. Voor een eerste inzicht in de ligging van archeologische zones werd voor beleidsmatig gebruik de landelijke Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) opgesteld. Per provincie werden de belangrijkste bekende archeologische vindplaatsen geïnventariseerd en afgebakend op de door rijk een provincie opgestelde Archeologische Monumentenkaart (AMK).

Vooruitlopend op de implementatie van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving werd in 2001 besloten tot een ingrijpende reorganisatie van het archeologische bestel. Om te voorzien in de sterk veranderde vraag naar archeologische expertise (door o.a overheden, beleidsmakers, planologen, landschapsarchitecten, projectontwikkelaars, terreineigenaren, etc.) werd de opgravingsvergunning geliberaliseerd en ontstond een 'archeologische markt' van uitvoerende (opgravings-)bedrijven, specialistische onderzoekers en adviesbureau's. Om de kwaliteit in dit bestel te borgen werd door rijk en het archeologische veld een systeem van kwaliteitsborging opgezet (Erfgoedinspectie, Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, Beroepsregister, Nationale Onderzoeksagenda Archeologie, Ethische Code), waar allen die zich met de archeologiepraktijk bezighouden aan dienen te conformeren.

2.4 Implementatie van Malta: de gemeentelijke opgave

In Nederland speelt het grootste deel van de ruimtelijke ontwikkeling zich af op gemeentelijk niveau. Daarom is er in ons land voor gekozen om gemeenten een sleutelrol te laten spelen bij de uitvoering van het Verdrag van Malta. Met de inwerkingtreding van de Wamz en de herziening van de Monumentenwet 1988 is de besluitvorming over de omgang met het bodemarchief met ingang van 1 september 2007 voor het grootste deel naar gemeentelijk niveau gedecentraliseerd, waarbij het instrument bestemmingsplan centraal staat. Het sluitstuk van deze ontwikkeling was de introductie van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro) per 1 juli 2008 waarmee de interbestuurlijke toezichtsverhoudingen op het gebied van de ruimtelijke ordening veranderden. Omdat provincies geen bestemmingsplannen meer goedkeuren is daarmee een einde gekomen aan het hierboven beschreven archeologische interimbeleid 'in de geest van Malta' dat rijk en provincie, vooruitlopend op de herziening van de Monumentenwet, hebben gevoerd. De uitvoering van de Monumentenwet en de integratie van archeologie in ruimtelijke orderingsprocessen is daarmee een primair gemeentelijke opgave geworden. De definitieve integratie van archeologie en ruimtelijke ordening op gemeentelijk niveau komt tot uitdrukking in het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) waarin wordt gesteld dat de toelichting (van het bestemmingsplan) dient te bevatten "een beschrijving van de wijze waarop met de in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden"(Bro art. 3.1.6 sub 2a).

De gemeentelijke opgave op basis van de Wamz/herziene Monumentenwet 1988 kan als volgt worden samengevat:

- Gemeenten houden bij de vaststelling van bestemmingsplannen rekening met de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden en verwachtingen (Monumentenwet art. 38a).
- In het bestemmingsplan wordt vastgelegd welke gevolgen de gemeente verbindt aan de aanwezigheid van archeologische waarden of verwachtingen bij bodemversturende activiteiten. Op die manier weet de potentiële verstoorder op voorhand waar hij aan toe is wanneer hij plannen maakt voor een bepaalde locatie.
- Via een stelsel van planregels met daaraan gekoppeld een vergunningplicht, wordt aangegeven welke voorwaarden de gemeente verbindt aan ruimtelijke ingrepen in gebieden met een archeologische verwachting.
- de gemeente ziet toe op de naleving van de vergunningsvoorschriften (handhaving)
- de gemeente is verantwoordelijk voor, en aanspreekbaar op, haar archeologische beslissingen en keuzes.

Om te voorkomen dat kleine ruimtelijke ingrepen niet onevenredig worden belast met (kosten voor) archeologie wordt in artikel 41a van de Monumentenwet gesteld dat ingrepen van 100 m² of minder niet onder de werking van de Monumentenwet vallen. In het betreffende artikel wordt daaraan echter toegevoegd dat de gemeenteraad een afwijkende oppervlakte kan vaststellen. Deze mogelijkheid tot bijstelling van de 100m²-grens (zowel naar boven als beneden) biedt voor gemeenten de mogelijkheid voor maatwerk, afhankelijk van de plaatselijke situatie.⁴ Voorwaarde is dat het gemeentelijke ontheffingsbeleid archeologisch-inhoudelijk is onderbouwd en vastgesteld in een gemeentelijke beleidsnota en/of beleidskaart.

2.5 Wisselwerking met rijk en provincie

Ondanks dat de rol van het bevoegd gezag inzake behoud en beheer van het bodemarchief voor het overgrote deel naar gemeentelijk niveau is gedecentraliseerd, kan de gemeente bij de besluitvorming over ruimtelijke projecten op gemeentelijk grondgebied ook te maken krijgen met de formele bevoegdheden van het rijk en de provincie. Deze worden hieronder besproken.

2.6 Het rijk

Voor alle ingrepen op van rijkswege beschermde archeologische terreinen treedt het rijk (in deze de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)) op als bevoegd gezag. Dat betekent dat voor alle bodemingrepen op deze terreinen een monumentenvergunning van de RCE vereist is. Op basis van artikel 38a van de gewijzigde Monumentenwet dient de gemeente bij de vaststelling van een bestemmingsplan of een beheersverordening rekening te houden met deze archeologische rijksmonumenten: 'De gemeenteraad houdt bij de vaststelling van een bestemmingsplan of een beheersverordening als bedoeld in artikel 3.1, onderscheidenlijk artikel 3.38, van de Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten'. Hiertoe kunnen in bestemmingsplannen bouw- en aanlegvoorschriften worden opgenomen. In het geval belangrijke archeologische waarden als gevolg van ruimtelijke ontwikkelingen en hieruit voortvloeiende

⁴ Mede omdat archeologisch (voor)onderzoek relatief kostbaar is en bij bodemingrepen met een zeer klein oppervlak lang niet altijd zinvolle nieuwe informatie oplevert. In sommige landschappen is de dichtheid aan archeologische vindplaatsen laag en moet je dus relatief grote gebieden onderzoeken om statistisch gezien een redelijk kans te maken om een nieuwe vindplaats aan te "boren". Daar staat tegenover dat op een plek waar al eerder vondsten gedaan zijn of in een historische binnenstad de kans op nieuwe informatie vrijwel 100% is. In dat soort gevallen kan zelfs een ingreep van *minder* dan 100m² schade toebrengen aan het bodemarchief.

bodemverstoringen niet in de bodem behouden kunnen blijven, dienen deze te worden veiliggesteld i.c. opgegraven te worden.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) is op grond van de Wet Milieubeheer wettelijk adviseur voor de Commissie voor de milieueffectrapportage. In de praktijk is het de RCE die namens de minister milieueffectrapportages op de aspecten archeologie en cultuurhistorie toetst.

Op grond van artikel 3, lid 1, in de Monumentenwet 1988 kan de minister van OCW ook nog eens rijksbeschermden archeologische monumenten aanwijzen.

De gemeente Wijk bij Duurstede kent diverse vanuit het Rijk aangewezen wettelijk beschermden archeologische terreinen. Ook liggen er terreinen met een zeer hoge archeologische waarde binnen het grondgebied van de gemeente Wijk bij Duurstede. Terreinen van zeer hoge archeologische waarde komen in principe in aanmerking voor wettelijke bescherming als Rijks- (of eventueel gemeentelijk) monument. Deze terreinen zijn destijds door de Provincie Utrecht ook in het Streekplan vastgelegd en overgenomen in de Provinciale Structuurvisie en de Provinciale Ruimtelijke Verordening.

Daarnaast kan de gemeente ook in de volgende context worden geconfronteerd met het rijk c.q. de RCE:

- bij projecten die conform de (herziene) Wet Milieubeheer mer-plichtig zijn. Hierbij treedt de RCE op als wettelijk adviseur voor de Commissie voor de milieueffectrapportage;
- bij besluiten op grond van de Tracéwet. Het rijk treedt hier op als bevoegd gezag;
- bij vanuit het rijk opgelegde ruimtelijke kaders zoals het BARRO en SVIR (vast te stellen in 2012) en rijksinpassingsplannen;
- bij projecten waarbij de RCE optreedt als adviseur van haar convenantpartners Rijkswaterstaat, de Dienst Landelijk Gebied, Defensie, Staatsbosbeheer en Prorail. In haar rol van bevoegd gezag is en blijft de gemeente echter volwaardig gesprekspartner in de besluitvorming over de AMZ. Een goede afstemming tussen de betrokken partijen is hierbij het devies.

2.7 De provincie

Vooruitlopend op de invoering van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving hebben de provincies op basis van convenanten met het rijk een voortrekkersrol gespeeld in de integratie van archeologie in de ruimtelijke ordening op gemeentelijk niveau. Conform 'de geest van Malta' werden daartoe archeologische kaders en instrumenten ontwikkeld met het oog op het provinciaal beleid en de (toen nog) toekomstige taken van gemeenten. Een belangrijk instrument vormden de provinciale archeologische monumentenkaarten (AMK) die werden gebruikt voor de toetsing van provinciale plannen, gemeentelijke bestemmingsplannen en artikel 19 procedures, dat wil zeggen binnen het kader van de (oude) Wet op de Ruimtelijke Ordening. In de provincie Utrecht werd de provinciale AMK in 2002 verdiept door het opstellen van de Hoofdnota Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) en de Beleidsvisie *Niet van Gisteren*. In deze nota gaf de provincie Utrecht aan waar de prioriteiten en ambities liggen ten aanzien van het cultuurhistorisch beleid (waar ook archeologie onder moet worden begrepen). In 2005 is door de provincie een nieuwe nota opgesteld, de nota *Tastbare Tijd*. Onderdeel van deze nota vormde de Cultuurhistorische Atlas Utrecht. Om de ambities te kunnen realiseren ontwikkelde de provincie drie sturingsmechanismen: 'veilig stellen', 'eisen stellen' en 'actief versterken'.

Sinds de inwerkingtreding van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (Wro; 1 juli 2008) heeft de provincie in principe geen toetsende rol meer bij gemeentelijke ruimtelijke orderingsprocedures. Wel heeft de Provincie Utrecht de uitgangspunten van het streekplan ten aanzien de archeologie overgenomen in de Provinciale Ruimtelijke Verordening (PRV 2009), die in 2013 zal worden herzien.

De provincie (provinciaal archeoloog) fungeert samen met, en in toenemende mate via, de Stichting Archeologie en Monumenten Utrecht (STAMU) voor gemeenten nog steeds als kenniscentrum en vraagbaak. Daarnaast beheert de Provincie het provinciaal depot van bodemvondsten, waar de vondsten en documentatie uit de opgravingen uit de Utrechtse gemeenten – en dus ook uit Wijk bij Duurstede – worden opgeslagen.⁵ Voor het overige zal het provinciale beleid op het gebied van de archeologie de komende jaren verschuiven van reactief naar pro-actief. Met het vervallen van de toetsing van gemeentelijke bestemmingsplannen wil de provincie vooral een stimulerende, proactieve rol vervullen richting gemeenten. Daarnaast zal moeten blijken hoe de provincie op het gebied van de AMZ invulling zal geven aan het in de nieuwe Wro geformuleerde 'provinciale belang' en de aanwijzing van archeologische attentiegebieden.

2.8 De gemeente

Met de decentralisatie van het bevoegd gezag inzake de archeologische monumentenzorg naar gemeentelijk niveau zullen gemeenten invulling moeten geven om hun nieuwe rol en taken (binnen de beleidsruimte die de herziene Monumentenwet daarvoor biedt) op transparante wijze in te vullen, te verankeren en uit te voeren.

⁵ Voor de vondsten uit Wijk bij Duurstede geldt dit overigens pas sinds 2007. De archeologische vondsten uit de de opgravingen voor dat jaar, worden allen beheerd door het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.

3 Visie en ambitie (omgang met bodemarchief)

3.1 Algemene visie

De gemeente Wijk bij Duurstede is zich sterk bewust van haar bijzondere historische identiteit. Met name de archeologische vindplaatsen van Dorestad vormen een belangrijk onderdeel van deze identiteit. Het belang dat de gemeente hieraan hecht, blijkt onder andere uit de ruimtelijke visie van Wijk bij Duurstede. Zo is de lokale cultuurhistorie onderdeel van het beleidsplan Cultuur en het deelplan Toerisme, onderdeel van de gemeentelijke Structuurvisie 2020. In de conceptnota Cultuur (2009-2012) speelt het cultureel erfgoed eveneens een belangrijke rol. Het versterken van het cultuurhistorische profiel van Wijk bij Duurstede vormt één van de hoofddoelstellingen van het beleid dat in deze nota wordt verwoord.

Om bovengenoemde doelstellingen verder vorm te geven en meer bekendheid te geven aan de rijke geschiedenis van Wijk bij Duurstede, is het project 'Dorestad Zichtbaar' in 2009 door de gemeente geïnitieerd. Naast het vergroten van kennis en herkenbaarheid van Dorestad is dit project ook gericht op bescherming en behoud van de cultuurhistorische waarde van de gemeente.⁶ Verder is in 2009 het project 'Dorestad - Vicus Famosus' van start gegaan, waarin ook de gemeente participeert. Dit project sluit aan bij Dorestad Zichtbaar en is erop gericht om de resultaten van archeologische opgravingen uit de periode 1967-2001 ten aanzien van Dorestad beter te ontsluiten.⁷ Verder zal er een analyse worden gemaakt en gepubliceerd van een aantal nog niet eerder uitgewerkte aspecten van deze opgravingen die van essentieel belang zijn voor een goed begrip van de historische en archeologische betekenis van Dorestad. De resultaten van het onderzoek zullen worden vertaald naar gemeentelijk erfgoedbeleid en een lokale beschermings- en onderzoeksagenda. Dit project vormt daarmee tevens een basis en uitgangspunt voor de nu voorliggende maatregelenkaart. Ten slotte beoogt het project de geschiedenis van Dorestad op locatie beleefbaar te maken.

Uit het voorgaande blijkt dat Wijk bij Duurstede een uitgesproken visie heeft op het behoud en de versterking van het cultureel erfgoed in de gemeente heeft. Vanuit deze visie van behoud en versterking van de cultuurhistorische identiteit wil de gemeente ook het archeologiebeleid verder vormgeven.

3.2 Uitgangspunten en ambities

De herziene Monumentenwet geeft gemeenten de nodige beleidsruimte bij het vormgeven van de taken op het gebied van de archeologische monumentenzorg. Het gemeentelijk grondgebied van Wijk bij Duurstede wordt intensief gebruikt voor bewoning, infrastructuur, bedrijventerreinen, weidegrond, natuurgebied etc. De activiteiten binnen en buiten de bebouwde kom vormen een risico voor archeologisch erfgoed, maar gelijktijdig bieden ze mogelijkheden voor onderzoek naar het verleden, het in standhouden van monumenten en een betekenisvolle inrichting van de ruimte.

Karakteristiek voor het bodemarchief van de gemeente Wijk bij Duurstede is de grote dichtheid, diversiteit en complexiteit aan vindplaatsen. Onder het huidige maaiveld bevinden zich landschappen uit diverse landschappelijke fasen en perioden boven elkaar, met tevens een verschillende archeologische verwachting (trekkan, complextype, periode). Een van de grootste dilemma's betreft de archeologische sporen en

⁶ IJzerreef 2009

⁷ Hessing 2009

vondsten die vrijwel direct onder de bouwvoor liggen en dus kwetsbaar zijn voor sluipende degradatie (egalisering, verploeging, verlaging grondwaterpeil, etc). Dit is op vele plaatsen in de gemeente Wijk bij Duurstede het geval.

Uitgangspunt in Wijk bij Duurstede is het behouden van archeologische waarden in de grond (behoud *in situ*). De gemeente onderschrijft daarmee het rijks- en provinciaal beleid en de geest van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz).

De gemeente Wijk bij Duurstede erkent daarbij:

- de wetenschappelijke betekenis van het Wijkse bodemarchief en het belang dat daaraan wordt gehecht door wetenschap/universiteit, rijk, provincie en amateurarcheologen;
- de kwetsbaarheid van dit bodemarchief voor (met name) bouw- en agrarische activiteiten en hoe hiermee om te gaan vanuit het belang van ruimtelijke ontwikkeling en normaal ruimtegebruik.

Bij de invulling van het gemeentelijk archeologiebeleid concentreert Wijk bij Duurstede zich allereerst op de wettelijk vereiste integratie van archeologie in het kader van een goede ruimtelijke ordening. De gemeente kiest daarbij voor een verscherpte aandacht voor, en het stellen van heldere voorwaarden aan, ingrepen in de bodem van de archeologisch meest waardevolle delen van het gemeentelijk bodemarchief, zodanig dat de archeologische zorgplicht in overeenstemming is met andere publieke taken en ambities (ruimtelijke ontwikkeling, woningbouw, monumenten, landbouw etc.) maar ook met private belangen.

De gemeentedeekkende archeologische beleidskaart, inclusief de onderliggende kaarten en de toelichting vormt de ruimtelijke onderbouwing van het gemeentelijke beleid inzake de omgang met het bodemarchief en de afweging van de verschillende in het geding zijnde belangen. Op basis van de beleidskaart kan al bij de voorbereiding van bodemingrepen rekening worden gehouden met de aanwezigheid van verwachte of bekende archeologische vindplaatsen. In een zo vroeg mogelijk stadium van planvorming vindt vervolgens archeologisch vooronderzoek plaats, om vast te stellen wat de gevolgen van de geplande bodemingrepen zijn voor het bodemarchief. In haar rol van bevoegd gezag voert de gemeente een effectieve regie op doel en middelen via de zgn. AMZ-procedure (zie bijlage 3) en een aanpak zoals beschreven in de *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*⁸ en de VNG-Handreiking Gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg.⁹ Bij haar besluitvorming gaat de gemeente uit van kansrijke situaties (de potentiële kenniswinst die te behalen valt). Selectiebesluiten en *inhoudelijke* sturing van vervolgonderzoek worden altijd mede gebaseerd op de informatie van de waarden- en verwachtingenkaart (*kaartbijlage* 10A en 10B, inclusief de onderliggende kaarten en de toelichting).¹⁰

Wijk bij Duurstede beschikt daarmee over een combinatie van beleid en beleidsinstrumenten waarmee een maatschappelijk aanvaardbare balans wordt aangebracht tussen ruimtelijke en economische ontwikkeling enerzijds en een zorgvuldig beheer van het gemeentelijk bodemarchief anderzijds. Voor de uitvoering daarvan is binnen de gemeentelijke organisatie een helder onderscheid aangebracht tussen het interne, procesmatige deel van de Archeologische Monumenten Zorg-procedure (te verrichten door de gemeentelijk beleidsadviseur monumenten en archeologie bij de Afdeling Dienstverlening) en momenten waarop vakspecialistisch(e) archeologisch(e) advies of expertise (van buiten) gewenst of noodzakelijk is.

⁸ Zie www.sikb.nl

⁹ Alkemade, Hessing & Kaptein 2009.

¹⁰ In Bijlage 3, is per processtap aangegeven welke (combinatie van) onderzoeksmethoden en -technieken het meest effectief is in termen van kenniswinst.

Voor een overzicht van de Archeologische Monumentenzorg Procedure – de verschillende stappen in het proces van archeologische monumentenzorg en de beslisrol van de gemeente daarin- wordt verwezen naar bijlage 3.

4 Gemeentelijke taken en actiepunten

4.1 Consequenties voor de gemeentelijke organisatie

Voor de uitvoering van het gemeentelijk beleid wordt de gemeentelijke organisatie ingericht op het nemen van transparante en rechtmatige besluiten om bij aanvragen voor bodemingrepen en ruimtelijke ontwikkelingen het behoud van archeologische waarden af te wegen tegen andere (publieke en/of private) belangen.

Hieruit vloeien de volgende taken en actiepunten voort:

- Na vaststelling van de archeologische beleidskaart en deze nota wordt het gemeentelijke beleid planologisch verankerd in nieuw op te stellen en te wijzigen bestemmingsplannen¹¹, beheersverordeningen en projectbesluiten. Hiermee wordt voldaan aan de eis dat gemeenten bij het vaststellen van een bestemmingsplan rekening houden met “de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten” binnen het plangebied;
- De gemeenteraad stelt de principes van het gemeentelijk AMZ-beleid bij verordening vast conform Monumentenwet art. 38 door aanpassing van de *Erfgoedverordening Gemeente Wijk bij Duurstede 2010*. Dit biedt tevens de mogelijkheid om – althans bij wijze van *tijdelijke oplossing*¹² - de planologische maatregelen op de vastgestelde archeologische maatregelenkaart gemeentedeckend verbindend verklaren;¹³ In dit rapport is een voorstel opgenomen ter uitbreiding en aanpassing van de bestaande Erfgoedverordening van de gemeente Wijk bij Duurstede (zie Hoofdstuk 7);
- De organisatie wordt ingericht op het doorlopen van een transparante, efficiënte en kwalitatieve AMZ-procedure (zie *bijlage 3*);
- Indien het beleid en de instrumenten zijn vastgesteld, en binnen de gemeentelijke organisatie geïmplementeerd en omgezet zijn in werkprocessen, kan een groot deel van de lopende werkzaamheden worden verricht door een niet-archeologisch geschoolde beleidsmedewerker. Voor de gevallen waarin archeologische expertise noodzakelijk is, laat de gemeente zich adviseren door een ter zake kundige archeoloog;
- De organisatie wordt ingericht op het voldoen aan de rol van de gemeente als opdrachtgever van ruimtelijke ontwikkelingen (gemeente als veroorzaker). Om het aspect archeologie succesvol te implementeren worden alle betrokken afdelingen op de hoogte gebracht van het gemeentelijk archeologiebeleid en de consequenties daarvan ten aanzien van bodemingrepen en ruimtelijke planvorming.;
- De actuele versie van de gemeentelijke beleidskaart wordt intern toegankelijk gemaakt via het gemeentelijk bodem- of vastgoedinformatiesysteem en voor anderen via de gemeentelijke website;
- De gemeente voert een actief communicatiebeleid op het gebied van archeologie (loketfunctie), zodat de consequenties van haar beleid van meet af aan helder zijn voor grondeigenaren, grondgebruikers en aanvragers van omgevingsvergunningen.
- Bij de verlening van omgevingsvergunningen voor bodemroerende werkzaamheden zal door de gemeente Wijk bij Duurstede als sluitstuk op het proces van de gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg en overeenkomstig artikel 53 van de Monumentenwet partijen altijd wijzen op

¹¹ In de praktijk gebeurt dit minimaal 1 keer per 10 jaar.

¹² In deze mogelijkheid voorziet de Model Erfgoedverordening van de VNG (zie Alkemade *et al.* 2009, deel 3).

¹³ Een verordening biedt de mogelijkheid om gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen; de status van de gemeentelijke archeologische beleidskaart vast te stellen, de rol van de monumentencommissie; te benoemen en regelingen met betrekking tot toezicht te maken. Zie ook hoofdstuk 7.

het volgende: *Een persoon die anders dan bij het doen van opgravingen een zaak vindt, waarvan deze weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat het een monument is (in roerende of onroerende zin), is verplicht hiervan binnen drie dagen aangifte te doen. Indien van toepassing worden de vondsten of sporen per omgaande gemeld bij de gemeente.*

4.2 Consequenties voor de burger (initiatiefnemer)

Een belangrijke verandering als gevolg van de invoering van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) is de introductie van het veroorzakerprincipe. Door de implementatie van het archeologiebeleid krijgt dit principe ook in Wijk bij Duurstede binnen Ruimtelijke ordening- en vergunningprocedures zijn verankering. Initiatiefnemers (dit kunnen zijn particulieren, bedrijven of overheden, waaronder de gemeente zelf) van een project met bodemroerende activiteiten kunnen bij de aanvraag van een omgevingsvergunning voor de activiteiten bouwen, slopen beneden maaiveld of aanleg, of in het geval van het opstellen, wijzigen of afwijken van een bestemmingsplan te maken krijgen met nadere onderzoekseisen.¹⁴ Diezelfde initiatiefnemer is in beginsel verplicht de kosten van het benodigde archeologische onderzoek voor zijn rekening te nemen. In feite handelt de gemeente al sinds enkele jaren volgens dit beginsel, alleen bestond er nog geen goed afgebakend kader op basis waarvan de besluitvorming over wel of geen onderzoek kon plaatsvinden. Met de nota en de beleidskaart is nu in deze leemte voorzien.

Als gevolg van de toegenomen aandacht voor archeologie en de geleidelijke introductie van het veroorzaker-betaaltprincipe is het aantal uitgevoerde archeologische (voor)onderzoeken in Wijk bij Duurstede in het laatste decennium gestegen. Overigens bestaat het grootste deel (circa 65%) van de uitgevoerde archeologische onderzoeken in Wijk bij Duurstede tot op heden uit betrekkelijk eenvoudige vooronderzoeken (bureaustudies en booronderzoeken). Deze zijn ook de minst kostbare vorm van onderzoek. Verder heeft in ca. 20 gevallen archeologische begeleiding plaatsgevonden. Het totaal aantal proefsleuven en opgravingen bedroeg in de afgelopen 20 jaar in de gemeente iets meer dan 20, dus ca. 1 keer per jaar.¹⁵

4.3 Kosten en financiële risico's voor de gemeente

De gemeente Wijk bij Duurstede is dus enerzijds bevoegd gezag, maar in veel gevallen ook zelf initiatiefnemer van bodemverstorende activiteiten. In beide rollen kan de gemeente geconfronteerd worden met kosten en/of financiële risico's.

Zelf uitvoeren van archeologisch onderzoek

Bij eigen bodemverstorende projecten komen de eventuele kosten voor archeologisch (voor)onderzoek ten laste van het betreffende project. Zij worden opgenomen in de projectbegrotingen en planning van het betreffende project.

Een bijzonder aandachtspunt betreft het gemeentelijk grondbeleid. In het geval dat de gemeente namelijk grond uitgeeft ten behoeve van ruimtelijke ontwikkeling zijn er met betrekking tot het financiële risico en de opbrengst twee scenario's denkbaar:

- De gemeente levert de grond vrij van archeologische restricties aan. In dat geval dient de gemeente eerst zelf het noodzakelijke archeologische onderzoek uit te voeren. De kosten daarvan

¹⁴ Wanneer er wel of geen archeologisch onderzoek dient plaats te vinden en welke eisen in welke gevallen gelden, wordt vastgelegd in de Erfgoedverordening en in het betreffende bestemmingsplan.

¹⁵ Bron: Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS-2)

worden verdisconteerd in de grondexploitatie. In de praktijk betekent dit meestal het 'opruimen' van alle archeologie en staat eigenlijk haaks op de beleidsdoelstelling van behoud *in situ*.

- De gemeente levert de grond inclusief de eventuele archeologie. De gemeente legt het archeologisch risico daarmee bij de koper van de grond. Deze zal dit willen verdisconteren in de grondprijs. In dat geval is tijdens de uitvoering meer maatwerk mogelijk. De initiatiefnemer zal onnodige kosten voor archeologische opgravingen immers proberen te mijden.

Algemene uitspraken over een voorkeursscenario zijn moeilijk te doen. De gemeente zal van geval tot geval de afweging maken.

Risico op onvoorziene kosten in het geval van toevalsvondsten

Na implementatie van het archeologiebeleid worden de archeologische risico's in het planproces consequent meegewogen. De kans dat na het doorlopen van het archeologisch monumentenzorgproces buiten de kaders van het eventuele geplande onderzoek nog zogenaamde toevalsvondsten worden gedaan is buitengewoon klein, maar kan nooit helemaal worden uitgesloten. Een initiatiefnemer die alle voorgeschreven onderzoeken heeft uitgevoerd, kan vervolgens meestal niet meer aansprakelijk worden gesteld voor extra kosten of vertraging als gevolg van zo'n onverwachte vondst. Daarnaast kunnen zich nog situaties voordoen waarbij toevalsvondsten worden gedaan buiten vergunningplichtige grondroerende werkzaamheden, bijvoorbeeld bij regulier bodemgebruik, of door de activiteiten van (detector)amateurs. In dat soort gevallen zal de gemeente met betrokkenen in overleg treden om te komen tot passende maatregelen ter bescherming van het bodemarchief.

Overigens hoeft niet elke toevalsvondst tot vervolgonderzoek aanleiding te geven. Dat gebeurt alleen maar als er sprake is van een vondst van ongekende importantie. Zo'n situatie heeft zich in Wijk in de afgelopen tien jaar overigens nog niet voorgedaan. Mocht dit in de komende jaren toch gebeuren, dan zullen de kosten ten laste worden gebracht van de algehele reserve.

Risico op planschade- en excessieve kostenclaims

Het opnemen van aanvullende eisen met betrekking tot de bescherming van archeologische waarden in bestemmingsplannen kan in theorie leiden tot planschade voor de betreffende grondeigenaar. Of er in concrete gevallen feitelijk sprake is van aantoonbare (plan)schade, wanneer hooguit sprake is van een onderzoekseis, is overigens de vraag. Wel kan er in theorie schade ontstaan, wanneer op archeologische gronden een vergunning geweigerd wordt. In de praktijk doet zo'n situatie zich echter vrijwel nooit voor, immers na uitvoering van het onderzoek of andere maatregelen wordt de vergunning altijd verleend. In Nederland bestaat op dit moment nog nauwelijks ervaring met schadevergoedingen of –claims vanwege de archeologie. Ook jurisprudentie moet nog gevormd worden. Het reële risico is daarom in algemene zin niet in te schatten.

In zeer uitzonderlijke gevallen kan zich een situatie voor gaan doen dat de kosten van archeologische maatregelen tot een zodanige kostenstijging leiden dat daardoor de bouw- of exploitatiebegroting negatief wordt. Zo'n situatie doet zich overigens eerder voor bij relatief kleine, dan bij de grotere, bouw- en ontwikkelingsprojecten. Hiervoor bestaat tot en met 2012 de zogenaamde excessieve kostenregeling archeologie, die vanuit het rijk is geïnitieerd. In voorkomende gevallen van excessieve archeologiekosten kan de gemeente een beroep op het rijk doen voor een bijdrage in de extra archeologiekosten (meestal zijn dit opgravingskosten) van de initiatiefnemer. De voorwaarde van het rijk is echter dat bij toekenning de gemeente ook bijdraagt, en wel minimaal tot een hoogte van 1 euro per inwoner van de gemeente. Een dergelijke situatie heeft zich in Wijk bij Duurstede tot nu toe 1x voorgedaan, namelijk in het geval van het Veilingpark in 2006-2007. Het Rijk is overigens voornemens deze regeling na 2012 af te schaffen of in ieder geval aanzienlijk te versoberen.

4.4 Kosten en financiële risico's voor de burger (initiatiefnemer)

Initiatiefnemers van een project met bodemversturende activiteiten kunnen bij vergunningaanvragen of bestemmingsplanwijzigingen geconfronteerd worden met nadere voorwaarden ten aanzien van de archeologie. In gebieden aangemerkt op de archeologische beleidskaart met een verhoogde verwachting wordt dan gevraagd om een onderzoeksrapport waaruit blijkt dat in het plan geen archeologische resten zijn te verwachten, of dat de voorgenomen inrichting hieraan geen schade toebrengt. Dit betekent dat hij/zij een vorm van archeologisch vooronderzoek moet (laten) verrichten. De uitvoering en kosten hiervan zijn voor rekening van de initiatiefnemer.

Op basis van de ervaringscijfers uit de gemeente van de laatste jaren mag ervan worden uitgegaan dat dit in de gemeente gemiddeld ongeveer 10 keer per jaar voorkomt.

De kosten voor de betreffende initiatiefnemer zijn sterk afhankelijk van de grootte van het plangebied, de aard van de bodemversturende werkzaamheden, en de aard en dichtheid van de archeologie, indien die tenminste wordt aangetroffen. Om een beeld te geven van de orde van grootte wordt in onderstaande tabel een indicatie gegeven van de gangbare marktprijzen voor verschillende soorten archeologisch onderzoek. Zoals eerder is aangegeven zijn de duurdere vormen van onderzoek alleen bij hoge uitzondering noodzakelijk. Door zich via de archeologische beleidskaart op tijd op de hoogte te stellen van de archeologische risico's en voorwaarden en deze in zijn exploitatie en planning op te nemen, kan de initiatiefnemer de kosten beheersbaar maken en onnodige kosten en vertraging minimaliseren.

Soort onderzoek	Kosten minimaal (bij plangebied < 1 ha)	Kosten gemiddeld (bij plangebied 1 – 5 ha)
Bureauonderzoek	€ 1200,00	€ 2500,00
Inventariserend veldonderzoek dmv boringen	€ 1500,00	€ 4000,00
Waarderend onderzoek dmv proefsleuven	€ 8000,00	€ 40.0000
Opgraving	€ 40.000,00	€ > 150.000,00
Archeologische begeleiding	€ 1200,00 - € 1800,00 per dag	€ 1200,00 -€ 1800,00 per dag

5 Archeologie in het bestemmingsplan

5.1 Model plantoelichting

In de gemeente Wijk bij Duurstede liggen unieke archeologische waarden in de ondergrond verborgen. Samen vormen zij het bodemarchief. Dit bodemarchief is van groot maatschappelijk belang, omdat voor de geschiedschrijving de samenleving voor het langste deel van zijn voorgeschiedenis vrijwel helemaal afhankelijk is van archeologisch onderzoek. Pas voor het meest recente deel, vanaf de Middeleeuwen, kunnen wij pas beschikken over papieren (en nu ook digitale) archieven en andere geschreven bronnen. Tegelijkertijd faciliteert diezelfde ondergrond allerlei ruimtelijke functies die verband houden met wonen, werken en recreëren. Deze functies gaan niet altijd goed samen met het streven naar behoud en een goed beheer van het bodemarchief. Archeologische waarden zijn namelijk gevoelig voor bodemingrepen, zoals ploegen, heien, graven en veranderingen in het waterpeil. Daarom is het noodzakelijk dat de gemeente in het ruimtelijk beleid waarborgen inbouwt, zodat belangrijke archeologische waarden zoveel mogelijk worden ontzien dan wel, indien dit om redenen van zwaarder wegende maatschappelijke belangen niet mogelijk is, worden veiliggesteld door middel van professionele archeologische opgravingen.

De gemeente wil met het archeologiebeleid bereiken dat bij ruimtelijke ontwikkelingen zorgvuldig wordt omgegaan met archeologische waarden, zodat deze waar mogelijk behouden blijven voor toekomstige generaties.

De gemeente Wijk bij Duurstede ligt aan de rand van het centrale rivierengebied van Nederland en wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van verschillende landschapstypen; pleistoceen stuwwallandschap, dekzandgebied, holoceen rivierengebied en antropogeen beïnvloed landschap. Over het algemeen kan gezegd worden dat de archeologisch relevante niveaus met archeologische sporen vaak al direct onder de bouwvoor beginnen¹⁶. Het bewoonbare oppervlak binnen de gemeente is door de eeuwen heen regelmatig veranderd. De zich verleggende rivieren zorgden voor wisselende bewoningsmogelijkheden, afdekking van bestaande oppervlakten en erosie.

Gemeenten zijn op grond van artikel 38a van de gewijzigde Monumentenwet verplicht om bij het vaststellen van bestemmingsplannen en het bestemmen van gronden, rekening te houden met het behoud van archeologische waarden. Ten behoeve hiervan heeft de gemeente een archeologische beleidskaart ontwikkeld die het instrument vormt voor de uitvoering van het gemeentelijk archeologiebeleid in het kader van de besluitvorming bij ruimtelijke plannen. Op de maatregelenkaart is het gemeentelijk grondgebied onderverdeeld in zes archeologische beleidscategorieën die zijn doorvertaald in planregels:

- Archeologisch waardevol gebied 1: Wettelijk beschermde monumenten;
- Archeologisch waardevol gebied 2: Waarde archeologie – hoog (archeologisch waardevolle terreinen);
- Archeologisch waardevol gebied 3: Verwachtingswaarde archeologie – hoog (gebied met een hoge archeologische verwachting);
- Archeologisch waardevol gebied 4: Verwachtingswaarde archeologie – middelhoog (gebied met een middelhoge archeologische verwachting);

¹⁶ Opgeploegde vondsten uit die onderliggende sporen kunnen zich ook al in de bouwvoor bevinden. Hoewel de vondsten uit de bouwvoor opzichzelf waardevol en informatief kunnen zijn, leveren de combinatie van vondsten in sporen in de ongeroerde ondergrond de meeste kenniswinst op en dienen deze daarom zoveel mogelijk bewaard te blijven.

- Archeologisch waardevol gebied 5: Verwachtingswaarde archeologie – laag (gebied met een lage archeologische verwachting);
- Archeologievrij gebied: gebied waar geen bodemarchief meer aanwezig is. In gebieden waar geen bodemarchief meer aanwezig is, zijn de archeologisch relevante bodemlagen al verstoord of is reeds archeologisch onderzoek uitgevoerd. Voor deze gebieden geldt daarom dat er geen sprake meer is van een archeologische verwachting.

Bij de vertaling naar planregels is rekening gehouden met het archeologisch belang, met het versturende effect van de verschillende soorten bodemingrepen op het bodemarchief en met de diepteligging van archeologische waarden.¹⁷ Op basis hiervan zijn ontheffingscriteria geformuleerd met betrekking tot omvang van de bodemingreep en de diepte van de te verrichten bodemingrepen. Er is sprake van een archeologische onderzoeksplicht indien bij de voorgenomen ruimtelijke activiteit beide ontheffingscriteria (oppervlakte van de bodemingreep **en** diepte van de bodemingreep) worden overschreden.

5.2 Voorbeeld planregels

5.2.1 Doel van de planregels

De voorschriften in het bestemmingsplan vormen het juridisch-planologisch kader voor de bescherming van belangrijke archeologische waarden. Zij verplichten de aanvrager van een omgevingsvergunning tot:

- het vooraf uitvoeren van archeologisch (voor)onderzoek om de aard en kwaliteit van het archeologisch bodemarchief vast te stellen; en/of
- technische aanpassingen zodat archeologische waarden in de bodem behouden kunnen worden; en/of
- het laten verrichten van een archeologische opgraving ten einde behoudenswaardige resten die verstoord zullen worden, te documenteren en veilig te stellen; en/of
- het laten begeleiden van de activiteit die tot bodemverstoring leidt, door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg.

De in hoofdstuk 8 gedefinieerde archeologische beleidscategorieën zijn hieronder opgenomen in een set van voorschriften voor opname van archeologie als dubbelbestemming. Hierbij is gebruik gemaakt van de Standaard Vergelijkbare Bestemmingsplannen 2008.¹⁸ Conform de SVBP valt archeologie onder de hoofdgroep dubbelbestemming 'Waarde', met bijbehorende functie/gebruiksdoel 'archeologie'.¹⁹

Met het in werking treden van de Wabo op 1 oktober 2010 is een deel van de in de SVBP gehanteerde terminologie achterhaald. Vooruitlopend op de aanpassing van de SVBP is een werkafpraak gemaakt over het toepassen van de begrippen uit de Wabo.²⁰ Deze werkafpraak is hier gevolgd. Overigens kan de gemeente indien gewenst dit voorbeeld van voorschriften zelf aanpassen op de eigen gebruikelijke formuleringen voor voorschriften. Het gaat hier primair om het duidelijk maken van de strekking en reikwijdte.

¹⁷ Zie noot 16.

¹⁸ SVBP 2008.

¹⁹ SVBP 2008, par. 3.2, p. 12.

²⁰ Werkafpraak SVBP begrippen vs. Wabo, Geonovum, september 2010.

De gronden gelegen binnen de zone van de beleidscategorie 'archeologievrij gebied' behoeven geen dubbelbestemming noch extra voorschriften. Dit geldt om andere redenen formeel ook voor de 'wettelijk beschermde monumenten'. Terreinen aangeduid als 'Wettelijk beschermde monumenten' (Archeologisch waardevol gebied 1: Waarde – Archeologie – 1) zijn op basis van de Monumentenwet 1988 aangewezen als beschermd archeologisch monument, of staan op de voorlopige lijst. Het beschermingsregime voor deze monumenten staat los van het bestemmingsplan, en valt buiten de bevoegdheid van de gemeente. Het is echter uit oogpunt van transparantie echter wel verstandig, en tegenwoordig ook gebruikelijk, om de betreffende terreinen die onder dit regime vallen wel op de bestemmingsplankaarten aan te geven. De wettelijke bescherming verbiedt hier de meeste bodemverstorende activiteiten, tenzij de Minister van OCW hiervoor vooraf vergunning verleent.

Dit betekent dat de volgende vijf beleidscategorieën van de maatregelenkaart Wijk bij Duurstede (kaart 11) op bestemmingsplanniveau worden opgenomen als:

▪ Archeologisch monument 1	→	Waarde - Archeologie - 1
▪ Archeologisch waardevol gebied 2:	→	Waarde – Archeologie – 2
▪ Archeologisch waardevol gebied 3	→	Waarde – Archeologie – 3
▪ Archeologisch waardevol gebied 4	→	Waarde – Archeologie – 4
▪ Archeologisch waardevol gebied 5	→	Waarde – Archeologie – 5

5.2.2 Begripsbepaling

Archeologisch onderzoek

Onderzoek verricht door of namens de gemeente, door een dienst, bedrijf of instelling erkend door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) en werkend volgens de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA).

Archeologische verwachting

De aan een gebied toegekende verwachting in verband met de kans op het voorkomen van archeologische sporen en relictten.

Archeologisch vooronderzoek

Archeologisch vooronderzoek kan bestaan uit locatiegericht bureauonderzoek, booronderzoek, geofysisch prospectieonderzoek of het graven van proefsleuven. Soms kunnen deze onderzoeken achtereenvolgens worden uitgevoerd, soms worden verschillende methodieken gecombineerd. Toepassing van een of meer soorten van onderzoek is afhankelijk van de terreinomstandigheden en de onderzoeksvragen. De verschillende vormen van onderzoek worden verricht door een erkende archeologische partij en uitgevoerd volgens de desbetreffende specificaties in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De resultaten van het onderzoek worden weergegeven en geïnterpreteerd in een rapport. Op basis daarvan beoordeelt de gemeente of een omgevingsvergunning kan worden verleend.

Archeologische waarde

De aan een gebied toegekende waarde in verband met de in dat gebied aanwezige archeologische sporen en relictten.

Bodemingrepen

Werken en werkzaamheden, genoemd onder Artikel 5, lid 4, waarvan mag worden aangenomen dat zij het bodemarchief kunnen aantasten.

Deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg

Een door het college van Burgemeester en Wethouders aan te wijzen persoon of organisatie die voldoet aan de geldende kwaliteitseisen en de gemeente adviseert over te nemen selectiebesluiten

Erkende partij

Een dienst, bedrijf of instelling, erkend door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) en werkend volgens de specificaties van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Voor de meeste archeologische werkzaamheden dient deze partij te beschikken over een Opgravingsvergunning op grond van artikel 45 van de Monumentenwet 1988.

Opgraving

De ontsluiting van een archeologische vindplaats met als doel de informatie te verzamelen en vast te leggen die nodig is voor het beantwoorden van de in het Programma van Eisen verwoorde onderzoeksvra(a)g(en) en het behalen van de onderzoeksdoelstellingen. Opgravingen worden verricht door een erkende partij, beschikkend over een opgravingsvergunning ex artikel 45 van de Monumentenwet en uitgevoerd volgens de desbetreffende specificatie in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA). Overigens vallen in Nederland ook archeologische booronderzoeken onder de definitie van opgravingen.

Wettelijk beschermde monumenten

Archeologische resten die vanuit nationaal oogpunt behouden dienen te blijven en derhalve als monument beschermd zijn ingevolge art. 3 van de Monumentenwet of waar deze wordt voorbereid. De wettelijke bescherming verbiedt hier de meeste bodemversturende activiteiten, tenzij de Minister van OCW hiervoor vooraf vergunning verleent.

Waarde – Archeologie – 1

Gronden met een zeer hoge archeologische waarde die ex artikel 3 van de Monumentenwet door het Rijk zijn aangewezen als monument. Deze terreinen vallen buiten de bevoegdheid van de gemeente, maar zijn wel aangeduid op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede.

Waarde – Archeologie – 2

Gronden met een archeologische waarde (Waarde archeologie – hoog) zoals aangeduid op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede.

Waarde – Archeologie – 3

Gronden met een hoge archeologische verwachting (Verwachtingswaarde archeologie – hoog) zoals vermeld op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede.

Waarde – Archeologie – 4

Gronden met een middelhoge archeologische verwachting (Verwachtingswaarde archeologie – middelhoog) zoals vermeld op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede.

Waarde – Archeologie – 5

Gronden met een lage archeologische verwachting (Verwachtingswaarde archeologie – laag) zoals vermeld op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede.

5.2.3 Voorbeeld planregels Archeologisch waardevol gebied

1: Doeleindenomschrijving

De gronden die op de plankaart zijn aangewezen als 'Waarde – Archeologie – 2', 'Waarde – Archeologie – 3', 'Waarde – Archeologie – 4' en 'Waarde – Archeologie – 5' zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemming(en), bestemd voor doeleinden ter bescherming en veiligstelling van de in de grond aanwezige of verwachte archeologische waarden.

2: Rangorderegeling

Indien strijd ontstaat tussen het belang van het behoud en de bescherming van archeologische waarden en het bepaalde in de artikelen [...p.m.] prevaleert de bestemming Waarde – Archeologie.

3: Bouwregels

1. Op de in artikel 1 bedoelde gronden mogen uitsluitend bouwwerken ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming worden gebouwd, mits op basis van archeologisch onderzoek is vastgesteld dat ter plaatse geen behoudenswaardige archeologische waarden aanwezig zijn of de aanwezige behoudenswaardige archeologische waarden niet onevenredig worden geschaad.
2. Lid 1 is niet van toepassing op:
 - a. Bouwplannen en/of omgevingsvergunningaanvragen die betrekking hebben op bodemingrepen die niet groter zijn dan 100 m² of waarbinnen de bodem tot maximaal 50 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – Archeologie – 2' aangewezen gronden;
 - b. Bouwplannen en/of omgevingsvergunningaanvragen die betrekking hebben op bodemingrepen die niet groter zijn dan 500 m² of waarbinnen de bodem tot maximaal 50 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – Archeologie – 3' aangewezen gronden;
 - c. Bouwplannen en/of omgevingsvergunningaanvragen die betrekking hebben op bodemingrepen die niet groter zijn dan 5.000 m² of waarbinnen de bodem tot maximaal 100 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – Archeologie – 4' aangewezen gronden.

Voor gronden die op de plankaart met 'Waarde – Archeologie – 5' zijn aangeduid geldt dat lid 1 alleen van toepassing is op bouwplannen en andere werkzaamheden die op grond van de Wet Milieubeheer als MER-plichtig kunnen worden aangeduid of vallen onder de Tracéwet.

4: Afwijken van de bouwregels

1. Bij een omgevingsvergunning kunnen burgemeester en wethouders afwijken van het bepaalde in artikel 3 ten behoeve van een overige aan deze gronden toegekende bestemming, indien is gebleken dat het oprichten van het bouwwerk, waarvoor de omgevingsvergunning wordt gevraagd, niet zal leiden tot een verstoring van archeologische waarden, zowel in directe als in indirecte zin.
2. Er wordt niet afgeweken van het bepaalde in artikel 3 dan nadat de aanvrager een rapport heeft overlegd, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord, naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld. Dit rapport, het onderzoeksproces dat tot het rapport heeft geleid als ook de archeologische waardestelling dienen te voldoen aan de binnen de archeologische beroepsgroep algemeen gangbare kwaliteitsafspraken en –criteria.

3. Voor zover het oprichten van het bouwwerk, waarvoor de omgevingsvergunning wordt gevraagd, kan leiden tot een onevenredige verstoring van behoudenswaardige archeologische waarden, zowel in directe als in indirecte zin, kunnen burgemeester en wethouders afwijken van het bepaalde in artikel 3, indien aan de vergunning een, of een combinatie, van de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen zoals bedoeld in de Monumentenwet 1988;
 - c. de verplichting de oprichting van het bouwwerk te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan de door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

5: Omgevingsvergunning voor het uitvoeren van werken, geen bouwwerken zijnde, of werkzaamheden

1. In het belang van de archeologische monumentenzorg en ter voorkoming van onevenredige aantasting van aanwezige of verwachte archeologische waarden, is het verboden op of in de gronden die op de plankaart zijn aangewezen als 'Waarde – archeologie – 2', 'Waarde – archeologie – 3', 'Waarde – archeologie – 4' zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders (omgevingsvergunning) de volgende werken, geen bouwwerken zijnde, of werkzaamheden uit te voeren:
 - a. Het ophogen en ontgraven van de bodem;
 - b. Het slopen en/of verwijderen van muurwerk, ondergrondse kelders en bouwwerken en funderingen onder het bestaande maaiveld;
 - c. Het aanleggen, verbreden of verharderen van wegen, paden, banen of parkeergelegenheden en het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen;
 - d. Het aanleggen, verbreden en dempen van sloten, vijvers en andere wateren;
 - e. Het verlagen of het verhogen van het waterpeil, tenzij dit een maatregel is van het bevoegde waterschap;
 - f. Het aanbrengen of verwijderen van ondergrondse transport-, energie-, telecommunicatie- of andere leidingen en de daarmee verband houdende constructies;
 - g. Het bebossen van gronden die op het tijdstip van het van kracht worden van dit plan niet als bosgrond kunnen worden aangemerkt;
 - h. Het rooien van bos of boomgaard, waarbij de stobben worden verwijderd;
 - i. Het aanleggen van bos of boomgaard;
 - j. Het aanbrengen van diepwortelende beplantingen;
 - k. Het scheuren van grasland;
 - l. Het uitvoeren van grondbewerkingen, waartoe gerekend worden woelen, mengen, diepploegen, egaliseren, aanleggen van drainage en ontginnen.
2. Lid 1 is niet van toepassing op:
 - a. Werken of werkzaamheden die het normale onderhoud betreffen of die reeds in uitvoering zijn op het tijdstip van het van kracht worden van het bestemmingsplan;
 - b. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op bodemingrepen die niet groter zijn dan 100 m² of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot

- maximaal 50 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – Archeologie – 2' aangewezen gronden;
- c. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op bodemingrepen die niet groter zijn dan 500 m² of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot maximaal 50 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – Archeologie – 3' aangewezen gronden;
 - d. Werken of werkzaamheden die betrekking hebben op bodemingrepen die niet groter zijn dan 5.000 m² of werken en werkzaamheden waarbij de bodem tot maximaal 100 cm onder maaiveld wordt geroerd, in de op de plankaart als 'Waarde – Archeologie – 4' aangewezen gronden.

Voor gronden die op de plankaart met 'Waarde – Archeologie – 5' zijn aangeduid geldt dat lid I alleen van toepassing is op bouwplannen en andere werkzaamheden die op grond van de Wet Milieubeheer als MER-plichtig kunnen worden aangeduid, of vallen onder de Tracewet.

- 3. Omgevingsvergunning kan slechts worden verleend, indien:
 - a) door die werken of werkzaamheden, dan wel door de daarvan hetzij direct, hetzij indirect te verwachten gevolgen, één of meer archeologische waarden van de betreffende gronden niet onevenredig worden of kunnen worden aangetast, dan wel de mogelijkheden voor het herstel van die waarden niet onevenredig worden of kunnen worden verkleind; en
 - b) vooraf door aanvrager van de omgevingsvergunning een rapport op basis van de in de beroepsgroep geldende normen is overgelegd waaruit naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate blijkt dat:
 - de archeologische waarden in voldoende mate zijn zeker gesteld; of
 - er geen archeologische waarden aanwezig zijn; of
 - de archeologische waarden niet of niet onevenredig worden geschaad.
- 4. Voor zover de in lid I genoemde werken en werkzaamheden kunnen leiden tot onevenredige versterking van behoudenswaardige archeologische waarden, kunnen burgemeester en wethouders afwijken van het bepaalde in lid 7 indien aan de vergunning een of een combinatie van de volgende voorschriften wordt verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen zoals bedoeld in de Monumentenwet 1988; of
 - c. de verplichting de uitvoering van de werken of werkzaamheden te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.
- 5. Het in lid I gestelde verbod geldt niet voor het uitvoeren van werken, geen bouwwerk zijnde, en werkzaamheden:
 - a) in het kader van archeologisch vooronderzoek en het doen van opgravingen, mits verricht door een daartoe erkende partij;
 - b) waarmee is of mag worden begonnen op het tijdstip van in werking treding van het bestemmingsplan.
- 6. De onder lid 2, sub a t/m d genoemde uitzonderingsbepalingen gelden niet indien in de periode van 24 maanden voor de datum van voorgenomen werken of werkzaamheden een uitzonderingsbepaling van toepassing is geweest op aangrenzende terreinen of terreinen op een afstand van minder dan 25 meter van het onderhavige terrein.

7. Alvorens een omgevingsvergunning te verlenen als bedoeld in lid 1, winnen burgemeester en wethouders advies in van een door hen aan te wijzen ter zake deskundige.

6: Wijzigingsbevoegdheid

Burgemeester en wethouders zijn bevoegd het bestemmingsplan te wijzigen in die zin dat:

- a. De bestemming 'Waarde – Archeologie – 2' op de plankaart wordt veranderd in de aanduiding 'Waarde – Archeologie – 1' voor gronden die ingevolge artikel 3 van de Monumentenwet 1988 zijn beschermd;
- b. De bestemmingen 'Waarde – Archeologie – 3', 'Waarde – Archeologie – 4' op de plankaart worden veranderd in 'Waarde – Archeologie – 2' voor gronden die op basis van deskundig archeologisch (voor)onderzoek archeologische waarden blijken te bevatten die op grond van de gangbare waarderingssystematiek door burgemeester en wethouders als behoudenswaardig zijn bevonden (positief selectiebesluit);
- c. De bestemmingen 'Waarde – Archeologie – 4' op de plankaart worden veranderd in 'Waarde – Archeologie – 3' voor gronden die op basis van deskundig archeologisch (voor)onderzoek een hoge archeologische verwachting blijken te hebben;
- d. De bestemming 'Waarde – Archeologie – 2', 'Waarde – Archeologie – 3', 'Waarde – Archeologie – 4', 'Waarde – Archeologie – 5', kan worden veranderd, indien uit deskundig archeologisch onderzoek blijkt dat ter plaatse geen sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden.

6 Advies voor vervolgstappen met betrekking tot fysieke bescherming, mitigerende²¹ maatregelen en vervolgonderzoek

In het vorige hoofdstuk is zo goed mogelijk aangegeven hoe via planologische maatregelen de doelstellingen van behoud en bescherming van het Wijkse bodemarchief het beste gerealiseerd kunnen worden. Vanuit diezelfde doelstelling is het van belang dat bij het ontwerp en de voorbereiding van nieuwbouwplannen in gebieden waar archeologische waarden aanwezig zijn, onderzocht wordt in hoeverre archeologische resten via civieltechnische maatregelen *in situ* kunnen worden veiliggesteld. Hoewel dit soort maatregelen soms enige creativiteit en flexibiliteit aan de ontwerpkant vereisen en soms ook additionele kosten in de uitvoering met zich meebrengen, wegen deze investeringen over het algemeen in ruime mate op tegen de vrijwel altijd veel hogere kosten van uitgebreid definitief archeologisch onderzoek. Concreet dient gedacht te worden aan het vermijden van de aanleg van (parkeer) kelders, het toepassen van zogenaamde zettingsvrije constructies, het bouwen op bestaande funderingen of het toepassen van draagconstructies boven archeologisch waardevolle lagen.

In projecten in archeologisch waardevolle gebieden of zones met een hoge verwachting waar de gemeente als (gedeelde) opdrachtgever optreedt is het vanuit dit oogpunt verstandig om het nemen van mitigerende archeologische maatregelen in het Programma van Eisen van het civieltechnisch ontwerp te laten opnemen.

Mocht archeologisch vervolgonderzoek onvermijdelijk zijn dan dient het betreffende onderzoek altijd plaats te vinden op basis van een goedgekeurd Programma van Eisen (PvE). Indien de gemeente (mede)initiatiefnemer is, wordt geadviseerd hieraan een financiële raming toe te voegen. In het betreffende document dient de specifieke vraagstelling voor het onderzoek gekoppeld te worden aan een op de locatie toegesneden onderzoeksstrategie. Archeologische vraagstellingen dienen zoveel mogelijk gekoppeld te worden aan het (nog nader uit te werken) gemeentelijk onderzoeks- en selectieprogramma. In dit programma zou meer dan vroeger onderzoeksruimte en gerichte aandacht moeten worden geschonken aan het opvullen van kennislacunes en bijzondere samenhangende onderzoeksthema's met betrekking tot de streekgeschiedenis. Een aantal van die mogelijke thema's is genoemd in hoofdstuk 8 en in paragraaf 11.4. Een en ander vergt zowel inhoudelijk als organisatorisch de nodige aanpassingen, maar met het nu beschikbare basisoverzicht moet het mogelijk zijn de zorg voor het archeologische erfgoed beter te programmeren en te focussen.

Daarnaast moet er natuurlijk altijd ruimte blijven voor projecten met specifieke lokale uitstraling en voor het inspringen op onverwachte vondsten die juist een ander licht kunnen werpen op het bestaande beeld van de Wijkse voorgeschiedenis. Waar mogelijk dient echter bij de uitvoering van soms vele en versnipperde opgravingen, begeleidingen en waarnemingen aandacht te worden besteed aan de synthese van deze vergaarde informatie. Alleen op deze manier kan er voor worden gezorgd dat deze onderzoeken op de langere termijn nog een bijdrage leveren aan het historische inzicht over de ontstaansgeschiedenis van de gemeente.

Alle nieuw verzamelde archeologische informatie kan zonder problemen aan de databestanden worden toegevoegd die de basis vormen voor de archeologische waarden- en verwachtingenkaart. Het verdient aanbeveling de catalogus en de bijbehorende Mapinfo tabellen in ieder geval jaarlijks te actualiseren en aan te vullen. De waarden- en verwachtingenkaart kan vervolgens het beste na een aantal jaren worden geevalueerd.

²¹ Mitigeren, letterlijk "verzachten" betekent hier zoveel als [maatregelen] die schadelijke gevolgen voor het bodemarchief doen afnemen of beperken, bijvoorbeeld door een terrein eerst op te hogen of het funderingsplan aan te passen.

Daarnaast verdient het aanbeveling bij de voorgestelde evaluatie ook de gehanteerde ondergrenzen voor de verschillende verwachtingscategorieën op basis van voortschrijdend inzicht nader te beschouwen. Het is te verwachten dat in de komende jaren op het grondgebied van Wijk bij Duurstede meer archeologisch vooronderzoek gaat plaatsvinden. Door de gegevens over de diepte van archeologisch relevante niveaus bij te houden kunnen in de toekomst de ondergrenzen wellicht nog meer in overeenstemming met de bodemkundige situatie worden gebracht. Hierbij kunnen lokale amateurarcheologen wellicht een rol spelen.

Zoals eerder gesteld verdient het ook aanbeveling de cultuurhistorische informatie de komende jaren gestaag uit te breiden en uiteindelijk eveneens te koppelen aan het bestand van gemeentelijke bouwkundige monumenten en andere bouwhistorische informatie. Uiteindelijk kan op deze manier de bescherming van het gemeentelijk erfgoed al in een vroeg stadium van het planologisch proces gewaarborgd worden. De verankering van de cultuurhistorie in de planologie is een van de speerpunten van de Modernisering Monumentenzorg (MoMo) van het Ministerie van OCW en de gemeente Wijk bij Duurstede zou in dit proces een voorbeeldrol kunnen spelen.

Archeologische relicten die bij opgravingen blootgelegd worden kunnen – ook wat betreft de latere perioden - samen met de geschiedenis die daarmee verbonden is, een belangrijke toegevoegde waarde vormen voor de beeldkwaliteit en beleving van de woonomgeving. Op locaties die zich daartoe lenen, is het aan te bevelen, nog meer dan voorheen, aan de voorgeschiedenis op gepaste wijze aandacht te schenken.²² Zo biedt het project Dorestad – Vicus famosus' vele aanknopingspunten om de geschiedenis van Dorestad op lokatie beleefbaar te maken. Verder is de bestaande limes-fietsroute is een voorbeeld van een project waarlangs initiatieven op dit gebied ontplooid kunnen worden.

Met de implementatie van de Wet Archeologische Monumentenzorg is een ieder die beroepshalve archeologische werkzaamheden verricht, gehouden aan de uitvoeringseisen, zoals geformuleerd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Wanneer de gemeente een extern bureau of eigen medewerkers, maar ook de lokale amateurarcheologen archeologische werkzaamheden laat verrichten, is deze dus verplicht conform de procedures en specificaties van de KNA te werken. Vooral de uitvoering van veldwerkzaamheden, die onder de KNA vallen, is hierbij een aandachtspunt.

Voor het uitvoeren van archeologisch onderzoek binnen een plangebied maakt de KNA onderscheid in vier processtappen:

- Stap 1: bureauonderzoek, waarbij de bekende archeologische waarden dienen te worden geïnventariseerd en vertaald naar een verwachtingsmodel (het voorliggend rapport legt hiervoor de belangrijkste basis). Hiervoor is geen Programma van Eisen (PvE) of Plan van Aanpak (PvA) vereist.
- Stap 2: inventariserend veldonderzoek (niet gravend), waarbij met prospectieve technieken (boren, geofysica, remote sensing) en conform een goedgekeurd PvA nieuwe veldgegevens worden verzameld. Doel is 1) het onderzoeken van de mate van intactheid van het bodemprofiel, 2) het vaststellen van aanwezigheid of afwezigheid van archeologische indicatoren en 3) eventueel begrenzen van vindplaatsen.
- Stap 3: inventariserend veldonderzoek (gravend), waarbij conform een goedgekeurd PvE door middel van proefsleuven veldgegevens worden verzameld over aanwezigheid van spoor- en vondstlagen. Doel is het waarderen van vindplaatsen, ter voorbereiding van de selectie (afvoeren, begeleiden, opgraven of in situ behouden).
- Stap 4: behoud in situ (fysiek beschermen of inpassen in ruimtelijke plannen), opgraven of begeleiden. Bij opgraven worden alle sporen en vondsten van de vindplaats binnen het plangebied gedocumenteerd op tekening, foto en lijsten. Bij behoud in situ wordt de vindplaats niet verstoord, maar middels passende

²² De kunstroute in de buurgemeente Houten is hiervan een goed voorbeeld.

maatregelen (fysieke en planologische) voor de toekomstige generaties in de bodem behouden. Bij archeologische begeleiding wordt niet vooraf onderzoek verricht, maar vindt gedurende de looptijd van de bodemingreep regelmatige archeologische veldinspectie plaats. Ook voor deze processtap is een goedgekeurd PvE vereist.

Met elke processtap nemen het detailniveau en de betrouwbaarheid van de archeologische informatie - maar helaas ook de omvang en kosten van het onderzoek - toe. Na elke processtap neemt de gemeente het besluit of vervolgonderzoek op basis van de beschikbaar gekomen informatie nog noodzakelijk is, of dat de vergunning verleend kan worden, dan wel dat anderszins een definitief besluit genomen kan worden. De gemeente zal waar mogelijk door stappen over te slaan of te combineren de kosten voor de initiatiefnemer zoveel mogelijk trachten te beperken.

Met de vaststelling van het archeologiebeleid, zoals verwoord in dit rapport, heeft de gemeente als bevoegd gezag het recht - op advies van een deskundige archeoloog en conform de KNA - om na elke processtap het besluit te nemen over voortzetting dan wel stopzetting van het onderzoek (zie verder Bijlage 3).

7 Voorstel tot aanpassing en uitbreiding van de gemeentelijke Erfgoedverordening ten behoeve van de Archeologische Monumentenzorg

7.1 Naar een gemeentelijke erfgoedverordening met een archeologische paragraaf

Sinds 2004 beschikt de gemeente Wijk bij Duurstede over een Monumentenverordening. Deze Monumentenverordening was primair gericht op de bescherming van het gebouwde erfgoed en besteedde nog (vrijwel) geen aandacht aan het archeologische erfgoed. Naar aanleiding van de wetswijzigingen die na 2004 van kracht werden, zoals de Wet op de archeologische monumentenzorg in 2007 en de wijziging van de Monumentenwet 1988 in 2009, heeft de gemeente een Erfgoedverordening opgesteld, die in 2010 is vastgesteld door de raad. Ten opzichte van de Monumentenverordening uit 2004 bevat de Erfgoedverordening gemeente Wijk bij Duurstede 2010 de volgende wijzigingen en aanvullingen:

- de verordening bevat regels waarmee waardevolle gebouwde objecten in de gemeente kunnen worden aangewezen als beschermd gemeentelijk monument
- in de nieuwe verordening is een hoofdstuk opgenomen over gemeentelijk archeologiebeleid. Dit hoofdstuk heeft een beperkt karakter en voorziet met name in de mogelijkheid tot aanwijzing van 'archeologische meldingsgebieden' door het college. De verordening voorziet niet in de mogelijkheid tot het aanwijzen van gemeentelijke archeologische monumenten
- ten slotte is de Erfgoedverordening uitgebreid met een hoofdstuk 'beschermd stads- en dorpsgezichten', waarin de aanwijzing van deze gezichten wordt geregeld.

Bij het opstellen van de Erfgoedverordening gemeente Wijk bij Duurstede 2012 is rekening gehouden met de verdere ontwikkeling van het archeologiebeleid in de vorm van een archeologische beleidskaart. Dit rapport vormt de uitwerking van dit beleid en vormt daarmee tevens aanleiding om de Erfgoedverordening aan te passen en de archeologische paragraaf uit te breiden. In paragraaf 7.2 wordt een voorstel gedaan tot aanpassing en uitbreiding van de Erfgoedverordening van de gemeente Wijk bij Duurstede. De belangrijkste toevoegen die in dit voorstel naar voren komen zijn de volgende:

- de Erfgoedverordening wordt uitgebreid met de mogelijkheid tot het aanwijzen van gemeentelijke archeologische monumenten
- in de erfgoedverordening zijn regels opgenomen ten aanzien van gebieden met een archeologische waarde en archeologische verwachtingsgebieden, zoals deze zijn aangegeven op de archeologische maatregelenkaart.

7.2 Voorstel tot aanpassing en uitbreiding van de 'Erfgoedverordening 2012'

Hoofdstuk I – Algemene bepalingen

Artikel I Begripsbepalingen

Deze verordening verstaat onder:

- a monument:
 1. zaak die van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap en/of cultuurhistorische waarde;
 2. terrein dat van algemeen belang is wegens een daar aanwezige zaak als bedoeld onder 1;
- b beschermd gemeentelijk monument: onroerend monument, dat overeenkomstig de bepalingen van deze verordening als beschermd gemeentelijk monument is aangewezen;
- c gemeentelijke monumentenlijst: de lijst waarop zijn geregistreerd de overeenkomstig deze verordening als gemeentelijk monument of gemeentelijke archeologisch monument aangewezen zaken of terreinen bedoeld in onderdeel a;

- d beschermd rijksmonument: onroerend monument, dat is ingeschreven in de ingevolge de Monumentenwet 1988 vastgestelde registers;
- e Monumentencommissie: de op basis van artikel 15 Monumentenwet 1988 ingestelde commissie met als taak het college op verzoek of uit eigen beweging te adviseren over de toepassing van de Monumentenwet 1988, de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, de erfgoedverordening en het monumentenbeleid;
- f kerkelijk monument: onroerend monument, dat eigendom is van een kerkgenootschap, kerkelijke gemeente of parochie of van een kerkelijke instelling en dat uitsluitend of voor een overwegend deel wordt gebruikt voor de uitoefening van de eredienst;
- g bouwhistorisch onderzoek: in schriftelijke rapportage vastgelegd onderzoek naar de bouwgeschiedenis en de bouwhistorische kwaliteit van een monument;
- h gemeentelijk archeologisch monument: monument, bedoeld in onderdeel a, onder 2;
- i archeologische monumentenzorg: zorg die zich richt op het optimaal beheren van de bodem als unieke bron van informatie over de geschiedenis van Nederland;
- j archeologisch onderzoek: onderzoek verricht door of namens de gemeente, door een dienst, bedrijf of instelling erkend door het Centraal College van Deskundigen en werkend volgens de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie;
- k gemeentelijke archeologische beleidskaart: topografische kaart van het gemeentelijke grondgebied of delen van het grondgebied, waarop archeologische monumenten, gebieden met een archeologische waarde en archeologische verwachtingsgebieden zijn aangegeven met een verwijzing naar het daarop te voeren beleid, vastgesteld door de gemeenteraad;
- l gebied van archeologische waarde: gebied, aangegeven op de archeologische beleidskaart, waarvan is aangetoond dat er archeologische sporen en vondsten aanwezig zijn.
- m archeologisch verwachtingsgebied: gebied, aangegeven op de archeologische beleidskaart, waarvan is aangegeven dat in bepaalde mate archeologische vondsten of sporen te verwachten zijn;
- n waarde – Archeologie – 1: gronden met een zeer hoge archeologische waarde die ex artikel 3 van de Monumentenwet door het Rijk zijn aangewezen als monument. Deze terreinen vallen buiten de bevoegdheid van de gemeente.
- o waarde – Archeologie – 2: gronden met een archeologische waarde (Waarde archeologie –hoog) zoals aangeduid op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede en/of in het bestemmingsplan.
- p waarde – Archeologie – 3: gronden met een hoge archeologische verwachtingswaarde (Verwachtingswaarde archeologie – hoog) zoals vermeld op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede en/of in het bestemmingsplan.
- q waarde – Archeologie – 4: gronden met een middelhoge archeologische verwachtingswaarde (Verwachtingswaarde archeologie – middelhoog) zoals vermeld op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede en/of in het bestemmingsplan.
- r waarde – Archeologie – 5: gronden met een lage archeologische verwachtingswaarde (Verwachtingswaarde archeologie – laag) zoals vermeld op de archeologische maatregelenkaart Wijk bij Duurstede en/of in het bestemmingsplan.
- s plan van aanpak: plan dat weergeeft hoe een archeologische uitvoerder de vragen zoals omschreven in het programma van eisen denkt te gaan beantwoorden;
- t programma van eisen: programma dat door het college wordt vastgesteld en waarmee kaders worden gesteld voor het ontwerp en de uitvoering van archeologisch onderzoek.
- u bodemingrepen en/of bodemverstorende activiteiten: werken en werkzaamheden, waarvan mag worden aangenomen dat zij het bodemarchief kunnen aantasten;
- v deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg: een door het college van Burgemeester en Wethouders aan te wijzen persoon of organisatie die voldoet aan de geldende kwalificaties uit de archeologische beroepsgroep om selectieadviezen te kunnen geven;
- w erkende partij: een dienst, bedrijf of instelling, die beschikt over een Vergunning op grond van artikel 45 van de Monumentenwet voor het doen van opgravingen en/of ander archeologisch veldonderzoek werkend volgens de specificaties van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.
- x opgraving: de ontsluiting van een archeologische vindplaats met als doel de informatie te verzamelen en vast te leggen die nodig is voor het beantwoorden van de in het Programma van Eisen verwoorde onderzoeksvra(a)g(en) en het behalen van de onderzoeksdoelstellingen. Opgravingen worden verricht door een erkende partij, beschikkend over een opgravingsvergunning ex artikel 45 van de Monumentenwet en uitgevoerd volgens de desbetreffende specificatie in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA).

- y stads- en dorpsgezicht: groep van onroerende zaken die van algemeen belang is wegens haar schoonheid, de onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang, dan wel haar wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde;
- z beschermd gemeentelijk stads- en dorpsgezicht: stads- en dorpsgezicht dat overeenkomstig de bepalingen van deze verordening als zodanig is aangewezen;
- aa lijst van beschermde gemeentelijke stads- en dorpsgezichten: de lijst waarop zijn geregistreerd de overeenkomstig deze verordening als beschermde gemeentelijke stads- en dorpsgezichten aangewezen zaken;
- bb bevoegd gezag: bestuursorgaan als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, of 2.2 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht;
- cc het college: het college van burgemeester en wethouders van Wijk bij Duurstede;
- dd raad: de gemeenteraad van Wijk bij Duurstede;
- ee belanghebbende: als bedoeld in artikel 1:2 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb);
- ff vergunning: een omgevingsvergunning als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, of 2.2 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht;
- gg Wabo: Wet algemene bepalingen omgevingsrecht.

Artikel 2 Het gebruik van het monument

Bij de toepassing van deze verordening wordt rekening gehouden met het gebruik van het monument.

Artikel 3 Monumentencommissie

Het college stelt een commissie in op grond van artikel 84 van de Gemeentewet, met als taak het college op verzoek of uit eigen beweging te adviseren over de toepassing van de Monumentenwet 1988, de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht, de erfgoedverordening en het monumentenbeleid.

Hoofdstuk 2 – Beschermde gemeentelijke monumenten

Paragraaf 1: Aanwijzing en registratie beschermd gemeentelijk monument

Artikel 4 De aanwijzing tot beschermd gemeentelijk monument

- 1 Het college kan, al dan niet op aanvraag van een belanghebbende (art 1:2 Awb), een onroerend monument aanwijzen als beschermd gemeentelijk monument.
- 2 Voordat het college over de aanwijzing een besluit neemt, vraagt het advies aan de monumentencommissie. In spoedeisende gevallen (wanneer dreiging van sloop van een te beschermen object zich zou voordoen) kan het vragen van dit advies achterwege blijven.
- 3 Het college kan ten behoeve van de aanwijzing van een onroerend monument als beschermd gemeentelijk monument bepalen dat bouwhistorisch onderzoek wordt verricht.
- 4 Het college legt de raad eenmaal per jaar een verslag voor waarin zij uiteenzet op welke wijze zij toepassing heeft gegeven aan de aanwijzingen, alsook de wijzigingen en intrekkingen van een gemeentelijk monument.
- 5 Voordat het college een kerkelijk monument aanwijst, voert het overleg met de eigenaar.
- 6 De aanwijzing kan geen monument betreffen dat is aangewezen op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988 of dat is aangewezen op grond van de monumentenverordening van de provincie Utrecht.

Artikel 5 Voorbescherming

Met ingang van de datum waarop de eigenaar van een monument de kennisgeving van het voornemen tot aanwijzing als beschermd gemeentelijk monument ontvangt tot het moment dat de registratie als bedoeld in artikel 8 plaatsvindt, dan wel vaststaat dat het monument niet wordt geregistreerd, zijn de artikelen 11 tot en met 16 van overeenkomstige toepassing.

Artikel 6 Termijn advies en aanwijzingsbesluit

- 1 De monumentencommissie adviseert schriftelijk binnen acht weken na ontvangst van het verzoek van het college om advies ten behoeve van het aanwijzingsbesluit van een gemeentelijk monument.
- 2 Het college beslist binnen twaalf weken na ontvangst van het advies van de monumentencommissie, maar in ieder geval binnen twintig weken na verzending van de adviesaanvraag.

Artikel 7 Mededeling

De aanwijzing als bedoeld in artikel 4, eerste lid, wordt medegedeeld aan degenen die als zakelijk gerechtigden in de kadastrale legger bekend staan, alsmede aan de ingeschreven hypothecaire schuldeisers.

Artikel 8 Registratie op de gemeentelijke monumentenlijst

- 1 Het college registreert het beschermde gemeentelijke monument op de gemeentelijke monumentenlijst.
- 2 De gemeentelijke monumentenlijst bevat de plaatselijke aanduiding, de datum van de aanwijzing, de kadastrale aanduiding, de tenaamstelling en een beschrijving van het beschermde gemeentelijke monument (de redengevende beschrijving).

Artikel 9 Wijzigen van de aanwijzing

1. Het college kan de aanwijzing ambtshalve of op aanvraag van een belanghebbende wijzigen.
2. Artikel 4, tweede, derde, vierde en vijfde lid, alsmede artikel 5, 6 en 7 zijn van overeenkomstige toepassing op de wijziging.
3. Indien de wijziging naar het oordeel van het college van ondergeschikte betekenis is, blijft overeenkomstige toepassing van artikel 4, tweede, derde, vierde en vijfde lid, alsmede artikel 5, 6 en 7 achterwege.
4. De inhoud en de datum van de wijziging worden op de gemeentelijke monumentenlijst aangetekend.

Artikel 10 Intrekken van de aanwijzing

1. Indien het college de aanwijzing intrekt, zijn artikel 4, tweede lid, en artikel 6 van overeenkomstige toepassing.
2. De aanwijzing wordt geacht ingetrokken te zijn, indien toepassing wordt gegeven aan artikel 3 van de Monumentenwet 1988.
3. De intrekking wordt op de gemeentelijke monumentenlijst geregistreerd.

Paragraaf 2: Instandhouding van beschermde gemeentelijke monumenten

Artikel 11 Instandhoudingbepaling

- 1 Het is verboden een beschermd gemeentelijk monument te beschadigen of te vernielen.
- 2 Het is verboden zonder vergunning van het college of in strijd met bij zodanige vergunning gestelde voorschriften:
 - a een beschermd gemeentelijk monument af te breken, te verstoren, te verplaatsen of in enig opzicht te wijzigen;
 - b een beschermd gemeentelijk monument te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een dusdanige wijze, dat het wordt ontsierd of in gevaar wordt gebracht.
- 3 Een vergunning voor een activiteit als bedoeld in het tweede lid is niet vereist indien deze activiteit betrekking heeft op:
 - a gewoon onderhoud, voor zover detaillering, profilering, vormgeving, materiaalsoort en kleur niet wijzigen, en bij een tuin, park of andere aanleg, de aanleg niet wijzigt, of
 - b een activiteit die uitsluitend leidt tot inpanidige veranderingen van een onderdeel van een gemeentelijk monument dat uit oogpunt van monumentenzorg geen waarde heeft.

Artikel 12 De schriftelijke aanvraag

Een aanvraag als bedoeld in artikel 4.2. Besluit omgevingsrecht voor een vergunning als bedoeld in artikel 11 en de daarbij te overleggen gegevens en bescheiden worden in viervoud ingediend.

Artikel 13 Termijnen advies

- 1 Het bevoegd gezag zendt onmiddellijk een afschrift van de ontvankelijke aanvraag om vergunning voor een gemeentelijk monument aan de monumentencommissie voor advies.
- 2 Binnen 2 weken na de datum van verzending van het afschrift brengt de monumentencommissie schriftelijk advies uit aan het college.

Artikel 14 Kerkelijk monument

Het college geeft met betrekking tot een beschermd kerkelijk monument geen beschikking ingevolge de bepalingen van artikel 11, tweede lid, dan in overeenstemming met de eigenaar, indien en voor zover het een beschikking betreft, waarbij wezenlijke belangen van de godsdienstuitoefening in het monument in het geding zijn.

Artikel 15 Criteria voor vergunningverlening

De vergunning kan slechts worden verleend indien het belang van de monumentenzorg zich daartegen niet verzet. Bij de beslissing houdt het bevoegd gezag rekening met het gebruik van het monument.

Artikel 16 Intrekken van de vergunning

De vergunning kan door het bevoegd gezag worden ingetrokken indien:

- a blijkt dat de vergunning ten gevolge van een onjuiste of onvolledige opgave is verleend;
- b de omstandigheden aan de kant van de vergunninghouder zich zodanig hebben gewijzigd, dat het belang van het monument zwaarder dient te wegen.

Hoofdstuk 3 – Beschermd Rijkmonumenten

Artikel 17 Vergunning voor beschermd rijkmonument

1. Het bevoegd gezag zendt onmiddellijk een afschrift van de ontvankelijke aanvraag om vergunning voor een beschermd monument aan de monumentencommissie.
2. De monumentencommissie adviseert schriftelijk over de aanvraag binnen de termijn vastgesteld door het bevoegd gezag.

Hoofdstuk 4 – Beschermd gemeentelijke archeologische monumenten

Artikel 18 De aanwijzing tot beschermd gemeentelijk archeologisch monument

- 1 Het college kan, al dan niet op aanvraag van een belanghebbende (art 1:2 Awb), een onroerend monument als bedoeld onder Artikel 1.a.2 aanwijzen als beschermd gemeentelijk archeologisch monument.
- 2 Voordat het college over de aanwijzing een besluit neemt, vraagt het advies aan de monumentencommissie. In spoedeisende gevallen (wanneer dreiging van verstering van een te beschermen object zich zou voordoen) kan het vragen van dit advies achterwege blijven.
- 3 Het college kan ten behoeve van de aanwijzing van een onroerend monument als beschermd gemeentelijk archeologisch monument bepalen dat archeologisch onderzoek wordt verricht.
- 4 Het college legt de raad eenmaal per jaar een verslag voor waarin zij uiteenzet op welke wijze zij toepassing heeft gegeven aan de aanwijzingen, alsook de wijzigingen en intrekkingen van een gemeentelijk monument.
- 5 Met ingang van de datum waarop de eigenaar van een monument de kennisgeving van het voornemen tot aanwijzing als beschermd gemeentelijk monument ontvangt tot het moment dat de registratie als bedoeld in artikel 21 plaatsvindt, dan wel vaststaat dat het monument niet wordt geregistreerd, zijn de artikelen 23 en 24 van overeenkomstige toepassing.

- 6 De aanwijzing kan geen monument betreffen dat is aangewezen op grond van artikel 3 van de Monumentenwet 1988 of dat op grond van een provinciale verordening is ingeschreven in een provinciaal register van archeologische monumenten.

Artikel 19 Termijn advies en aanwijzingsbesluit

- 1 De monumentencommissie adviseert schriftelijk binnen acht weken na ontvangst van het verzoek van het college om advies ten behoeve van het aanwijzingsbesluit van een gemeentelijk archeologisch monument.
- 2 Het college beslist binnen twaalf weken na ontvangst van het advies van de monumentencommissie, maar in ieder geval binnen 20 weken na verzending van de adviesaanvraag.

Artikel 20 Mededeling

De aanwijzing als bedoeld in artikel 18, eerste lid, wordt medegedeeld aan degenen die als zakelijk gerechtigden in de kadastrale legger bekend staan, alsmede aan de ingeschreven hypothecaire schuldeisers.

Artikel 21 Registratie op de gemeentelijke monumentenlijst

- 1 Het college registreert het gemeentelijke archeologische monument op de gemeentelijke monumentenlijst en de archeologische beleidskaart en/of het bestemmingsplan.
- 2 De gemeentelijke monumentenlijst bevat de plaatselijke aanduiding, de datum van de aanwijzing, de kadastrale aanduiding, de tenaamstelling en een beschrijving van het beschermde gemeentelijke archeologische monument (de redengevende beschrijving).

Artikel 22 Wijzigen van de aanwijzing

- 1 Het college kan de aanwijzing ambtshalve of op aanvraag van een belanghebbende wijzigen.
- 2 Artikel 18 tweede, derde, vierde en vijfde lid, alsmede artikel 19 zijn van overeenkomstige toepassing op de wijziging.
- 3 Indien de wijziging naar het oordeel van het college van ondergeschikte betekenis is, blijft overeenkomstige toepassing van artikel 18, tweede, derde, vierde en vijfde lid, alsmede artikel 19 achterwege.
- 4 De inhoud en de datum van de wijziging worden op de gemeentelijke monumentenlijst aangetekend.

Artikel 23 Intrekken van de aanwijzing

- 1 Het college kan de aanwijzing intrekken.
- 2 Monumenten, welke na plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst worden ingeschreven in het register bedoeld in artikel 6 van de Monumentenwet, worden door het college van de gemeentelijke monumentenlijst afgevoerd, zodra vaststaat dat deze plaatsing onherroepelijk is geworden.
- 3 Artikel 18, tweede lid, en artikel 19 zijn van overeenkomstige toepassing op de intrekking.

Artikel 24 Verbodsbepaling

- 1 Het is verboden zonder vergunning van het college of in strijd met bij zodanige vergunning gestelde voorschriften:
 - a. de bodem van een beschermd gemeentelijk archeologisch monument te verstoren, af te graven of in enig ander opzicht te roeren, anders dan het normaal agrarisch gebruik en regulier onderhoud betreft.
 - b. op een gemeentelijk archeologisch monument op enigerlei wijze de bodem te verstoren, of detectieapparatuur te gebruiken met het doel zaken als bedoeld in artikel 1 lid a op te sporen of te verwijderen. Uitzondering hierop betreft een situatie waarbij de aanvrager beschikt over een

vergunning op grond van de Monumentenwet voor het doen van archeologisch onderzoek en archeologisch onderzoek noodzakelijk is in het kader van de besluitvorming rond een eventuele vergunningverlening.

Hoofdstuk 5 – Gebieden van archeologische waarde en archeologische verwachtingsgebieden

Artikel 25 Aanwijzing van archeologisch waardevolle terreinen en verwachtingsgebieden

- 1 Het college kan, al dan niet op aanvraag van een belanghebbende (art 1:2 Awb), terreinen aanwijzen als gebieden van archeologische waarde of archeologisch verwachtingsgebied;
2. Aangewezen terreinen en gebieden onder artikel 24.1 worden aangemerkt op de archeologische beleidskaart van de gemeente Wijk bij Duurstede en/of in het bestemmingsplan;

Artikel 26 Verbodsbepaling

- 1 Het is verboden zonder vergunning van het college of in strijd met bij zodanige vergunning gestelde voorschriften:
 - a. in een gebied van archeologische waarde met de aanduiding Waarde – Archeologie – 2 bodemversturende activiteiten te verrichten voorzover het betreft grondwerken met een bodemverstoring dieper dan 50 cm en met een oppervlakte van meer dan 100 m².
 - b. in een archeologisch verwachtingsgebied met de aanduiding Waarde – Archeologie – 3 bodemversturende activiteiten te verrichten voorzover het betreft grondwerken met een bodemverstoring dieper dan 50 cm en met een oppervlakte van meer dan 500 m².
 - c. in een archeologisch verwachtingsgebied met de aanduiding Waarde – Archeologie – 4 bodemversturende activiteiten te verrichten voorzover het betreft grondwerken met een bodemverstoring dieper dan 100 cm en met een oppervlakte van meer dan 5000 m².
 - d. in een archeologisch verwachtingsgebied met de aanduiding Waarde – Archeologie – 5 bodemversturende activiteiten uit te voeren die in de Wet Milieubeheer als MER-plichtig worden omschreven of vallen onder de Tracéwet.

Artikel 27 Intrekken van de vergunning

- 1 De vergunning kan door het college worden ingetrokken indien:
 - a. blijkt dat de vergunning ten gevolge van een onjuiste of onvolledige opgave is verleend;
 - b. blijkt dat de vergunninghouder de voorschriften als bedoeld in artikel 26 niet naleeft;
 - c. de omstandigheden aan de kant van de vergunninghouder zich zodanig hebben gewijzigd, dat het belang van het archeologische monument zwaarder dient te wegen;
 - d. niet binnen 1 jaar van de vergunning gebruik wordt gemaakt.
- 2 De beschikking tot intrekking wordt in afschrift gezonden aan de monumentencommissie.

Hoofdstuk 6 – Opgravingen

Artikel 28. Opgravingen en archeologische begeleidingen

- 1 Indien binnen het grondgebied van de gemeente Wijk bij Duurstede onderzoek wordt uitgevoerd in het kader van het doen van opgravingen in de zin van artikel 1 sub h Monumentenwet 1988, dient, onverminderd de overige bepalingen van deze wet:
 - a. het college een programma van eisen vast te stellen, waarbij nadere regels worden gesteld ten aanzien van het onderzoek.

- b. de verstoorder, voorafgaande aan het onderzoek, een plan van aanpak ter goedkeuring aan het bevoegd gezag te overleggen,.
- 2 In de nadere regels neemt het college bepalingen op met betrekking tot het toezicht op de feitelijke uitvoering van het plan van aanpak. Tijdens het onderzoek dienen aanwijzingen van het college in acht te worden genomen.
- 3 Om te kunnen beoordelen of het plan van aanpak aan het programma van eisen en eventuele nadere regels voldoet, vraagt het bevoegd gezag advies aan een deskundige, zoals omschreven in artikel 1.v.

Hoofdstuk 6 – Gemeentelijke Stads- en dorpsgezichten

Artikel 29 De aanwijzing

- 1 Het college kan ambtshalve of op verzoek van een belanghebbende een stads- en dorpsgezicht aanwijzen als beschermd stads- of dorpsgezicht.
- 2 Het college besluit over de aanwijzing nadat de monumentencommissie om advies is gevraagd.
- 3 De aanwijzing kan geen stads- of dorpsgezicht betreffen dat is aangewezen op grond van artikel 35 van de Monumentenwet 1988.
- 4 De monumentencommissie adviseert binnen twaalf weken na de dag van ontvangst van het verzoek van het college.
- 5 Het college beslist binnen zestien weken nadat het voornemen tot aanwijzing kenbaar is gemaakt.
- 6 Het college kan de in het vijfde lid genoemde termijn met ten hoogste zestien weken verlengen, mits het belanghebbenden daarvan in kennis stelt binnen de in het vijfde lid genoemde termijn van zestien weken.
- 7 Het college registreert het beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht op de lijst van beschermde gemeentelijke stads- en dorpsgezichten.
- 8 De lijst van beschermde gemeentelijke stads- en dorpsgezichten bevat de plaatselijke aanduiding, de datum van aanwijzing, de kadastrale gebiedsaanduiding van het beschermde stads- of dorpsgezicht en een beschrijving van de daarin vervatte cultuurhistorische waarden.

Artikel 30 De wijziging en intrekking van de aanwijzing

De artikelen 9 en 10 zijn overeenkomstig van toepassing op het wijzigen en intrekken van de aanwijzing tot gemeentelijk stads- of dorpsgezicht, met dien verstande dat aan artikel 10, tweede lid nog wordt toegevoegd dat de aanwijzing tevens wordt geacht te zijn ingetrokken als toepassing wordt gegeven aan artikel 35 van de Monumentenwet 1988.

Artikel 31 Beschermend bestemmingsplan

- 1 De raad stelt, ter bescherming van een beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht, een bestemmingsplan vast als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening (Wro).
- 2 Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- en dorpsgezicht kan hiertoe een termijn worden gesteld.
- 3 Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd gemeentelijk stads- of dorpsgezicht wordt door het college bepaald in hoeverre geldende bestemmingsplannen als beschermend plan in de zin van het eerste lid kunnen worden aangemerkt.
- 4 Alvorens het college de raad ter zake een voorstel doet, wordt de monumentencommissie gehoord.
- 5 De monumentencommissie adviseert schriftelijk binnen veertien weken na de dag van ontvangst van het verzoek van het college.

Artikel 32 Vergunningverlening in beschermd stads- of dorpsgezicht

- 1 In beschermde gemeentelijke stads- en dorpsgezichten is het verboden een bouwwerk geheel of gedeeltelijk af te breken zonder of in afwijking van een vergunning van het college.
- 2 Op de aanvraag voor een vergunning als bedoeld in het eerste lid zijn, totdat een beschermend bestemmingsplan onherroepelijk is geworden, de artikelen 11 tot en met 15 van overeenkomstige toepassing.

- 3 Geen vergunning als bedoeld in artikel 2.1 en 2.2 Wet algemene bepalingen omgevingsrecht is vereist voor het afbreken ingevolge een aanschrijving van het college.

Hoofdstuk 7 - Schadevergoeding

Artikel 33 Schadevergoeding

- 1 Indien en voor zover blijkt dat een belanghebbende ten gevolge van:
 - a de weigering van het college een vergunning tot wijziging, afbraak of verwijdering van een gemeentelijk monument te verlenen als bedoeld in artikel 11, tweede lid, van deze verordening;
 - b voorschriften door het college verbonden aan een vergunning tot wijziging, afbraak of verwijdering van een gemeentelijk monument;schade lijdt of zal lijden, die redelijkerwijze niet of niet geheel te zijnen laste behoort te blijven, kent het college hem op zijn aanvraag een naar billijkheid te bepalen schade-vergoeding toe.
- 2 Voor de behandeling van de aanvragen zijn de bepalingen “Tegemoetkoming in schade” van de Afdeling 6.1 Wet ruimtelijke ordening (Wro) van overeenkomstige toepassing.

Hoofdstuk 8 – Slot- en overgangsbepalingen

Artikel 34 Strafbepaling

Hij, die handelt in strijd met artikel 11, 24, 26 en 32.1 van deze verordening, wordt gestraft met een geldboete van de tweede categorie, als bedoeld in artikel 23 lid 4 van het Wetboek van Strafrecht (WvS).

Artikel 35 Opsporingsbevoegdheid

De opsporing van de in artikel 34 strafbaar gestelde feiten is, naast de in artikel 141 van het Wetboek van Strafvordering genoemde opsporingsambtenaren, opgedragen aan hen die door het college met de zorg voor de naleving van deze verordening zijn belast, ieder voor zover het de feiten betreft die in de aanwijzing zijn vermeld.

Artikel 36 Toezicht

1. Het college machtigt hen die zijn belast met het toezicht op de naleving van deze verordening, om al dan niet besloten ruimte en plaatsen, met uitzondering van woningen, te betreden.
2. Deze betreding kan desnoods tegen de wil van de rechthebbende, bewoner of gebruiker, plaatsvinden.
3. Van deze machtiging mag slechts, en zo dikwijls als nodig is, gebruik worden gemaakt indien de zorg voor de naleving van deze verordening dit vereist.
4. Bij besluit van het college kunnen personen of instanties worden aangewezen die belast zijn met de inspectie, het onderzoek of de opsporing van, en de advisering over archeologische monumenten, c.q. gebieden met waarde archeologie.

Artikel 37 Intrekken oude regeling

De verordening ‘Erfgoedverordening gemeente Wijk bij Duurstede 2010’, vastgesteld bij besluit van de raad van 2 februari 2010, wordt ingetrokken.

Artikel 38 Overgangsrecht

1. De op grond van de onder artikel 37 ingetrokken ‘Erfgoedverordening gemeente Wijk bij Duurstede 2010’ aangewezen en geregistreerde gemeentelijke monumenten, worden geacht aangewezen en geregistreerd te zijn overeenkomstig de bepalingen van deze verordening.

2. Aanvragen om vergunning die zijn ingediend vóór de inwerkingtreding van deze verordening worden afgehandeld met inachtneming van de in artikel 37 ingetrokken verordening.

Artikel 39 Inwerkingtreding

De 'Erfgoedverordening gemeente Wijk bij Duurstede 2012' treedt in werking op de eerste dag na die van bekendmaking.

Artikel 40 Citeertitel

Deze verordening kan worden aangehaald als 'Erfgoedverordening gemeente Wijk bij Duurstede 2012'.

8 Voorstel voor het gemeentelijk archeologisch selectiebeleid: beschermings- en onderzoeksagenda

8.1 Aanzet tot een lokale/ regionale archeologische onderzoeksagenda

De gemeente Wijk bij Duurstede is voornemens om in aansluiting op de bestaande landelijke en regionale onderzoeks- en beschermingsagenda's een onderzoeks- en bechermingsagenda voor het eigen gemeentelijke grondgebied te ontwikkelen. Alleen op die manier kan een duidelijke prioritering worden aangebracht in het enorme scala aan archeologische vindplaatsen en de onderzoeksmogelijkheden daarvan binnen de gemeente. De gemeente zou zo'n agenda bij voorkeur samen met de andere Kromme Rijngemeenten, Bunnik en Houten willen ontwikkelen. In de komende tijd wil de gemeente de mogelijkheden daartoe verder exploreren.

Daarnaast wordt tussen 2010 en 2014 binnen het door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) gefinancierde project "Dorestad Vicus Famosus" gewerkt aan de publicatie en ontsluiting van een belangrijk deel van de archeologische opgravingen die voor 2007 in de gemeente zijn uitgevoerd. Het valt te verwachten dat de resultaten van dit project belangrijke resultaten zal opleveren als het gaat om de inzichten over het ontstaan en de ontwikkeling van Dorestad. Een aantal van de bestaande onderzoeksvragen kunnen dan worden beantwoord, maar ongetwijfeld zal dit onderzoek ook weer leiden tot nieuwe historische vragen, die thuishoren in de regionale onderzoeksagenda.

In dit hoofdstuk worden daarom als een eerste aanzet tot de te ontwikkelen agenda slechts enkele kernthema's voor toekomstig onderzoek - en tegelijk ook voor mogelijke behoudsdoelstellingen van specifieke vindplaatsen - kort aangestipt.

8.2 Nationale Onderzoeksagenda Archeologie

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft in 2007 de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) opgesteld²³. In deze agenda worden concrete omschrijvingen gegeven van vigerende onderzoeksvragen bij archeologisch onderzoek in heel Nederland. De onderzoeksagenda is ondersteunend bij beleidsvorming, bijvoorbeeld wanneer het gaat om behoud van vindplaatsen door beschermende maatregelen of om verplichtingen tot opgravingen.

De NOaA is een nationale agenda en beperkt zich veelal tot globale vraagstellingen. Voor gemeenten is het daarom van belang dat er ook een afgeleide, meer specifieke agenda geformuleerd wordt waarin rekening gehouden wordt met het lokaal aanwezige bodemarchief, de eigen bewoningsgeschiedenis en met de stand van het lokale onderzoek.

8.3 Belangrijkste thema's voor een archeologische onderzoeksagenda Wijk bij Duurstede c.q Kromme Rijng gebied

Ondanks de relatief grote dichtheid aan archeologisch opgravingen en archeologische publicaties in de regio zijn er binnen de onstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van Wijk bij Duurstede een aantal duidelijke kennislacunes aan te wijzen. Voor de verdere historische context wordt verwezen naar hoofdstuk II. We noemen er enkele, geordend per archeologische periode:

²³ Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA), Amersfoort 2007.

Prehistorie

- Bewoning in de vroege prehistorie (tot ca. 1000 voor Chr.) in relatie tot de ligging en ontwikkeling van de verschillende fossiele stroomruggen;
- Is er sprake van discontinuïteit in de bewoning in de Late Bronstijd?
- De bewoning van het gebied te tijde van de komst van de Romeinen, met name de vraag of er sprake is van regionale continuïteit in bewoning vanuit de Late IJzertijd naar de Romeinse tijd;

Romeinse tijd

- De ligging van de Limesweg op het grondgebied van Wijk bij Duurstede;
- De aanwezigheid van wachttorens en andere militaire versterkingen op het grondgebied van Wijk bij Duurstede;
- De precieze ligging van de bedding van de Lek en de Kromme Rijn in de Romeinse tijd ter hoogte van Wijk bij Duurstede en de verschuivingen in het avulsiepunt in de periode vanaf de Romeinse tijd tot de aanvang van Dorestad;
- De inrichting en verkaveling van het landschap in de Romeinse tijd;
- De aanwezigheid en eventuele inrichting van Romeinse steenbouw met een agrarische, religieuze of militaire functie op nederzettingsterreinen uit de Romeinse tijd;
- De veranderingen in het landschap aan het einde van de Romeinse tijd;
- Aanwijzingen voor bewoning in de 4^e – 6^e eeuw en de aard en herkomst van de bewoners;

Vroege Middeleeuwen

- Het onderzoek van de nog niet eerder onderzochte delen van Dorestad, met name de bewoningszones tussen Zandweg en Hoogstraat, aan weerszijde van de Steenstraat, op de Engk en het havengebied van Dorestad ten noorden van de Stadsgracht en ter hoogte van het kasteel;
- De precieze buitengrenzen van het bewoonde gebied ten tijde van Dorestad;
- De locatie van de nederzetting de Leut;
- De precieze ligging, omvang en gebruiksduur van het grafveld/kerkhof aan de Steenstraat ter hoogte van de huidige katholieke begraafplaats;
- De aard en omvang van de Villa Wijk tussen de 10^e en de 12^e eeuw;

Late Middeleeuwen

- De verplaatsing van het bewoningszwaartepunt van Villa Wijk aan de Steenstraat naar het stadscentrum in de 12^e en 13^e eeuw;
- De locatie van de dam uit 1122 in de Kromme Rijn;
- Onderzoek naar de aanvang van de bedijkingen langs Kromme Rijn en Lek;
- De oudste stedelijke bewoning en ontwikkeling in Wijk;
- De oudste bouwfases van de vestingwerken, inclusief molens, poorten, molens en grachten;
- De oudste bouw- en gebruiksfases van kasteel Duurstede, de Nederhof, het gasthuis, het Klooster, het stadhuis en de Kerk;
- De ouderdom van stadsgrachten en de Mazijk;
- De ligging en het onderzoek van de oudste Middeleeuwse kerken en kapellen en de bijbehorende begraafplaatsen in en rond Wijk;
- De ontstaansgeschiedenis van de eerste dorpen: Cothen, Over- en Nederllangbroek, Dwarsdijk;
- De localisering en oudste bewoningsfasen van de middeleeuwse kastelen en hofstedes in het buitengebied.

Indien bij archeologisch vooronderzoek in de komende jaren archeologische vindplaatsen worden aangetroffen, die het mogelijk maken nader onderzoek te doen naar de bovengenoemde onderzoeksvragen en historische thema's en locaties of objecten dan zouden deze vindplaatsen normaalgesproken in gemeenstelijke selectiebesluiten als behoudenswaardig moeten worden aangemerkt en behoud, inpassing en/of onderzoek prioriteit krijgen.

8.4 *Beschermende maatregelen: prioriteiten en bijzondere voorwaarden*

Aan de hand van Archeologische Onderzoeksagenda en een overzicht van de resultaten van uitgevoerde archeologische onderzoek zou binnen de lijst van bekende archeologische vindplaatsen (de archeologische monumenten en terreinen van hoge archeologische waarden – de waarden 1 en 2 op de maatregelenkaart) in de toekomst een nadere prioritering kunnen worden aangebracht. De gemeente zou dan bijvoorbeeld met goede argumenten binnen de lijst een verdeling aan kunnen brengen tussen vindplaatsen en terreinen waar behoud in situ – dus bescherming – de absolute prioriteit dient te krijgen, en vindplaatsen of terreinen waar onder voorwaarden van verantwoord onderzoek vooraf ruimtelijke ontwikkelingen en nieuwe inrichting kunnen worden toegestaan. Om zo'n stap te kunnen maken is een actueel overzicht van de aard en kwaliteit van het bekende deel van het bodemarchief echter onontbeerlijk. De archeologische waarden- en verwachtingenkaart geeft daartoe weliswaar een belangrijke aanzet als het gaat om de vraag waar de archeologische vindplaatsen liggen, maar zegt als zodanig nog weinig over het belang en de relatieve waardering en prioritering van individuele vindplaatsen in lokaal, regionaal en landelijk perspectief.

DEEL II ARCHEOLOGISCH-INHOUDELIJKE ONDERBOUWING VAN DE BELEIDSKAART EN ONDERLIGGENDE DEELKAARTEN

9 Methodiek

9.1 Productdefinitie

Deel II vormt de inhoudelijke verantwoording van het uitgezette beleid in deel I. Hierin staan de archeologische waarden- en verwachtingenkaart en de maatregelenkaart centraal die zijn ontwikkeld voor het gehele grondgebied van de gemeente. Daarvoor zijn de verschillende informatiebronnen die relevant zijn voor de stand van kennis over de archeologie gewogen en geanalyseerd. Voor het gehele grondgebied van de gemeente Wijk bij Duurstede is daarbij een inventarisatie gemaakt van het gemeentelijke bodemarchief²⁴ (bekende en te verwachten archeologische waarden) die vervolgens is vertaald naar beleidscategorieën op de maatregelenkaart.

De beleidskaart bestaat uit een samenhangend pakket van kaarten, die tezamen de noodzakelijke informatie bevatten waarop de gemeente haar keuzes voor omgang met 'aanwezige en te verwachten archeologische waarden' (Monumentenwet artikel 38a) onderbouwt en motiveert. Deze kaarten, inclusief alle onderliggende informatie en deelkaarten, worden aangeduid met de verzamelterm 'beleidskaart'. Met de opstelling van de gemeentelijke beleidskaart krijgt de gemeente de beschikking over een uitvoeringsinstrument dat, in het kader van een goede ruimtelijke ordening, voor alle betrokkenen helder maakt hoe de zorg voor het bodemarchief wordt geïntegreerd in het ruimtelijk beleid van de gemeente.

9.2 Uitgangspunten

Het project om tot de beleidskaart te komen is gebaseerd op een offerteaanvraag uit 2009, opgesteld door de gemeente Wijk bij Duurstede en bestond uit de volgende onderdelen:

1. Het samenbrengen van alle beschikbare informatie over:

- de ligging en de aard van de bekende archeologische vindplaatsen, opgravingsterreinen, geïnventariseerde gebieden en vondstlocaties, al of niet reeds voorzien van voorschriften of beschermde status;
- de verwachting voor nog niet onderzochte objecten of terreinen;
- de erosie van het bodemarchief ten gevolge van bouw- en saneringswerkzaamheden;
- de kwaliteit en kwetsbaarheid van de in de ondergrond aanwezige archeologische resten;
- de locatie van cultuurhistorische objecten en historisch-geografische elementen die ook van betekenis zijn voor het archeologische bodemarchief;
- kennislacunes met betrekking tot toekomstig archeologisch onderzoek;
- de potentie van verschillende gebieden voor toekomstig onderzoek.

2. Het analyseren van deze informatie om te komen tot:

- voorschriften voor de inpassing van deze archeologische waarden of verwachtingen in ruimtelijke plannen, met name de nieuwe bestemmingsplannen;
- inzicht in lacunes in de archeologische kennis van het gemeentelijke bodemarchief en in samenhang daarmee een eerste advies over het opstellen van een gemeentelijke agenda voor toekomstig archeologisch onderzoek;
- een eerste advies over de ontwikkeling van gemeentelijk selectiebeleid voor archeologische vindplaatsen;

²⁴ Conform de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1 (zie www.sikb.nl).

- detaillering van de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) die op nationaal niveau is ontwikkeld, maar op het schaalniveau van het gemeentelijke ruimtelijke beleid te weinig uitsluitend biedt en bovendien te weinig accuraat is;
- verantwoord informatiebeheer en de visualisering van de beschikbare informatie door middel van digitaal en geogereferend kaartmateriaal.

3. Het vertalen van de informatie en het advies in een gebiedsdekkende archeologische waarden- en verwachtingenkaart.

Stapelning van de kaartlagen en aanvullende informatie leidt tot het verwachtingsbeeld zoals dat naar voren komt in de verwachtingenkaart (kaart 10A en 10B). Hierbij is sprake van een cumulatief proces. Echter, het verstoringenbeeld heeft als het ware een 'vetorecht' in de zin dat in het gehanteerde verwachtingsmodel de aanwezigheid van een (sub)recente verstoring de cumulatief tot stand gekomen verwachting volledig teniet kan doen.

Hoewel aan het rapport een uitgebreide archeologische en historische inventarisatie ten grondslag ligt, is het geen overzicht van de bewoningsgeschiedenis van Wijk bij Duurstede. Het rapport geeft slechts een functionele toelichting op de aard, gevarieerdheid, omvang en ligging van het Wijk bij Duurstede bodemarchief.

Het onderzoek ten behoeve van de kaart is uitgevoerd conform de geldende specificaties voor bureauonderzoek van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA).

9.3 Aanpak en stappen

Bij het opstellen van de archeologische verwachtingenkaart worden een aantal stappen doorlopen. Elke stap in het proces resulteert in een kaartlaag. Deze kaartlagen zijn in het rapport opgenomen als kaartbijlagen. Ter ondersteuning van het betoog in de tekst zijn de volgende kaartbijlagen toegevoegd:

- kaart 1: Topografische kaart Wijk bij Duurstede
- kaart 2A: Paleogeografische kaart;
- kaart 2B: Geomorfogenetische kaart;
- kaart 3A: Bodemkaart;
- kaart 3B: verstoringen;
- kaart 3C: Grondwatertrappenkaart;
- kaart 4: Kaart op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);
- kaart 5: Inventarisatiekaart archeologische onderzoeken;
- kaart 6: Inventarisatiekaart archeologische waarnemingen en AMK-terreinen;
- kaart 7A: Cultuurhistorische vastgestelde waarden gehele gemeente;
- kaart 7B: Waardevolle cultuurhistorie gehele gemeente;
- kaart 7C: Waardevolle cultuurhistorie Cothen;
- kaart 7D: Waardevolle cultuurhistorie Nederlangbroek;
- kaart 7E: Waardevolle cultuurhistorie Overlangbroek;
- kaart 7F: Waardevolle cultuurhistorie Kern Wijk bij Duurstede;
- kaart 8: Archeologische waarnemingen per periode, gehele gemeente;
- kaart 9: Archeologische inventarisatie gehele gemeente;

Deze gegevens zijn uiteindelijk samengebracht in:

- kaart IOA en IOB: kaart met archeologische waarden en verwachtingen;
- kaart II: kaart met archeologische maatregelen.

Het onderzoek omvatte een fysisch-geografische, een historische en een archeologische component. De belangrijkste informatiebronnen zijn teksten en kaarten, in analoge of gedrukte vorm: vondstmeldingen, artikelen in (vak)tijdschriften, onderzoeksrapporten van instellingen die in Wijk bij Duurstede actief zijn geweest, monografieën en - zeker niet onbelangrijk - documenten uit de archieven van de gemeente Wijk bij Duurstede, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Faculteit Aardwetenschappen van de Universiteit van Utrecht en het Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen (NITG). Daarnaast is de database in ARCHIS over het grondgebied van Wijk bij Duurstede geanalyseerd en zijn selectiebesluiten van de gemeente en de provincie Utrecht zoveel mogelijk verwerkt in het kaartbeeld. Tenslotte is mondelinge informatie ingewonnen bij lokale amateurs en gebiedsdeskundigen. Er heeft geen nieuw historisch bronnenonderzoek plaatsgevonden. Ter controle van het bureauonderzoek is een veldinspectie uitgevoerd in de kernen van Wijk bij Duurstede, Cothen en Langbroek.

De rapportage is onderverdeeld in de volgende deelonderzoeken:

- Landschapsanalyse;
- Archeologische waarnemingen en onderzoek;
- Cultuurhistorische elementen en structuren;
- Erosie en verstoringen;
- Opstellen van het verwachtingsmodel;
- Planologische vertaling.

Hieronder wordt een korte beschrijving gegeven van de gevolgde onderzoeksmethodiek voor de verschillende deelonderzoeken. In de hoofdstukken 10 tot en met 12 worden de resultaten van de deelonderzoeken besproken.

Voor de archeologische en geologische perioden die in dit rapport worden genoemd worden de volgende dateringen gehanteerd. Hierbij wordt de in de archeologie vrij algemeen geaccepteerde publicatiewijzer voor de archeologie als uitgangspunt gebruikt.²⁵

²⁵ Diepeveen-Jansen/Kaarsemaker 2004.

C/14 jaren voor heden	Kalender jaren voor heden	GEOLOGISCHE PERIODEN			ARCHEOLOGISCHE PERIODEN		Kalender jaren v.l.v. Christus		
2.500	2.600	HOLOCEEN	Laat Holocene	Subatlanticum	Nieuwe tijd				
					Late Middeleeuwen		1.500 na Chr.		
			Vroege Middeleeuwen		1.050 na Chr.				
			Romeinse tijd		450 na Chr.				
			Ijzertijd		12 v. Chr.				
			Bronstijd		800 v. Chr.				
			5.000	5.700	Midden Holocene	Subboreaal	Neolithicum		2.000 v. Chr.
							Mesolithicum		4.900 v. Chr. 5.300 v. Chr.
						Atlantisch			
			7.900	8.700	Vroeg Holocene	Boreaal			
Preboreaal						8.800 v. Chr.			
10.150	11.650	PLEISTOCEN	Weichselien	Jonge Dryas					
				Laat Glaciaal					
Allerød									
Oude Dryas									
10.950	12.850			Bølling					
11.700 12.100	13.900 14.030			Laat Pleniglaciaal					
					Midden Pleniglaciaal				
12.500	14.640 15.000			Pleniglaciaal					
					Vroeg Pleniglaciaal				
30.000	60.000				Vroeg Glaciaal				
75.000									
117.000		Eemien							
130.000		Saalien							

C/14 radiocarbonen en in paketten voor radiocarbonen van het Pleistoceen volgens Van Geel et al. (1999: 92ff). C/14 radiocarbonen van het Laat Glaciaal volgens Blok (2001: 260-8) en de laatste pleistoceen radiocarbonen van het Laat Glaciaal volgens Rossum van et al. (2006). Overige pleistoceen radiocarbonen volgens Wobst et al. (1993) en de laatste pleistoceen radiocarbonen van het Pleistoceen volgens Van Geel et al. (1999: 92ff) en de laatste pleistoceen radiocarbonen van het Pleistoceen volgens Blok (2001: 260-8).

Tabel 1. Overzicht archeologische en geologische perioden

9.4 Landschapsanalyse

De basiseenheden van de verwachtingenkaart en de maatregelenkaart zijn afgeleid uit de bodem- en geo(morfo)logische kaarten, op belangrijke punten, bijvoorbeeld bij het kiezen van de begrenzingen van stroomruggen en crevassen is deze informatie aangevuld met gegevens uit het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Veel aandacht is besteed aan het digitaliseren en analyseren van beschikbare bodemkundige en geo(morfo)logische eenheden. Hiervoor is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Inventarisatie- en opgravingsrapporten van archeologische bedrijven en onderzoeksinstituten die binnen de gemeente werkzaamheden hebben uitgevoerd, voor het buitengebied en de kernen bijgewerkt tot 1 januari 2012.
- Onderzoeksverslagen van amateurverenigingen of individuele personen.
- De paleogeografische kartering die door de Universiteit Utrecht o.l.v. dr H.J.A. Berendsen is uitgevoerd in het Nederlandse rivierengebied. Deze informatie is digitaal beschikbaar en is gepubliceerd in Berendsen / Stouthamer, 2001.
- Analoge geomorfogenetische kaart van het zuiden van provincie Utrecht door dr H.J.A. Berendsen, 1982. Deze kaart is gedigitaliseerd voor het grondgebied van gemeente Wijk bij Duurstede..
- Analoge geologische kaarten bladen 31 Oost, 38 Oost en 39 West.
- Analoge bodemkaarten van de Stichting voor Bodemkartering, bladen 31 Oost, 32 West, 38 Oost en 39 West.
- Kuypers atlas 1865-1870 van Cothen, Wijk bij Duurstede en Langbroek (1867). Van de website www.kuijsten.de/atlas/
- Kadastrale minuten van Cothen, Wijk bij Duurstede en Langbroek uit 1832 van website www.dewoonomgeving.nl, met een schaal van circa 1:1250. Deze kaarten zijn voornamelijk gebruikt om de percelering, maten, beeklopen, boerenerven, molens en andere opvallende objecten te karteren
- Het digitale Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) 5x5m grid. Zie paragraaf 2.1.1 voor nadere toelichting;
- Topografische kaart 1:25000 (Topografische Dienst);
- Luchtfoto's uit het luchtfoto bestand van de Provincie Utrecht (H.Bol);
- Digitale kadastrale en topografische kaarten met schalen van 1:2000 tot 1:10000 (gemeenteWijk bij Duurstede);

Alle relevante kaartinformatie is gedigitaliseerd binnen MapInfo, en vormde de basis voor de definiëring van de landschappelijke eenheden en verwachtingszones binnen een geografisch informatiesysteem. Alle beschrijvende informatie is als attribuut aan de betreffende kaartlaag gekoppeld. De projectie van de archeologische vindplaatsen op deze deelkaarten biedt de eerste aanknopingspunten voor het analyseren van de relatie tussen nederzettingskeuze en landschappelijke elementen.

9.5 Over het AHN

Een belangrijke rol is weggelegd voor het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Het AHN is een landsdekkend digitaal hoogtebestand dat de vorm van Nederland driedimensionaal beschrijft met een nauwkeurigheid van vijf centimeter. Inzicht in het voorkomen en de begrenzing van stroomruggen, terpen en recente afgravingen is hiermee sterk toegenomen, wat zijn weerslag heeft gevonden in de uiteindelijke begrenzing van de verwachtingszones. Voor het gehele grondgebied van Wijk bij Duurstede is het AHN ingezet.

De hoogtegegevens van de gemeente (blad 31H, 32C, 38F en 39A) zijn ingewonnen in de periode 1998-2000. De punt dichtheid bedraagt respectievelijk twee tot drie punten per 16 m². In bosgebieden is de punt dichtheid echter beduidend lager, namelijk gemiddeld één meetpunt per 36 m² (de standaardafwijking bedraagt in dit type terrein ongeveer 20 centimeter).

De kwaliteit van het algehele AHN wordt beïnvloed door het moment van inwinnen van de laseraltimetrie-data en door het op de betreffende locatie aanwezige vegetatiedek. Ook speelt de gebruikte interpolatie- en

filterprocedure van Rijkswaterstaat een belangrijke rol. De precieze invloed van al deze factoren is echter moeilijk te bepalen door de grote variatie in variabelen.

Het uiteindelijke bestand bestaat uit een puntenwolk van hoogtematen gerelateerd aan het RD-stelsel. Vanuit het AHN bestand met x- en y-coördinaten in meters en z-waarden (hoogte) in meters ten opzichte van het Normaal Amsterdams Peil (NAP) is een *Digitaal Hoogte Model* aangemaakt, dat een indicatie geeft van de gemiddelde hoogte van het maaiveld van de gemeente per gridcel van vijf bij vijf meter.

In het basisbestand zijn metingen die de top van bebouwing en vegetatie weergeven niet gefilterd in situaties waar zij voorkomen in een 'bebouwde kom' met een minimum oppervlak van één vierkante kilometer.²⁶ Dit houdt in dat deze metingen in (de kernen van) Wijk bij Duurstede nog aanwezig zijn in het basisbestand. De metingen dienen vervolgens als basis voor het geïnterpoleerde vijf bij vijf meter grid met de hoogte op 'straat-niveau'.

De metingen in bosgebieden zijn slechts op uitschieters gecorrigeerd. Als gevolg daarvan kunnen plaatselijke ophogingen binnen een perceel (bijvoorbeeld ophoging ten behoeve van nieuwe bebouwing of bestrating) of gebieden met een dichte vegetatie voor een foutieve hoogte-indicatie zorgen.²⁷ Om problemen hiermee te voorkomen wordt de informatie die uit het AHN wordt gebruikt altijd naast informatie uit andere bronnen, zoals bodemkundige gegevens of gegevens uit de ontgrondingenkaart, gelegd. Pas bij onderlinge bevestiging van het beeld wordt van de gegevens gebruik gemaakt.

9.6 Archeologische waarnemingen en onderzoek

De archeologische component van het onderzoek heeft bestaan uit een inventarisatie van alle relevante vondstmeldingen en onderzoeksgegevens binnen het gemeentelijke grondgebied.

Gebruik is gemaakt van:

- *Waarnemingen en onderzoeken zoals geregistreerd in Archis 2;*
- *Archeologische Kronieken over Utrecht;*
- *Rapporten van archeologische bedrijven (o.a. van ADC, ARC, ArcheoLogic, ARCHOL, BAAC, Bilan, RAAP, Synthegra, Beckers en van de Graaf (tegenwoordig IDDS) en Vestigia);*
- *Publicaties en basisbestanden van onderzoeksinstituten die binnen Wijk bij Duurstede actief zijn geweest, met name van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE);*
- *Informatie van amateurarcheologen van de Stichting Wijks Castellum en de AWN Tussen Rijn en Lek.*

In principe bestaat elke archeologische vindplaats die op de kaart is opgenomen uit tenminste één verifieerbare waarneming. Met verifieerbaar wordt bedoeld dat de archeologische informatie herleidbaar moet zijn tot een rapport, een waarnemingsverslag of een traceerbare vondst of vondstgroepen. Indien een waarneming gebaseerd is op alleen mondelinge informatie, dan dient deze tenminste te worden ondersteund door historische of bodemkundige indicatoren of te worden bevestigd door tenminste één andere getuigenverklaring.²⁸

9.7 Cultuurhistorische elementen en structuren

In aanvulling op de archeologische gegevens is op basis van historisch en historisch-geografisch kaartmateriaal, het AHN, luchtfoto's en publicaties gezocht naar de ligging van historische relictten, die potentieel ook de drager kunnen zijn van archeologische informatie. Hierbij kan gedacht worden aan

²⁶ Van Heerd et al, 2000.

²⁷ Van Heerd et al, 2000.

²⁸ Archeologische waarnemingen kunnen in principe leiden tot beperkende maatregelen voor grondeigenaren. Het is om die reden dat de gemeente ernaar streeft alleen betrouwbare informatie in haar afwegingen te betrekken.

boerenerven, de ligging van historisch bekende gehuchten en nederzettingskernen, dijken, borgen, hoven, kasteelterreinen en (water)molens.

Door de grote variatie in kaartschalen, oriëntatie en detaillering was het onmogelijk de (analoge) historische kaarten over elkaar heen te projecteren. Elke kaart is daarom apart bestudeerd en eventuele interessante objecten zijn op de digitale overzichtskaart overgenomen. De volgende kaarten en literatuurbronnen zijn bestudeerd:

- *Kadastrale kaart, omstreeks 1832;*
- *Historische atlas provincie Utrecht;*
- *Kuypers gemeentatlas 1867;*
- *Cultuurhistorische atlas provincie Utrecht: Tastbare Tijd;*
- *KICH;*
- *CultGIS;*
- *Monumenten Inventarisatie Project van de gemeente Wijk, Langbroek en Cothen 1987-1988;*
- *Cultuurhistorische Inventarisatie Centrum Wijk bij Duurstede 2010*
- *Dekker 1981.*
- *Diverse publicaties van lokale historici (zie literatuurlijst aan het einde van dit rapport).*

Aangezien de cultuurhistorische elementen in het buitengebied slechts zeer summier worden behandeld, zijn bovenstaande kaarten primair bestudeerd op hun landschappelijke en archeologische waarde. Het principe van het AHN is in paragraaf 9.5 toegelicht. Ook deze kaartlaag is in de computer gecombineerd met de bekende cultuurhistorische elementen.

Verder is met behulp van bovenstaande bronnen en een veldinspectie een korte cultuurhistorische ontwikkelingsschets van Wijk bij Duurstede, Cothen en Langbroek samengesteld. Voor de kernen zijn de bovengrondse cultuurhistorische elementen meegewogen voor zover van belang voor de specifieke archeologische verwachting van de bebouwde kom.

9.8 Erosie- en verstoringen

Voor het opstellen van het verwachtingsmodel is de plaats en diepte van bekende bodemverstoringen en ontgroningen van groot belang. Ook deze zijn zo goed mogelijk geïnventariseerd. Hiervoor is gebruik gemaakt van gegevens aanwezig binnen de gemeente zelf (afdeling Dienstverlening, cluster Backoffice) en van de Provincie Utrecht. Geïnventariseerd en begrensd zijn:

- Bodemsaneringen uitgevoerd binnen de gemeente Wijk bij Duurstede. De begrenzingen van de ontgroningen zijn gedigitaliseerd. De informatie over de saneringen is door de Provincie Utrecht digitaal aangeleverd. Er is echter niet geregistreerd om welk type sanering het gaat. Het is mogelijk dat een enkele sanering is uitgevoerd zonder ontgraving, waarbij geen verstoring opgetreden van archeologisch relevante lagen. Op basis van mondelinge mededeling van de gemeente Wijk bij Duurstede kon geconcludeerd worden dat vrijwel alle saneringen als ontgravingen zijn uitgevoerd;
- Archeologische opgravingen uitgevoerd in de gemeente Wijk bij Duurstede.
- Diepe bouwputten, tunnels en onderkelderingen;
- Ontgroningen;
- Toegepaste funderingstechnieken in nieuwbouwwijken;
- Waarnemingen uit de veldinspectie.

Er is zoveel mogelijk uitgegaan van beschikbare digitale informatie betreffende begrenzing en diepte van de verstoringen. Voor de informatie over funderingen, bouwputten etc. is daar dankbaar gebruik gemaakt van

de verzamelde kennis van de medewerkers van DVL en de voormalige monumentenambtenaar van de gemeente Wijk bij Duurstede. Deze informatie was niet beschikbaar voor de gebieden binnen de bebouwde kommen. De informatie over de ontgroningen is analoog aangeleverd door de Provincie Utrecht. De informatie over ligging en diepte van opgravingsputten komt deels uit ARCHIS, deels uit de opgravingsrapporten van de betreffende onderzoeken (zie literatuurlijst) en deels uit het *Dorestad- Vicus Famosus project*.²⁹

De verzamelde informatie is onderverdeeld in een aantal functionele categorieën en, voorzien van een bronverwijzing, opgenomen in een MapInfo-tabel (opgenomen in kaart 3B, kaart 6 en kaart 9, en vervolgens eveneens verwerkt in 10A, 10B en 11). Het gaat daarbij om de twee categorieën Proefsleuven/archeologische opgraving en Diep water/ontgroningen. Bij deze categorieën is aannemelijk dat het aanwezige bodemarchief volledig is verdwenen. Van de overige verstoringen is niet genoeg informatie beschikbaar om conclusies te trekken over eventuele degradatie van het bodemarchief. Van daaruit zijn de verstoringgegevens op de verwachtingenkaart geprojecteerd en is de bestaande archeologische verwachting waar nodig bijgesteld.

9.9 Opstellen van het verwachtingsmodel

Het verwachtingsmodel is gebaseerd op de uitkomsten van de deelinventarisaties die beschreven zijn in de hoofdstukken 10 tot en met 12. Bij het bepalen van de afbakening van de verwachtingsgebieden zijn in het geografisch informatiesysteem (GIS) alle kaartlagen over elkaar geprojecteerd. Van daaruit is gezocht naar logische zoneringen voor verwachtingen. Aan de bodemkundige en geologische eenheden is een waardering toegekend met betrekking tot de archeologische trefkans voor vondsten en vindplaatsen uit de verschillende archeologische perioden. De onderbouwing wordt gegeven in de hoofdstukken 10 en 11. Vervolgens is deze zonering aangevuld met zogenaamde cultuurhistorische aandachtsgebieden. Dit betreft naast historische boerderijplaatsen, hofsteden, kerken, kapellen, kastelen en molens ook andere bijzondere plaatsen waar een historische betekenis aan wordt toegekend (zie hoofdstuk 12) en zones met een verhoogde trefkans op grond van eerder gedane vondsten (zie hoofdstuk 11). Verstoorte zones, zoals in hoofdstuk 9.8 beschreven, zijn vervolgens over de verwachtingenlaag geplaatst. Een aanwezige verstoring heft de onderliggende verwachting op, mits deze dieper reikt dan de archeologische laag. Vanzelfsprekend is eveneens rekening gehouden met de bestaande inrichting en bebouwing van het gemeentelijke grondgebied bij het opstellen van de verwachtingszones. Het is echter niet automatisch zo dat onder bestaande bebouwing geen waardevol bodemarchief meer aanwezig kan zijn.

In hoofdstuk 11 worden de aard en ruimtelijke verspreiding van de archeologische relictten uitgebreid besproken. Voor de onderbouwing van de methodiek van het modelleren zal kort op het daar geschetste verspreidingsbeeld moeten worden vooruitgelopen, om inzicht te geven in de onzekerheden in het verwachtingsmodel. Er is namelijk sprake van een oververtegenwoordiging van vondstmeldingen op de stroomruggen. In de overige landschappelijke eenheden komen veel minder archeologische waarnemingen voor. Archeologisch lege zones duiden er echter niet per definitie op dat er geen archeologie in de bodem (meer) aanwezig is, maar kunnen ook het gevolg zijn van het ontbreken van bodemversturende activiteiten, de aanwezigheid van afdekkende jongere afzettingen of een lage onderzoeksintensiteit. De verwachting voor deze lege zones is voor onze kaarten gebaseerd op expert judgement en op extrapolatie vanuit gebieden met een hoge(re) vondstdichtheid binnen dezelfde landschappelijke setting.³⁰ Waar nodig is tevens gekeken naar referentiegebieden buiten Wijk bij Duurstede, bijvoorbeeld elders in het Kromme Rijngebied.

²⁹ Met dank aan M. Kosian en B. Ridderhof (RCE).

³⁰ Scholte Lubberink 2004.

Een aantal kaarten waarvan gebruik is gemaakt, waaronder de kadastrale minuut uit 1831 en de geologische kaart, bestaat alleen in papieren versie. Deze kaarten zijn voor dit project één op één gescand en vervolgens gevectoriseerd en gegeoreferent (zodanig gedraaid dat deze in de juiste positie ten opzichte van het RD-stelsel komt te liggen). Ten gevolge van veroudering van het papier zijn kaarten evenwel vervormd geraakt. Hoewel Vestigia de grootst mogelijke zorg aan het digitaliseren heeft besteed, komt die vervorming terug in de digitale kaart als 'misplaatsing' van objecten. Ook het digitaliseren zelf levert een fout op ter waarde van 0,5 millimeter in de kaart, wat bij een schaal van 1:50000 resulteert in een standaard fout van 25 meter in het terrein. De keur aan kaarten en kaartschalen werkt evenmin bevorderlijk voor de nauwkeurigheid. Neem daarbij de onnauwkeurigheid waarmee de eenheden op de 1:50000 kaarten zijn getekend door de toenmalige veldwerkers (zonder de huidige technische mogelijkheden op het gebied van nauwkeurige plaatsbepaling) en de conclusie kan niet anders zijn dan dat de getrokken grenzen tussen legenda eenheden op de verwachtings- en maatregelenkaarten niet als absoluut dienen te worden uitgelegd. Voor het gebied buiten de bebouwde kom kan dit zelfs betekenen dat een grens zoals die op de kaart in werkelijkheid 100 tot 150 meter kan afwijken. Waar voldoende vindplaatsinformatie beschikbaar is of waar het AHN-beeld ondersteuning geeft heeft Vestigia overigens correcties en detailleringen kunnen toepassen. In het gebied binnen de bebouwde kom wordt de begrenzing meestal bepaald door de topografie van de (water)wegen, de percelering en bebouwing. Deze zijn scherper te lokaliseren door hun zichtbaarheid in het veld en daarmee wordt de nauwkeurigheid van de kaarten voor de binnenstad verhoogd tot circa 10 tot 50 meter.

De archeologische verwachtingsgebieden in de kaartbijlage 10A (en 10B) zijn onderverdeeld in de klassen: Hoge archeologische waarde, beschermd: terrein van zodanige archeologische waarde dat het Rijk, of gemeente een beschermde status hebben toegekend. Binnen de gemeente Wijk bij Duurstede zijn diverse beschermde gebouwde monumenten aanwezig. Deze worden niet weergegeven op de archeologische maatregelenkaart. Als het gaat om gebouwen met archeologische relevantie (kastelen, oude hoeses of kernbebouwing) is een contour rond het monument aangemerkt als archeologisch waardevol.;

- Hoge archeologische waarde: in deze gebieden bestaat zekerheid dat in de bodem behoudenswaardige archeologie voorkomt. De meeste van deze gebieden zijn tevens aangemerkt op de archeologische monumentenkaart van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (AMK-terreinen) en vallen daarom onder verscherpt toezicht. Daarnaast is een aantal historisch bekende woonplaatsen aangemerkt vanwege hun hoge dichtheid aan archeologische relikten: het gaat bijvoorbeeld om de kernen van de oudste dorpen, gehuchten of bewoningslinten binnen de gemeente;
- Hoge archeologische verwachting: de landschappelijke eigenschappen zijn hier zodanig dat het gebied voor de mens in het verleden gunstig was voor bewoning en/of agrarische activiteiten. De vondstdichtheid, en archeologische trefkans in deze gebieden is bijzonder hoog. Aanwezige vindplaatsen zijn door bodemkundige omstandigheden bovendien meestal goed tot redelijk goed geconserveerd.
- Middelhoge archeologische verwachting: vindplaatsen komen in mindere mate voor, maar op basis van landschappelijke kenmerken (o.a. bodemgeschiktheid en grondwaterstanden) is bewoning zeker mogelijk geweest. Soms beperkt de verhoogde trefkans zich niet tot alle archeologische perioden, maar alleen tot een bepaalde;
- Lage archeologische verwachting: vindplaatsen zijn in deze zones afwezig of hebben een zeer lage dichtheid. Landschappelijk gezien zijn dit de lagere delen met een (relatief) hoge grondwaterstand die tot in de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd ongeschikt waren voor bewoning.
- Geen archeologische verwachting: door eerdere bodemactiviteiten is het archeologische archief verstoord, of al geheel onderzocht.

De inhoudelijke onderbouwing van de waardering van de verschillende landschappelijke eenheden wordt gegeven in hoofdstukken 10 en 11.

Verder wordt op de verwachtingenkaart de volgende informatie weergegeven:

- Alle archeologische vindplaatsen uit Archis 2. Hierin zijn in het kader van dit project ook de volledige archieven van de gemeente en lokale amateurs opgenomen, alsmede de laatste ongepubliceerde informatie die beschikbaar is gekomen uit het Project Dorestad Vicus Famosus. Hierbij gaat het zowel om de gewaardeerde of beschermde vindplaatsen als om de overige terreinen en losse vondsten.

Tenslotte is een bufferzone van 1 km buiten de gemeentegrenzen op de kaart opgenomen waarbinnen archeologische waarnemingen en archeologische monumenten zijn aangegeven. Op deze manier wordt duidelijk dat veel archeologische waarden niet ophouden bij de gemeentegrens maar soms deel uitmaken van grotere complexen op het grondgebied van een buurgemeente.

9.10 Planologische vertaling

Naast de verwachtingenkaart is een tweede kaart geproduceerd die vooral bruikbaar moet zijn voor ruimtelijke ordeningsdoeleinden. Deze kaart noemen we de maatregelenkaart (kaartbijlage 11). De onderverdeling en begrenzingen, zoals is aangehouden binnen de maatregelenkaart, zijn over het algemeen vergelijkbaar met die op de verwachtingenkaart. De uitzondering vormen de aandachtsgebieden die in de verwachtingenkaart nog naar type waren uitgesplitst, maar op de maatregelenkaart zijn samengevoegd. Ook zijn de Archis-meldingen op de maatregelenkaart weggelaten.

Binnen de Maatregelenkaart is de volgende onderverdeling gemaakt:

- Archeologisch waardevol gebied 1, Wettelijk beschermd archeologisch monument;
- Archeologisch waardevol gebied 2, Gebied of terrein van hoge archeologische waarde;
- Archeologisch waardevol gebied 3, Gebieden met een hoge archeologische verwachting;
- Archeologisch waardevol gebied 4, Gebied met een middelhoge archeologische verwachting;
- Archeologisch waardevol gebied 5, Gebied met een lage archeologische verwachting;
- Archeologievrij gebied 6, Gebied met geen archeologische verwachting.

Vervolgens is bekeken hoe de benodigde maatregelen voor deze categorieën het best planologisch vertaald kunnen worden in voorschriften voor bestemmingsplannen. Daarbij is uitgegaan van de op dit moment meest gangbare voorschriften met betrekking tot de archeologie in bestemmingsplannen en zo veel mogelijk aansluiting gezocht bij het vigerende beleid in de buurgemeenten Houten en Bunnik.³¹

³¹ Zie ook *Archeologie in Bestemmingsplannen 2003*.

10 Resultaten van het onderzoek: beschrijving van de geologische ontwikkeling en landschapsreconstructie

10.1 Onderzoekshistorie

Het gebied kent een rijke onderzoekshistorie op het gebied van landschap, bodem en genese. Al in de jaren 50 zijn er verschillende kleinschalige bodemkarteringen geweest die uiteindelijk hebben geleid tot de bodemkartering van Stiboka in 1966.

Het eerste grootschalige onderzoek naar de geomorfologie en genese van het landschap van de Kromme Rijn vond plaats vanaf 1953 door studenten van de Universiteit Utrecht en werd in 1982 door Berendsen gepubliceerd.³² Het is tot op heden het meest gedetailleerde onderzoek naar het ontstaan van het landschap, Sindsdien zijn er nieuwe inzichten en vooral nieuwe gegevensbronnen bijgekomen. De volgende stap in de kartering van de ontstaansgeschiedenis van het kromme Rijn landschap werd gezet door de uitgave van Berendsen en Stouthamer in 2001, the paleogeographic development of the Rhine-Meuse delta.³⁶ Hiermee wordt het voor het eerst mogelijk om over lange afstanden oude stroomgordels in de ondergrond aan elkaar en aan verschillende periodes van activiteit te koppelen. Het beschikbaar komen van digitale hoogtegegevens leidde er al snel toe dat voorheen onbekende oude stroomruggen werden gevonden en de kennis over de ligging van bekende stroomruggen kon worden verbeterd. Het heeft echter nog niet geleid tot een nieuwe publicatie van de oorspronkelijke kaart.

In het aangrenzend gebied ten zuiden van de Lek is recent een nieuwe uitgave van de publicatie 'Zand in Banen' verschenen.³³ Hierin is gebruik gemaakt van de meest recente en uitgebreide boorgegevens alsmede het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN). Hiermee is de zanddiepte van de stroomruggen en de Pleistocene ondergrond zeer nauwkeurig te bepalen. Recent is onder begeleiding van H. Weerts van de RCE een synthese gemaakt van de bovengenoemde onderzoeken door R. Steur (2011).³⁴ Hierbij is tevens gebruik gemaakt van de landschappelijke kennis die is verworven bij een aantal van de grote archeologische onderzoeken in Wijk bij Duurstede. Ten slotte is door Vestigia archeologie & cultuurhistorie een aantal karterende landschappelijke onderzoeken uitgevoerd in delen van Wijk bij Duurstede met dezelfde methodiek als de aardwetenschappers uit Utrecht. Al deze gegevens hebben geleid tot een vlakdekkende landschappelijke inventarisatie van de gemeente Wijk bij Duurstede.

10.2 Landschappelijke ontwikkeling (zie kaartbijlage 2A en 2B)

Omdat het te ver gaat alle aspecten van de bekende ontwikkeling van het landschap te bespreken beperken we ons hier tot een samenvatting. De basis van het landschap in Wijk bij Duurstede wordt gevormd door de Pleistocene ondergrond. Deze is gevormd tijdens de laatste ijstijd en bestaat uit delen van een rivierdal van een vlechtende rivier in het zuidwesten en de flanken van de met dekzand bedekte stuwwal in het noorden. Een aantal dekzandruggen komt net aan de oppervlakte ten noordoosten van Langbroek. In dit deel van de gemeente hebben rivieren niet veel invloed gehad. Op de Pleistocene zandgronden zijn de hoger gelegen gedeeltes gedurende langere tijd gebruikt voor landbouw en bewoning. Dit heeft zich onder andere geuit in de ontwikkeling van enkeerdgronden, bodems met een dikke minerale eerdlaag die ontstaan is door systematisch opbrengen van humeus materiaal door de mens.

³² Berendsen 1982.

³³ Cohen et al 2009.

³⁴ Steur 2011.

Door zeespiegelstijging in het Holoceen stegen ook de rivieren en de grondwaterspiegel in het achterland mee. Rond 6800 jaar geleden (cal yr BP) begon sedimentatie van de eerste meanderende rivieren in de omgeving van Wijk bij Duurstede.³⁵ Dit ging in eerste instantie gepaard met vernatting en veengroei in de laagste delen van het gebied. De hogere delen zoals de dekzandruggen bleven langer droog en bewoonbaar. Na een natuurlijke meandergordelverlegging (avulsie) stroomopwaarts doorsneed de Werkhovense stroomrug als eerste het grondgebied van Wijk bij Duurstede vanaf ongeveer 5660 jaar BP (zie ook kaart 8). De Houtense stroomgordel ontwikkelde zich vanaf 3795 jaar BP en erodeerde grote delen van de onderliggende oudere afzettingen. De aftakking van de Kromme Rijn ontstond al ongeveer 800 jaar later en nam na 2560 jaar BP het grootste deel van de afvoer van de Houtense Stroomrug over.³⁶

In het zuidoostelijk deel van de gemeente is de situatie niet helemaal duidelijk. Het is mogelijk dat de twee systemen lange tijd tegelijkertijd hebben gefunctioneerd. Uiteindelijk bleef van de brede Houtense stroomgordel niet meer over dan een paar ondiepe restgeulen maar ook een vrij uitgestrekt vruchtbaar en relatief hooggelegen gebied. Tot aan de afdamming van de Kromme Rijn (zeer waarschijnlijk in 1122 AD)³⁷ heeft de rivier binnen de relatief smalle stroomgordel vrij actief gemeanderd. Grote delen van de oudere afzettingen van de Kromme Rijn zijn hierdoor geërodeerd. De voorganger van de Lek ontstond al rond het begin van de jaartelling. Vanaf de Romeinse tijd tot aan de afdamming van de Kromme Rijn in 1122 werd geleidelijk aan meer water door de Lek afgevoerd tot de Kromme Rijn uiteindelijk al ruim voor de afdamming niet meer was dan een kleine meestromende geul.

Ondanks dat er al veel bekend is over de landschappelijke ontwikkeling van de rivieren in Wijk bij Duurstede zijn er nog veel vragen niet beantwoord. Met name in de periode van de Romeinse tijd tot aan de Middeleeuwen is nog veel onbekend over de interactie tussen de mens en de rivier en de dynamiek van de Houtense stroomgordel, de Kromme Rijn en de Lek.

10.3 Landschap en archeologie

Het landschap is van gemeente Wijk bij Duurstede van grote invloed geweest op de bewoningsmogelijkheden door de eeuwen heen. Dit is in algemene zin waar voor het gehele Nederlandse westelijke rivierenlandschap. Er zijn echter een aantal omstandigheden waardoor de situatie in Wijk bij Duurstede uniek genoemd mag worden. Ten eerste is het reliëf van het rivierenlandschap minder uitgesproken dan in meer westelijk gelegen gebieden het geval is. De Utrechtse Heuvelrug zit in het oostelijk deel van de gemeente vrij dicht onder het oppervlak. Onder andere hierdoor zijn de komgebieden minder nat dan de westelijke veengebieden en zijn de verschillen tussen hoog en laaggelegen gebieden kleiner. De stroomruggen zijn over het algemeen een stuk breder dan in westelijk Nederland, de bewoonbare gebieden waren breed en boden daarnaast veel ruimte voor landbouw. Naast deze, voor de kans op archeologie, positieve factoren zijn er ook een aantal die een negatieve invloed hebben. Onder andere door relatief lage sedimentatiesnelheden en het feit dat zich in vrij korte tijd vier riviersystemen hebben gevormd in deze beperkte ruimte zijn grote delen van de archeologisch kansrijke oudere stroomruggen geërodeerd. Ook bijzonder is dat langs de oevers van de Kromme Rijn nog tot aan de afdamming in ongeveer 1122 AD, en mogelijk nog daarna, relatief grootschalige erosie plaats heeft gevonden, dit ondanks dat het toen nog slechts een beperkt deel van de afvoer van de Rijn te verwerken kreeg.

³⁵ Stouthamer/Berendsen 2000.

³⁶ Berendsen/ Stouthamer 2001.

³⁷ Berendsen 1997.

10.4 Archeologische verwachting en landschappelijke eenheden

Het doel van de inventarisatie van alle beschikbare gegevens op het gebied van landschap, archeologie en cultuurhistorie is het maken van een kaart waarin eenduidig de bekende waarden en verwachting op archeologie is weergegeven. Het 'omzetten' van de uit de inventarisatie beschikbare gegevens naar een archeologische verwachtingenkaart gebeurt door middel van een zogenaamd verwachtingsmodel. Hierin wordt geprobeerd op basis van alle gegevens een objectieve kansberekening te maken voor het aantreffen van archeologie. Door de enorme veelheid en diversiteit van beschikbare gegevens voor landschap en archeologie in gemeente Wijk bij Duurstede is het niet mogelijk om een eenvoudig verwachtingsmodel te maken voor het bepalen van de archeologische verwachting. In de meeste gevallen kan een stroomschema worden gemaakt waarin per landschappelijke, archeologische of cultuurhistorische eenheid een verwachting wordt gedefinieerd. Dit zou voor gemeente Wijk bij Duurstede onoverzichtelijk zijn. In plaats daarvan is gekozen voor een gelaagde aanpak. Hierbij worden van boven naar beneden een aantal lagen op de kaart geprojecteerd die allen een vast omschreven bijdrage leveren aan een specifieke verwachting. Hierbij is zowel de onderlinge positie van de laag als de inhoudelijke analyse binnen de laag van belang. Het kan dus zo zijn dat een bepaald gebied in twee lagen voorkomt met een andere verwachting. Dan is de positie van deze laag bepalend voor de uiteindelijke verwachting van het gebied.

Hieronder wordt weergegeven welke lagen zijn gebruikt voor het definiëren van het verwachtingsmodel van Wijk bij Duurstede en in welke volgorde ze liggen:

- Archeologische opgravingen en begeleidingen;
- Archeologische opgravingen, gedeselecteerd;
- Archeologische opgravingen Kern Wijk bij Duurstede (Dorestad project);
- Historische archeologische opgravingen bij het kasteel;
- Verstoringen door kabels en leidingen na onderzoek (onderzoek de Engk);
- Verstoringen door diepe ontgraving funderingen (onderzoek de Engk);
- Verstoringen op basis van de bodemkaart (groeves, afgravingen);
- AMK-terreinen;
- Kasteelterreinen op basis van Cultuurhistorische atlas en nieuw onderzoek;
- Omtrek van dorpskernen anno 1830;
- Omtrek van 50 meter rondom Rijksmonumenten;
- Omtrek van gekarteerde fosfaatvlekken in de ondergrond;
- Omtrek van 50 meter rondom drie mogelijke routes van de Limesweg;
- Erosiegebieden in stroomgordel Kromme Rijn;
- Geomorfofenetische kartering recent onderzoek Vestigia;
- Gekarteerde restgeulen uit bestaand en nieuw onderzoek;
- Geomorfofenetische kartering recent onderzoek RCE, Steur 2011;
- Bodemkartering, Stiboka 1973;
- Paleogeografische kartering, Berendsen/Stouthamer 2001;
- Geomorfofenetische kartering, Berendsen 1982.

Geen verwachting

In een aantal gevallen kan met zekerheid worden gezegd dat zich geen archeologische sporen meer in de ondergrond bevinden. Het gaat daarbij over het algemeen om gebieden die opgegraven zijn, hetzij in het kader van een definitief archeologisch onderzoek, hetzij door civieltechnische werken. In veel gevallen is niet goed te achterhalen waar zich de exacte opgravingsputten in de onderzoeksterreinen bevinden. In het kader van het Odyssee project Vicus Famosus is het grootste deel van de opgravingen in Wijk bij Duurstede echter digitaal vastgelegd. Van deze gegevens is dankbaar gebruik gemaakt bij het opstellen van de verwachtingenkaart. Andere gegevensbronnen zijn onderzoeksrapporten en de geomorfologische en bodemkundige kaart. Er is geen informatie verkregen vanuit de gemeente omtrent de aanleg van diepe funderingen of onderkelderingen op basis van de verleende bouwvergunningen. In een enkel geval is recentelijk hierover informatie ingewonnen of beschikbaar gekomen (bijvoorbeeld voor het nieuwe

bestemmingsplan de Engk). Ten slotte zijn ook archeologische begeleidingen meegenomen als 'archeologievrije' gebieden. Dit type onderzoek wordt gedaan tijdens de uitvoering van gravende werkzaamheden. Het is mogelijk dat in sommige gevallen na uitvoering een deel van de ondergrond nog intact is. Gezien de relatief oppervlakkige ligging van de meeste archeologie in Wijk bij Duurstede achten we deze kans erg klein.

Lage archeologische verwachting

Zowel lage, middelhoge als hoge verwachting worden in principe op basis van landschappelijke eenheden toegekend. Hierbij is de paleogeografische reconstructie van 800 AD als belangrijkste informatiebron aangehouden. Binnen de hooggelegen stroomgordels is de paleogeografische kartering van de stroomruggen door Berendsen/Stouthamer leidend. Een lage archeologische verwachting wordt toegekend aan laaggelegen kommen en overstromingsvlaktes. Deze gebieden zijn vanaf het begin van sedimentatie in het gebied tot aan de bedijking en inpoldering voortdurend te nat geweest voor bewoning. In de gebieden waar een recentere detailkartering beschikbaar is worden de overstromingsvlaktes en kommen laag gewaardeerd.

Op basis van onderzoek is van een aantal kronkelwaarden van de Kromme Rijn vast komen te staan dat na 800 AD tot aan de bedijking, en soms zelfs nog daarna, grootschalige erosie heeft plaatsgevonden van de oorspronkelijke afzettingen. Oudere sporen zijn hierbij verdwenen, deze gebieden krijgen een lage verwachting.

Vanuit de bodemkartering krijgen de (Lek)dijk en grootschalige opgehoogde gebieden een lage verwachting.

Middelhoge archeologische verwachting

Ook hier geldt dat de landschappelijke karteringen de basis vormen. Relatief laaggelegen delen van de stroomruggen en oeverwallen krijgen een middelhoge verwachting toegekend. Het is aannemelijk, en dit wordt grotendeels bevestigd door de verspreiding van archeologische waarnemingen, dat de keuze voor bewoning eerder zal vallen op nabijgelegen hoger gelegen gebieden. De lager gelegen gebieden waren waarschijnlijk, in tegenstelling tot de laagste komgebieden, het grootste deel van het jaar wel droog, maar zullen vaker overstromd zijn dan de hoogste delen van het landschap.

Oudere, dieper gelegen stroomruggen van de Dwarsdijk, Werkhoven, Zouwe krijgen een middelhoge archeologische verwachting. Voordat deze stroomruggen werden opgenomen in de overstromingsvlaktes van de Houtense en Kromme Rijn stroomruggen is bewoning mogelijk geweest.

Als toevoeging hierop krijgen de gekarteerde restgeulen en kronkelwaardgeulen een middelhoge verwachting. Deze verwachting is meer specifiek gericht op waterstaatkundige elementen zoals resten van steigers of maritieme elementen zoals boten. Daarnaast is de theoretische conserveringsgraad in de natte geulen hoger dan in omringende gebieden waardoor bijvoorbeeld nederzettingsafval veel informatiewaarde kan bieden.

Ten slotte krijgen de gebieden buiten de rivierkundige karteringen een archeologische verwachting toegekend op basis van de bodemkartering. Bodems die sporen bevatten van langdurige bewerking maar hoogstwaarschijnlijk te nat zijn voor bewoning (gooreerdgronden en lage enkeerdgronden) krijgen een middelhoge archeologische verwachting.

Hoge archeologische verwachting.

De hoogste delen van de stroomruggen en oeverwallen krijgen een hoge archeologische verwachting. Dit zijn de delen van het landschap waar de meeste archeologische waarnemingen voorkomen. Het zijn met name waarnemingen die verband kunnen houden met nederzettingsterreinen uit de Late IJzertijd, de Romeinse tijd, de Vroege Middeleeuwen (periode Dorestad) en de Late Middeleeuwen tot ca. 1500. In aanvulling hierop zijn door eerder onderzoek drie mogelijke tracés vastgesteld waar de Romeinse militaire weg (Limesweg) het meest waarschijnlijk ligt. Rondom deze tracés wordt met een buffer van 50 meter een gebied met hoge verwachting vastgelegd.

In de gemeente Wijk bij Duurstede ligt een groot aantal (gebouwde) rijksmonumenten. Het grootste deel daarvan ligt uiteraard in de bebouwde kommen. In het buitengebied bevindt zich wel een aantal oude boerderijen, kastelen en buitenhuizen. Rondom deze elementen is de kans groot dat zich in de ondergrond sporen bevinden van langdurige bewoning of voorgangers van de huidige gebouwen. Er wordt een hoge verwachting toegekend aan een gebied van 50 meter rondom de rijksmonumenten.

In het dekzandgebied wordt een hoge verwachting toegekend aan beekerdgronden, hoge enkeerdgronden en oude bewoningsplaatsen.

Archeologische waarde

Alleen gebieden waar de archeologische waarde al van is vastgesteld krijgen deze toegekend. Het gaat daarbij om vast begrensde gebieden als de (voormalige door de provincie en RCE vastgestelde) AMK-terreinen, kastelen en historische dorps- en stadskernen. De omtrek van de kernen is vastgesteld op basis van de oudst beschikbare militaire topografische kaarten (Bonnebladen). In Wijk bij Duurstede dateren die van rond 1870. De basis van deze kaarten wordt echter gevormd door de kadastrale kaarten uit 1830, deze kaarten komen dan ook grotendeels overeen.

Een unieke gegevensbron voor het Kromme Rijn gebied is de fosfaatkartering die vanaf halverwege de vorige eeuw is uitgevoerd. Het is gebleken dat zichtbare fosfaatconcentraties onder de bouwvoor van oude woongronden op de stroomruggen een grote correlatie vertonen met de belangrijkste Romeinse en Middeleeuwse archeologische vindplaatsen. Bij de opgravingen op De Horden is aangetoond dat de hoogste fosfaatconcentraties overeenkomen met erven waar in de Romeinse tijd meerdere boerderijen na elkaar hebben gestaan. Er kan vanuit gegaan worden dat ook de meeste fosfaatgebieden die nog geen archeologische vondsten hebben opgeleverd een grote kans op oude nederzettingen hebben.

II Resultaten archeologische inventarisatie: vindplaatsen en waarnemingen

Het resultaat van de paleolandschappelijke, archeologische en historische inventarisatie is weergegeven op kaartbijlagen 5a en 6a. Deze hebben we de inventarisatiekaart genoemd. Gestreefd is naar een zo volledig mogelijk beeld van alle beschikbare informatie.

11.1 De kwaliteit van de informatie

Over de samenstelling van het bodemarchief van Wijk is relatief veel bekend. Archeologisch onderzoek kent in de gemeente een lange traditie. Al voor het midden van de 19^e eeuw gingen archeologen verbonden aan het toen jonge Rijksmuseum van Oudheden op zoek naar Dorestad. Zeker in de laatste 50 jaar is er bijna geen jaar voorbij gegaan dat archeologen actief waren in Wijk bij Duurstede. Daarbij ging het niet alleen om grootschalige opgravingen, maar ook om systematische veldverkenningen en, zoals door de ROB in de periode 1967 – 1985, maar met name de laatste decennia ook om booronderzoeken, kleinere proefsleuvenonderzoeken en archeologische begeleidingen van bodemingrepen. Daarnaast kent en kende de regio een actieve groep van amateurarcheologen die hebben gezorgd voor tientallen vondstmeldingen van toevallsvondsten en andere waarnemingen.

Dit heeft ertoe geleid dat op dit moment van het Wijkse grondgebied meer dan 500 archeologische waarnemingen (= 250 vindplaatsen) bekend zijn. Natuurlijk zijn al die waarnemingen en vindplaatsen niet even belangrijk. Soms gaat het slechts om een losse vondst van een enkele potscherf. Alles bij elkaar geven al deze waarnemingen echter een gedetailleerd beeld van aard, variëteit en kwaliteit van het Wijkse bodemarchief.

Toch springen de grootschalige opgravingen in en rond Wijk bij Duurstede zelf het meeste in het oog. In totaal is daar inmiddels meer dan 70 ha vlakdekkend onderzocht, vaak in vier of vijf stratigrafische lagen of vlakken. Het vormt daarmee de grootste aaneengesloten archeologische opgraving in Noordwest Europa en honderduizenden, soms zeer bijzondere, vondsten en andere informatie opgeleverd uit met name de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen.

Hoge onderzoeksintensiteit en hoge vondstdichtheid betekenen dat via extrapolatie naar minder intensief onderzochte gebieden betrouwbare uitspraken over de archeologische verwachting gedaan kunnen worden. Dankzij de, ten opzichte van de meeste andere Utrechtse gemeenten, grote onderzoeks-dichtheid is het tevens mogelijk uitspraken te doen over de mate van bedreiging en het tempo van erosie van het Wijkse bodemarchief.

De meeste bekende archeologische vindplaatsen liggen in de gemeente relatief dicht aan het oppervlak. Het huidige maaiveld is op de veel plaatsen ongeveer gelijk aan dat in de Romeinse tijd. Langs de Kromme Rijn kunnen Romeinse en vroegmiddeleeuwse vindplaatsen afgedekt zijn met een dunne laag jongere sedimenten uit de Kromme Rijn. Dichter naar de Lek, maar bijvoorbeeld ook al op De Horden is dit sediment aanzienlijk dikker. In de gevallen dat de archeologische laag dicht aan het huidige maaiveld ligt is de conservering niet optimaal omdat de archeologische sporen (en vondsten) meestal al voor een deel in de bouwvoor zijn opgenomen.

Op veel plaatsen in de gemeente is in de laatste jaren gebouwd op de fossiele stroomruggen die in het verleden ook al het dichtst bewoond waren. Waar vooraf geen archeologisch onderzoek in het kader van de nieuwbouw heeft plaatsgevonden, is het bodemarchief grotendeels verstoord of niet meer toegankelijk. Onder bestaande oudere (> 50 jaar) bebouwing en bestrating van Wijk, maar ook van Langbroek en Cothen, zijn de conserveringsomstandigheden waarschijnlijk nog redelijk gunstig, omdat over het algemeen niet diep is gefundeerd. Een goed voorbeeld hiervan is de wijk de Engk ten zuiden van de Steenstraat waar in komende jaren de nodige renovaties gepland staan.

In de niet bebouwde delen van onder andere de Werkhovense, Houtense en in minder mate Kromme Rijn stroomruggen ligt de grootste concentratie archeologische vindplaatsen en monumenten binnen de

gemeente. De archeologische sporen liggen veelal direct onder de bouwvoor. De meeste vindplaatsen hebben derhalve te leiden onder agrarische bodembewerking. Dit geleidelijke proces van erosie van het bodemarchief is lastig te beheersen.

11.2 Onderzoeksgeschiedenis

Zoals gezegd begonnen archeologen al in de 19^e eeuw met opgravingen in Wijk bij Duurstede. Dat veel resten van Dorestad net buiten de rand van Wijk in de bodem verborgen lagen werd min of meer bij toeval ontdekt toen de plaatselijke bevolking op de akkers langs de Zandweg naar beenderen gingen delven. In het tweede kwart van de 19^e eeuw werd Nederland getroffen door een aantal veepest epidemieën, waardoor slachtafval niet meer tot beendermeel mocht worden verwerkt. Als alternatief ging men op zoek naar oude botten en in Wijk wist men dat die in grote hoeveelheden op De Heul in de grond zaten. Bij al die duizenden kilo's runder- en soms ook mensenbotten werd ook aardewerk en metaal gevonden dat uit de tijd van Karel de Grote stamde en zo kon Dorestad worden geïdentificeerd. Na wat kleinere campagnes in de 19^e eeuw en het begin van de 20^e, begonnen opgravingen van Dorestad op grotere schaal in het midden van de jaren '60 van de vorige eeuw toen de woningbouw ten noorden van de Steenstraat op gang kwam. In Wijk zelf is in die jaren ook opgegraven op en rond het kasteel en in de kerk. In de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw verplaatsten de opgravingen zich vervolgens naar De Horden en De Geer I waar nederzettingen uit de Romeinse tijd en ook de 5^e, 6^e en 7^e eeuw, dus net voorafgaand aan Dorestad werden ontdekt.

Vanaf het einde van de jaren '60 begon de ROB eveneens met systematische veldkarteringen in het Kromme Rijngebied. In Wijk sloten de amateurarcheologen met hun eigen inventarisaties en onderzoeken aan op dat project.

Hoewel de grote omvang van de opgravingen in Wijk misschien anders doet vermoeden, was er in die periode in Nederland nog geen systematische aandacht voor onderzoek van bedreigde vindplaatsen op bouwlocaties. Vanwege de zeer bijzondere archeologie investeerde de toenmalige Rijksdienst (ROB) jaar in jaar uit een groot deel van diens schaarse middelen in Wijk bij Duurstede. Dat ging ten koste van de aandacht op andere plaatsen. Ook in Cothen en Langbroek vond daarom nog nauwelijks professioneel archeologisch onderzoek plaats en werden waarnemingen net als op de meeste andere plaatsen, meestal aan amateurarcheologen overgelaten.

Vanaf het midden van de jaren '90 ging dat veranderen en kwam er landelijk een min of meer systematische aandacht voor het bodemarchief en moesten provincie en gemeente het werk steeds meer gaan coördineren, terwijl initiatiefnemers voor nieuwbouw konden worden aangeslagen voor de kosten. Het aantal nieuwbouw gerelateerde vooronderzoeken en opgravingen is sindsdien toegenomen en ligt inmiddels op circa 100. Daaronder bevinden zich wederom enkele grote Dorestad opgravingen zoals op het voormalige Veilingterrein en op De Geer II, maar ook kleinere onderzoeken in het buitengebied. Een deel van deze vindplaatsen hoefde overigens niet geheel te worden opgegraven. Verschillende nederzettingen of delen ervan konden worden ingepast en beschermd.

Dankzij de voortdurende aandacht voor het bodemarchief in Wijk in de afgelopen 50 jaar, en zeker in de laatste 15 jaar, beschikken we over een redelijk dicht net aan waarnemingen, veldkarteringen en opgravingen. In vergelijking met andere plaatsen in de provincie Utrecht is het hierdoor eenvoudiger een betrouwbaar verwachtingsbeeld te extraheren. Desalniettemin bestaan er ook binnen het grondgebied van Wijk nog een aantal flinke kennislacunes en onopgeloste onderzoeksvragen (zie hiervoor hoofdstuk 7 en paragraaf 11.4).

Een grote handicap, bij het samenstellen van de verwachtingskaart, is wel dat veel van het uitgevoerde onderzoek in de gemeente van voor het midden jaren '90 van de vorige eeuw niet of slechts gedeeltelijk is

gepubliceerd. Met name voor de oudere onderzoeken valt nauwelijks meer te achterhalen waar de opgravingsputten gelegen hebben, laat staan deze te projecteren op de sterk gewijzigde topografie. Door tijdens de voorbereiding van de kaarten zo veel mogelijk gebruik te maken van de laatste informatie uit het NWO-project *Dorestad Vicus Famosus* is geprobeerd waarin veel oud onderzoek momenteel wordt uitgewerkt is getracht de laatste stand van kennis in de kaarten te verwerken. Voor de oudere onderzoeken kan echter hier en daar nog wel sprake van een omissie in het kaartbeeld.

11.3 Kenmerken van het Wijkse bodemarchief³⁸

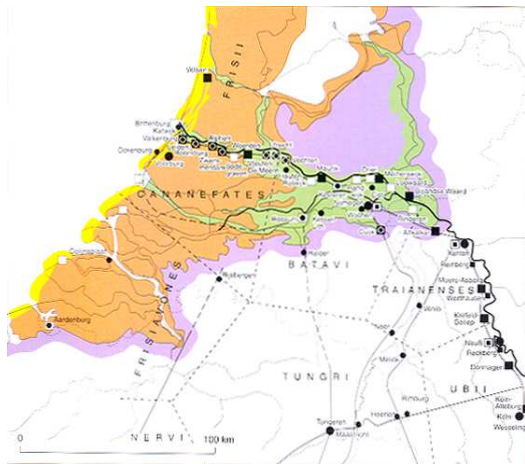
Vondsten ouder dan de Bronstijd zijn in Wijk bijzonder schaars. Op dit moment gaat het om een tiental waarnemingen van meestal verspreide en soms verspoelde losse vondsten uit de Steentijd. Alleen op De Horden zijn wat bewoningssporen uit de Late Steentijd – de zogenaamde Wikkeldraadcultuur (ca. 2000 voor Chr.) - in de oorspronkelijke landschappelijke context aangetroffen. De reden voor de matige conservering van de oudste bewoningssporen ligt in de dynamiek van het rivierenlandschap in en rond Wijk waardoor de oudste stroomruggen met bewoning en al veelal door de jongere systemen zullen zijn opgeruimd. Wat niet is opgeruimd ligt vervolgens dan ook nog eens redelijk diep in de ondergrond en zal niet zo gauw bij bodembewerking worden aangesneden.

De eerste doorlopende bewoning in het gebied ving aan in de Bronstijd; de oudste duidelijk herkenbare nederzettingen uit deze periode lagen in De Horden en De Geer I. Ook in de IJzertijd is er op beide locaties gewoond en begraven, waarbij vooral het urnenveld op de Horden in het oog springt. Het is tot nu toe het enige in zijn soort ten westen van de Utrechtse Heuvelrug.

Vanaf de Romeinse periode lijkt er in de omgeving van Wijk bij Duurstede sprake van een snelle groei van de bevolking en het aantal agrarische nederzettingen. Het Kromme Rijngebied behoorde toen tot het stamgebied van de Bataven die een nauwe relatie onderhielden met de Romeinse garnizoenen langs de Limes. Niet alleen leverden ze veel soldaten, ook moet er sprake zijn geweest van intensieve onderlinge handel. De Limesweg – een soort Romeinse A12 van Katwijk via Keulen naar Mainz en nog verder langs de Donau tot aan de Zwarte Zee- liep trouwens over het grondgebied van Wijk. Het mogelijke tracé loopt ten oosten van De Horden via de kruising Steenstraat-Wijkersloot in Noordwestelijke richting naar De Geer I en buigt ten noorden van de Geer in noordoostelijke richting af naar de Kromme Rijn, maar daar houden de aanwijzingen op. In het hele Kromme Rijngebied zijn tot nu toe slechts kleine stukken van het tracé via archeologisch onderzoek vastgesteld: ter hoogte van Fort Vechten, en bij de spoorbaan Utrecht-Houten. De provincie Utrecht heeft enkele jaren geleden het meest plausibele tracé (met enkele varianten) laten vaststellen.³⁹ Deze routes zijn in de waarden- en verwachtingenkaart en ook op de maatregelenkaart verwerkt en terug te voeren op de provinciale Limeskaart en op het aanvullende onderzoek van Vestigia in 2006.

³⁸ Voor recente overzichten van de archeologie op lokaal niveau zie bv Uppelschoten 2004, of De Boer 2007.

³⁹ Hessing e.a. 2006., zie ook de Limeskaart van RAAP uit 2004 (Jansen en De Kort 2004) die echter een aantal omissies vertoont.

Het Nederlandse deel van de Romeinse Limes

Niet uitgesloten kan worden dat langs de Romeinse limesweg enkele wachttorens, of andere kleinere militaire posten hebben gestaan. Deze zijn op het grondgebied van Wijk helaas tot nu toe niet met zekerheid vastgesteld, hoewel op de Geer I wel wat aanwijzingen bestaan.

Romeinse wachttorens langs de Limesweg zoals aangetroffen in De Meern (Utr.)

Een ander fenomeen dat langs Romeinse wegen veel voorkomt, zijn grafvelden en grafmonumenten. Illustratief is in dat licht de vondst van een groot beeldhouwd grafmonument dat al in de 19^e eeuw op een akker ergens nabij de Watertorenweg net ten noorden van Wijk is gevonden.⁴⁰ Waarschijnlijk was het van

⁴⁰ Tussen Rijn en Lek 1981.

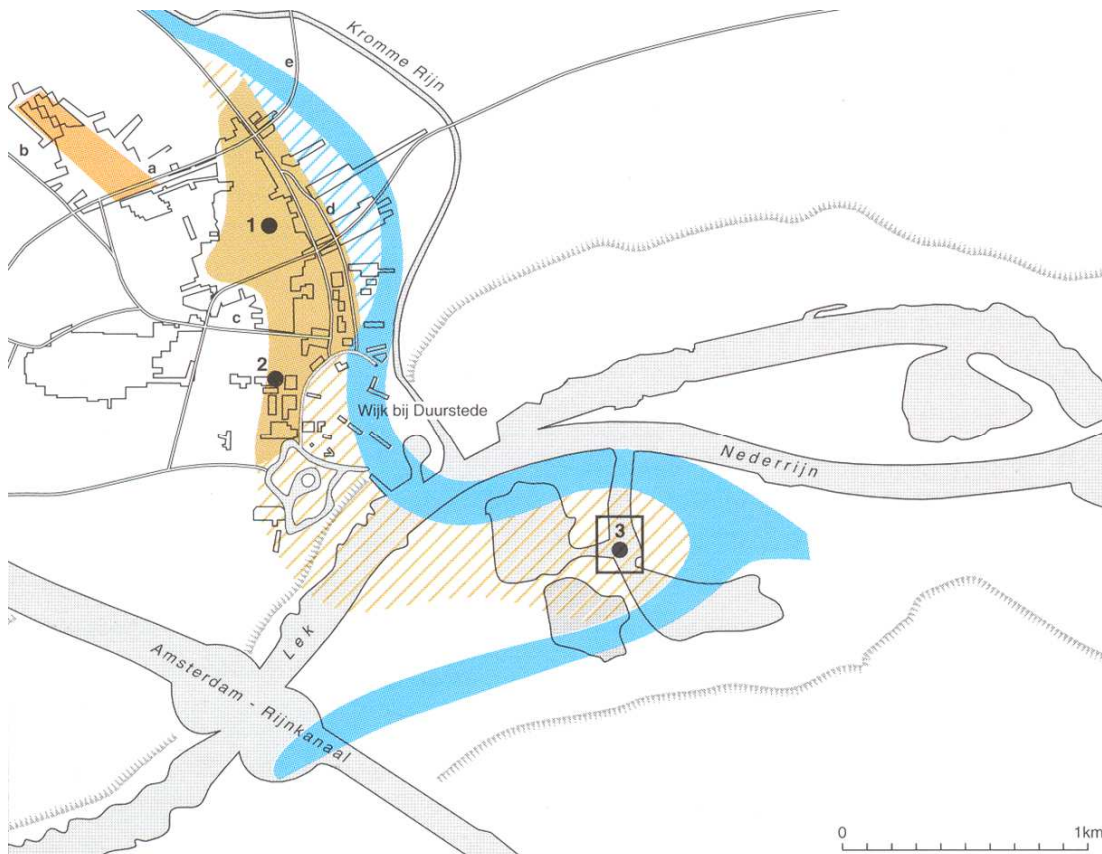
de eigenaar van een Romeinse villa die ergens in de omgeving langs de Romeinse limesweg zal hebben gestaan. Bij ruimtelijke ontwikkelingen in de nabijheid van deze routes is nader onderzoek daarom altijd aan te bevelen. Het is verstandig hiervoor een zone met een breedte van 100 m aan weerszijden van de geprojecteerde tracés als richtlijn aan te houden.

Met name de opgraving op De Horden geldt als een prachtig voorbeeld van een typisch Bataafs dorpje, met in de 2e eeuw minstens vijf grote boerderijen en een hoofdgebouw dat villa-achtige trekjes had. In de derde eeuw n.Chr., gedurende een periode van grote onrust, trokken Frankische stammen het gebied binnen. Deze vestigden zich onder andere in De Geer direct langs de oude Romeinse Limesweg, mogelijk met instemming van het Romeins bestuur. Hoewel er van de Frankische nederzetting nog niet alles is uitgewerkt, ging het mogelijk om een militaire post in combinatie met enkele boerderijen. Deze bleven voortbestaan toen in ca. 400 n.Chr. de Romeinse Rijksgrens ophield te bestaan.

Het gebied werd na de Romeinse bezetting achtereenvolgens gekoloniseerd door Germanen van over de Rijn, door de Friezen en weer later door Franken vanuit het zuiden. Over de bewoning in die periode van de vierde tot de achtste eeuw is in het Kromme Rijngebied nog erg weinig bekend. De bewoningsdichtheid was in ieder geval veel geringer dan in de Romeinse tijd. Dit komt ook tot uitdrukking in veel kleiner aantal waarnemingen en vindplaatsen. Dankzij het onderzoek in Odijk -Schoudermantel weten we dat zesde en zevende eeuwse bewoning van enige allure ook buiten de grote oude Romeinse vestigingen wel degelijk heeft plaatsgevonden.⁴¹

In de 7^e eeuw kwamen de overblijfselen van de meeste Romeinse castella langs de Rijn in handen van de Frankische koningen of de Karolingische hofmeiers als Pippijn de Oudere. Dat gold waarschijnlijk ook voor de ruïne van het Castellum *Levefanum* dat ter hoogte van Rijswijk (Gld.) op de toenmalige oever van de Neder-Rijn stond en via de Limesweg met het volgende fort bij Vechten (*Fectio*) was verbonden. Met de komst en mogelijk ook blijvende aanwezigheid van belangrijke Frankische machthebbers in de regio begint tevens de geschiedenis van Dorestad, de belangrijkste archeologische vindplaats in de gemeente. Deze wordt verder in hoofdstuk 12.1.2 verder beschreven, waarna ook de historische verbinding met de huidige stad Wijk wordt gelegd.

⁴¹ Verhelst en Schurmans 2007.

De gereconstrueerde omvang van Dorestad geprojecteerd op de huidige topografie. Het in oranje opgevlude is daadwerkelijk teruggevonden, het gearceerde is verspoeld door de Rijn. 1. Het grafveld Frankenhof op de Heul, 2 het grafveld op de Engk, 3. plaats van het voormalige Romeinse castellum Levefanum nabij Roodvoet en bestuurlijk centrum van Dorestad.

Buiten Wijk ontstond in de 9^e een 10^e eeuw mogelijk ook al Cothen als brinkdorp. De andere dorpen en boerderijlinten stammen uit de periode van de grootschalige bedijkingen en ontginningen die in 11^e en 12^e eeuw aanvangen. Onder kerkelijke leiding werd het grootste deel van Langbroek tussen de 11^e en de 14^e eeuw ontgonnen. Daarbij speelde de lokale adel, leenmannen of ministerialen van de bisschop een belangrijk rol. Hun kasteeltjes langs de Langbroekerwetering, maar ook ten noordwesten van Wijk groeiden uit tot centrale en beeldbepalende plaatsen in het gebied. De bewoningsstructuur in de rest van het buitengebied zal vooral bestaan hebben uit verspreid liggende (houten) boerderijen, georiënteerd op een lokaal net van paden en een enkele doorgaande weg. De as Trechtweg - Hollende Wagenweg – Achterdijk vormde tussen Wijk en Utrecht de belangrijkste doorgaande route, met min of meer parallel daaraan een weg op de oever van de Kromme Rijn.

Belangrijk voor de ontginningen was ook de dam die in of kort na 1122 te Wijk bij Duurstede in de Rijn werd gelegd, zodat de Lek de doorgaande route werd. Sindsdien is de waterstand in de Kromme Rijn beter te regelen, waardoor ook de lagere gebieden langs de rivier in cultuur gebracht konden worden, maar is er vrijwel geen doorgaande scheepvaart meer mogelijk. Over het algemeen zijn de ontginningen in de lager gelegen gebieden dus van jongere datum. Vanuit archeologisch oogpunt zijn de oudste ontginningen op de hogere delen van de stroomruggen waardevol omdat hier de doorgaande ontwikkelingen beginnend in de Vroege Middeleeuwen het best gevolgd kunnen worden. De jongere ontginningen zijn tevens interessant omdat zij een beeld geven van het agrarisch bedrijf gedurende de latere ontginningen.

Tijd	Archeologische periode	Kenmerken Wijkse bodemarchief
1800 – heden	Nieuwste tijd	Steenfabrieken, molenplaatsen, buitenplaatsen en tuinen (Langbroekerwetering)
1500-1800 na Chr.	Nieuwe tijd	Kastelen worden buitenplaatsen, boerderijplaatsen (voorgangers huidige boerderijen), ontwikkeling van de dorpskernen, molens, dijken en sluizen. Steenovens langs de Kromme Rijn en Lek
1050 - 1500 na Chr.	Late Middeleeuwen	Ontginningsassen en nieuwe dorpen in de komgebieden, bedijkingen en terpen, kastelen en ridderhofsteden, kapellen, ontstaan van huidige dorpskernen Vondsten: (geglazuurd) aardewerk en steengoed, munten, religieuze voorwerpen (pelgrimsinsignes), kloostermoppen, dakpannen en leien
450 - 1050 na Chr.	Vroege Middeleeuwen	Nieuwe immigranten (Franken) vestigen zich in grotendeels verlaten gebied. Geleidelijke groei bevolking. Nieuwe nederzettingen, soms op plaats van Romeinse. In achtste en negende eeuw bloeitijd van Dorestad als internationaal handelscentrum. Daarbuiten eerste bewoning en ontstaan van de kerkdorpen (Cothen, De Leut, Dwarsdijk). Vondsten: Karolingisch aardewerk, munten, maalstenen, wapens, sieraden, glaswerk, versierde benen gebruiksvoorwerpen, eerste voorwerpen met christelijke symbolen, begraafplaatsen.
12 voor Chr. - 450 na Chr.	Romeinse tijd	Stichting van Castellum Levefanum door de Romeinen om de grens bij de Rijn te verdedigen. Bij het castellum ontstaat een vicus (handelsnederzetting). Verspreide boerenerven ontwikkelen zich tot kleine nederzettingen met grafvelden, zoals op De Horden. Inheemse nederzettingen onder invloed van Romeinen, plaatselijk stenen huizen (villas). Bevolking neemt snel toe. Alle stroomruggen in cultuur gebracht. Vele tientallen nederzettingen langs de Rijn. Vanaf einde derde eeuw echter snelle ontvolking. De bevolking concentreert zich rond de grootste nederzettingen. Vondsten: Romeins en inheems aardewerk, glas, munten, wapens, bouw materiaal, luxe voorwerpen, altaarstenen, grafstenen
800 - 12 voor Chr.	IJzertijd	Verspreide boerenerven en crematiegraven op Werkhovense en Kromme Rijn stroomruggen (De Horden). Elders nauwelijks aanwijzingen voor bewoning tot eerste eeuw voor Christus. Dan snelle toename van bevolking en uitbreiding van het aantal vindplaatsen Vondsten: aardewerk, maalstenen, glazen armbanden, Keltische munten
2000 - 800 voor Chr.	Bronstijd	Nederzettingen op de overgang van Vroege- naar Midden-Bronstijd op Werkhovense Stroomrug (De Horden en De Geer) aanwijzingen voor een grafheuvel op De Horden
5300 – 2000 voor Chr.	Neolithicum (nieuwe steentijd)	Verspreide vondsten in diepe ontsluitingen, aanwijzingen voor bewoning op De Horden
8800 - 5300 voor Chr.	Mesolithicum (midden steentijd)	Nog niet aangetroffen (vooral in diepe ontsluitingen)
300.000 – 8800 voor Chr.	Paleolithicum (oude steentijd, incl. de laatste ijstijd)	Nog niet aangetroffen (vooral in diepe ontsluitingen)

Tabel 2 Samenvatting Bewoningsgeschiedenis Wijk bij Duurstede

11.4 Kennislacunes en de toekomst van het archeologisch onderzoek in Wijk bij Duurstede

Het archeologiebeleid van de gemeente Wijk bij Duurstede is gericht op een verstandig beheer van de aanwezige archeologische waarden, om te voorkomen dat unieke informatie over het verleden verloren gaat. Dit wordt geoperationaliseerd via het streven om behoudenswaardige archeologische resten *in situ* te behouden. Dit betekent inpassen in de ruimtelijke inrichting en vrijwaren van bodemverstorende ingrepen. Gezien de druk op de ruimte in de gemeente en andere maatschappelijke prioriteiten is dit niet altijd mogelijk. Is er sprake van behoudenswaardige archeologie die niet ingepast kan worden in de nieuwe ruimtelijke inrichting dan zal deze op verantwoorde wijze opgegraven moeten worden.

Via de koppeling van het archeologische monumentenzorgbeleid aan het ruimtelijke ordeningsbeleid is de gemeente in staat op tijd te signaleren waar zich mogelijk archeologische knelpunten voordoen en hier gepaste maatregelen voor te schrijven.

De archeologische waarden- en verwachtingenkaart verbeeldt de huidige stand van kennis over het Wijkse bodemarchief en de keuzes die gemaakt zijn bij het aanwijzen van gebieden met hoge waarden of een hogere of minder hoge verwachting. De gemeente realiseert zich dat dit een momentopname is en dat we nog lang niet alle facetten van het bodemarchief in Wijk bij Duurstede kennen.

Door toekomstig onderzoek kunnen bestaande lacunes geleidelijk worden opgevuld, maar zullen ongetwijfeld nieuwe vragen gesteld worden. Dit zal zijn invloed hebben op onze waardering van het bodemarchief en op individuele monumenten. De gemeente realiseert zich dat er behoefte is aan een bepaalde regie op de onderzoeken die in de gemeente worden uitgevoerd en aan een regelmatige evaluatie van de resultaten. Die evaluatie kan dan leiden tot een bijstelling van de maatregelenkaart. Een regelmatige cyclus van evaluatie en actualisatie van het beleid zal worden nagestreefd.

Bij de afwegingen die de gemeente maakt over het al dan niet voorschrijven van (voor)onderzoek bij bouw- of inrichtingsplannen spelen de mogelijkheden tot kenniswinst een belangrijke rol. Archeologisch onderzoek is kostbaar en dient te leiden tot meer en betere kennis van het verleden. Natuurlijk is het resultaat niet altijd voorspelbaar, maar de gemeente wil in de komende jaren proberen het instrumentarium om te komen tot een effectievere inzet op archeologie uit te bouwen. Daarbij denken we aan de ontwikkeling van een lokale of regionale onderzoeksagenda (in samenwerking met Houten en Bunnik) en daaraan gekoppeld het transparanter maken van het selectiebeleid voor archeologisch waardevolle gebieden.

In zo'n onderzoeksagenda krijgt het opvullen van kennislacunes met betrekking tot het Wijkse bodemarchief extra aandacht. Hierbij kunnen we bijvoorbeeld denken aan:

- Het opsporen van vindplaatsen uit de vroege prehistorie, om meer grip te krijgen op de archeologische verwachting voor deze periode;
- Het vaststellen van de dichtheid en de verspreiding van de bewoning in de bronstijd en de ijzertijd;
- Het onderzoek van nederzettingen uit de periode kort voor, en rond de komst van de Romeinen, om meer grip te krijgen op de relatie inheemse bevolking: Bataven versus Romeinen.
- Het opsporen van de loop van de Romeinse Limesweg en bijbehorende elementen als mijlpalen, wachttorens en grafmonumenten;
- Het onderzoek van Romeinse nederzettingen met aanwijzingen voor steenbouw, en een religieuze hetzij militaire functie, alsmede het opsporen van grafvelden;
- Het onderzoek van vindplaatsen uit de vierde tot en met de zesde eeuw na Christus. Over deze periode is onze kennis uiterst summier;
- Onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van de dorpen en de bekende kasteellocaties, waaronder kasteel Duurstede en het kastelenlint langs de Langbroekerwetering (8^e – 14^e eeuw) en de ontginningsgeschiedenis van het buitengebied.
- Onderzoek naar de vroegste ontwikkeling van de vestingstad Wijk en de oudste gebouwen daarbinnen (Nederhof, Kerk, Gasthuis, Klooster).

12 Resultaten van de inventarisatie van cultuurhistorische elementen en structuren

In kaartbijlage 7a tot en met 7f zijn ook voor de archeologie relevante cultuurhistorische elementen opgenomen. Verder wordt in dit hoofdstuk kort de cultuurhistorische ontwikkelingsgeschiedenis van Wijk bij Duurstede, Cothen en Langbroek geschetst, ter aanvulling van de onderbouwing van de archeologische waarden- en verwachtingenkaart van de drie kernen. Geinventariseerd zijn de historische bebouwing en historische landschappelijke elementen en structuren die van invloed kunnen zijn op de archeologische verwachting onder die objecten en structuren of de directe omgeving. Zo mag aangenomen worden dat op en rond een middeleeuws kasteel ook archeologie in de ondergrond aanwezig zal zijn, net als dat het geval zal zijn bij de oudste bewoningslinten of kerklocaties.

De opgenomen elementen in het buitengebied zijn niet in het veld gecontroleerd of nader geïnspecteerd. Voor de kernen heeft er wel veldinspectie plaatsgevonden, voornamelijk ter controle van de ontwikkelingsgeschiedenis van de drie dorpskernen. De resultaten hiervan zijn weergegeven in de deelkaarten 7c -7f.

De cultuurhistorische elementen hebben met name als ondersteuning gediend bij de opstelling van het verwachtingsmodel. De vraag was namelijk of historische en landschappelijke elementen uit recentere perioden nog implicaties konden hebben voor de archeologische verwachting. Op de kaart zijn weergegeven:

1. historische gebouwen en gebouwrestanten verdeeld over een aantal subcategorieën, als kerken, kastelen, molens, omgrachte boerderijen, steenovens, veerhuizen;
2. lijnelementen, zowel zichtbare als niet meer zichtbare historische waterlopen, wegen, kades, dijken, lanen en zichtlijnen;
3. Elementen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, verdedigingslijnen en inundatiegebieden;
4. Gebouwde monumenten als boerderijen, woonhuizen en bedrijfspanden;
5. Historische nederzettingen, oude dorpskernen, bewoningslinten, landgoederen en buitenplaatsen;
6. Kenmerkende verkavelingen en ontginningen: blok- en strokenverkavelingen, ontginningsbasissen.

Waar de opgenomen elementen archeologische implicaties kunnen hebben zijn deze in het archeologisch verwachtingsmodel opgenomen. Dit geldt bijvoorbeeld voor elementen die behoren tot de categorieën 1, 4 en 5 en bepaalde delen van 2 en 6 (wegen en dijken, ontginningsbasissen).

12.1 Cultuurhistorische karakteristiek van de gemeente Wijk bij Duurstede

Vanaf de IJzertijd tot aan de Romeinse periode werd het gebied in en rondom Cothen en Wijk bij Duurstede intensief bewoond dankzij de gunstige ligging. Het gebied was onderdeel van de Limes, de Romeinse rijksgrens. De limes volgde de toenmalige loop van de Rijn: globaal de huidige Neder-Rijn tot Wijk bij Duurstede, vanaf daar volgde het de Kromme Rijn tot Utrecht en de Oude Rijn tot de uitmonding bij Katwijk. Langs de limes lag een aantal grensforten (castella); in het Kromme Rijngebied waren dit Fectio (bij Vechten) en Lefevanum (de vermoedelijke naam van het fort bij Wijk bij Duurstede).

In (de omgeving van) Langbroek zijn slechts op twee plaatsen bewoningssporen van voor de Middeleeuwen aangetroffen; in beide gevallen gaat het om gebieden langs de Kromme Rijn. Het overige grondgebied lag te laag en was daardoor te nat voor bewoning. Langbroek bestond tot aan de 12^e eeuw voornamelijk uit een Elzenbroekbos, een aanwijzing (naast het toponiem 'broek') dat het om een moerassig gebied ging.

12.1.1 Merovingische/Karolingische periode

Vanaf de derde eeuw n.Chr., in de Laat-Romeinse en Merovingische periode, is er sprake te zijn van een grote bevolkingsafname in het gebied. Veel woonplaatsen en forten werden verlaten; waarschijnlijk in verband met de toegenomen onveiligheid in het grensgebied nadat, onder druk van binnenvallende Germaanse stammen, de limes werd opgegeven als permanente rijksgrens. Het grondgebied raakte echter niet volledig ontvolkt. Ter plaatse worden incidenteel vindplaatsen aangetroffen waar sprake lijkt te zijn van een bewoningscontinuïteit van de IJzertijd/Romeinse tijd tot aan de Middeleeuwen. Ook was er in de omgeving van het latere Dorestad sprake van een permanente bewoning vanaf de Bronstijd. In de Karolingische periode neemt de bewoning in het gebied weer toe. Dit valt ook af te lezen aan het ontstaan van nieuwe dorpen in het Kromme Rijngebied, bijvoorbeeld Cothen, Odijk en Werkhoven. Ook bloeide de handelsstad Dorestad op.

De goederenlijsten van het Bisdom Utrecht uit de 8^e en 9^e eeuw vormen een belangrijke bron van informatie aangaande de bewoning en ontwikkeling van het grondgebied in de omgeving van Cothen en Langbroek in de vroege Middeleeuwen. In dergelijke lijsten is in deze periode geen sprake van een nederzetting Cothen of Dwarsdijk (waarschijnlijk worden zij met een andere naam aangeduid, aangezien de dorpen waarschijnlijk wel ontstaan zijn in deze periode). De eerste vermelding van deze kernen dateert uit de 12^e eeuw, maar is mogelijk gebaseerd op vervalste documenten. Cothen betekende in deze periode zoveel als 'kleine huizen', de betekenis van Dwarsdijk moet gezocht worden in 'opgehoogde weg' (en hangt dus niet specifiek samen met een waterkering). Langbroek was tot aan de 12^e eeuw niet geschikt voor bewoning omdat het gebied te nat was, de naam duidt dit ook aan: een broek is een moerasachtig gebied. Pas na de afdamming van de Kromme Rijn werd dit gebied in cultuur genomen en ontstonden de twee kernen: Overlangbroek en Nederlangbroek (de naam Overlangbroek komt in 1289 voor het eerst in geschreven bronnen voor, maar het is niet duidelijk of het dan het dorp betreft).

12.1.2 Ontstaan en ontwikkeling van de oudste kernen in de Middeleeuwen

Wijk bij Duurstede

Over de ontwikkeling van Wijk bij Duurstede in de Middeleeuwen, is een hoop geschreven. Onderstaande is voornamelijk gebaseerd op de historisch-geografische studie van Dekker en de bouwhistorische studie 'Wijk bij Duurstede, 700 jaar stad'.

Dorestad

De bekendste bewoningsfase van Wijk Bij Duurstede is zonder twijfel de Karolingische handelsstad Dorestad. Dit was een, voor die tijd en regio, ongeëvenaarde nederzetting qua oppervlakte en reikwijdte. De stad strekte zich in haar hoogtijdagen uit langs de linkeroever van de Kromme Rijn tot aan de afsplitsing met de Lek. Dorestad functioneerde niet alleen als regionaal centrum, maar onderhield ook handelscontacten over lange afstand met vergelijkbare handelscentra als Birka (Zweden), York (Engeland), Quentovic (Noord-Frankrijk) en Haithabu (Noord-Duitsland). De positie Dorestad was zeer gunstig voor de doorvoer per schip naar het Duitse Rijnland en de boven Maasgebieden in België en Noord-Frankrijk. Waarschijnlijk ontstond Dorestad aan het begin van de 7^e eeuw op de plaats van het oude Romeinse castellum dat nu gezocht moet worden in de uiterwaarden aan de overzijde van de Rijn nabij de steenfabriek Roodvoet op het grondgebied van Rijswijk. De handelsnederzetting breidde zich in de loop van de tijd steeds verder uit in noordelijke richting langs de oevers van de Kromme Rijn. Daarbij werden reeds bestaande verspreid liggende boerenerven die bijvoorbeeld op het voormalige Veilingterrein aan de Zandweg zijn opgegraven in de grote nederzetting opgenomen.

Dorestad was gelegen op de grens van het Friese en het Frankische rijk en fungeerde zo als handelslocatie, een positie die de stad lange tijd behield. Dankzij de gunstige ligging aan de Kromme Rijn (en directe verbinding met de Noordzee) groeide Dorestad met de komst van het Karolingische rijk al snel uit tot de belangrijkste handelshaven in de Noordwest Europa. De nederzetting bestond in haar hoogtijdagen (tussen 750 en 850 na Chr.) uit ruwweg drie delen: het oudste en voornaamste deel, gelegen in het zuiden, omvatte het ommuurde Romeinse castellum. Op deze plaats lag ook een kerk, hoogstwaarschijnlijk met kerkhof en het (uit de bronnen bekende) castrum – het bestuurlijke en administratieve centrum. Buiten de muren, aan de oevers van de Kromme Rijn en de Lek, bevonden zich de huizen van kooplieden. Dit deel van Dorestad vormde het epicentrum van de handelsstad: schepen legden aan op de oevers, vanwaar de goederen voornamelijk oostwaarts (in de richting van Keulen en vice versa) werden gevoerd. Over het zuidelijke deel van Dorestad is archeologisch niet veel bekend, omdat het grotendeels door de Lek is verspoeld. Ook ten noorden van de Lek ter hoogte van kasteel Duurstede en het huidige historische centrum is veel van Dorestad verdwenen door de verleggingen van de bedding van de Rijn. Alleen onder de wijk de Engk zijn nog stukken van Dorestad en een grafveld teruggevonden.

Het meest noordelijk gelegen deel van Dorestad, lag ten noorden van de huidige historische kern van Wijk aan weerszijden van de Zandweg en is het best onderzocht. Dit gebied was systematisch verkaveld in percelen van circa 9 meter breed. De huizen lagen georiënteerd op de rivier, in meerdere rijen achter elkaar. Het totale bewoonde gebied in die tijd loopt van de Singelgracht, langs de Zandweg tot voorbij de nieuwe locatie van het Reviuscollege in de nieuwe woonwijk van de Geer II en dat is dan slechts het noordelijke deel van Dorestad. Dit deel van Dorestad had de beschikking over tenminste vier eigen begraafplaatsen (misschien met houten kerk), gelegen op de Engk, aan de Steenstraat, op De Heul en in De Geer II. De systematische indeling en opbouw van dit deel van de stad doet vermoeden dat het een goed geplande uitbreiding betreft. Al met al moet Dorestad in de eerste helft van de 9^e eeuw enkele duizenden inwoners hebben geteld en was daarmee waarschijnlijk veruit de grootste nederzetting in de Nederlanden. In het directe achterland van Dorestad was De Geer I ook bewoond. Er is ter plaatse een groot grachtencomplex opgegraven wat doet vermoeden dat er op deze plek sprake was van een groot landbouwbedrijf, een landgoed of villa met bijbehorende boerderijen. Ten westen van de Zandweg lagen overigens ook boerderijen, waar mee het agrarisch element van Dorestad ook in de Karolingische periode niet ontbrak. Een andere agrarische nederzetting die uit historische bronnen bekend is, was De Leut. Het wordt gezocht aan de overzijde van de Kromme Rijn vanuit Dorestad gezien. In de 9^e of 10^e eeuw beschikte het over een eigen kerk. Archeologisch is het echter nog niet met zekerheid geïdentificeerd.

In de tweede helft van de 9^e eeuw kwam het succesverhaal van Dorestad tot een einde. De herhaalde aanvallen van de Vikingen op de stad, de verzanding van de Kromme Rijn, de afstand tot de Noordzee en met name de verschuiving van het politieke centrum van het Karolingische rijk (waardoor de belangrijkste afzetmarkt verdween) speelden in verschillende mate een rol in de teloorgang van de handelsstad. Veel van de koop- en ambachtslieden trokken weg, deels naar Tiel en Deventer die in die tijd opkwamen. Ook de agrarische bewoning kromp, maar zeker in de 10^e en 11^e eeuw lag er ter hoogte van de Steenstraat nog steeds een aanzienlijke nederzetting met een kerk.

12.1.3 Wijk bij Duurstede

In een oorkonde uit 948 is sprake van een nederzetting ('villa') die ooit Dorestad heette, maar op dat moment Uuik ('Wijk') wordt genoemd. Het begrip 'villa' moet hier waarschijnlijk opgevat worden in de betekenis van agrarische nederzetting. De kern van deze nederzetting lag in eerste instantie in het gebied rond de Steenstraat en het zuidelijk deel van de Zandweg en de Hoogstraat. In dit gebied werd (mogelijk al in de 9^e eeuw) ook een kerk met kerkhof gesticht. In de 11^e eeuw breidde de bewoning langs de Steenstraat zich uit in noordelijke richting en in de late 11^e-begin 12^e eeuw werd ook het zuidelijk deel van de Engk

opnieuw bewoond. In de 13^e eeuw werd een groot deel van dit gebied voor bewoning weer verlaten, men heeft het vervolgens verkaveld en als landbouwgrond in gebruik genomen.

Wijk bij Duurstede kan in deze periode gekarakteriseerd worden als Enkddorp. Buiten de bouwlanden (de Eng) was de grond in eerste instantie gemeenschappelijk bezit. De verkaveling van het buitengebied nam mogelijk al ten tijde van Dorestad een aanvang met de ontginning van de Horn (De Horden) of de Olmen en het Kortland. Vervolgens werd (mogelijk al in de 10^e eeuw) het Langslag, Nieuwland en Oude Wetering ontgonnen. In de 11^e eeuw vond ontginning plaats van het Wijkerbroek; achtereenvolgens de Nederhofzijde, de Weegmaat, het Dwarsdijkse Veld en het Middelbroek. Het Leuterveld ten oosten van Wijk bij Duurstede werd tenslotte voor 1122 ontgonnen. Binnen deze ontginning lagen ook de restanten van de voormalige nederzetting Leut, die door verandering in de loop van de Lek waarschijnlijk opgegeven was.

Met de bouw van een woontoren omstreeks 1275 door de Van Abcoudes, verplaatst de bewoning zich naar het gebied ten noorden van de Donjon. Deze woontoren groeit in verschillende fasen uit tot kasteel Duurstede. De nederzetting die in de buurt van dit kasteel ontstaat, wordt in eerste instantie nog Wijk genoemd, en krijgt in 1300 stadsrechten. Aan het begin van de 14^e eeuw werd de eerste stad aangelegd aan de hand van een zogenaamd 'Bastide-stadsontwerp'. Deze methodiek van stedenbouw werd waarschijnlijk door Graaf Floris V in Nederland geïntroduceerd en omhelst de aanleg van een geometrisch stratenpatroon rondom een centraal gelegen plein. In Nederland werd de standaardopbouw aangepast aan de situatie ter plaatse. In het rivierengebied (en dus bij Wijk) moest men rekening houden met de waterhuishouding, waardoor de nieuwe stad vaak bestond uit een combinatie van bestaande en nieuwe elementen. Zodra het stadje vorm begon te krijgen werd ook de parochiekerk die tot dan toe aan de Steenstraat had gestaan, naar het middenplein van de nieuwe stad verplaatst.

Met het verkrijgen van stadsrechten in 1300 kon Wijk bij Duurstede ook worden voorzien van een omwalling (met vier of vijf poorten, en mogelijk een toren in de tuin van de Nederhof), omdat bij het verkrijgen van stadsrechten het recht op versterking hoort. De versterking van de stad zal een groot aantal jaren hebben geduurd, waarbij de omwalling eerst bestond uit een aarden wal met mogelijk een houten palissade. Vervolgens is deze omwalling langzaam vervangen door een stenen variant (waarbij de stadspoorten waarschijnlijk het eerste in steen zijn opgetrokken). In 1350 wordt het gebied genaamd De Oever of De Ark bij de stad betrokken. Hier werd aan het einde van de 14^e eeuw een vrouwenklooster en gasthuis gesticht.

Na de stadsbrand in 1444 neemt het belang van Wijk bij Duurstede toe, als de toenmalig bisschop David van Bourgondië er zijn residentie vestigt. Er wordt flink bijgebouwd en langzaam tekenen zich binnen de stad verschillende economische zones af. Aan de markt bevonden zich bijvoorbeeld de ambachtslieden, terwijl het gebied rond de Achterstaat en het Kokkestraatje zijn agrarisch karakter behield. Met het vertrek van de bisschop uit Wijk bij Duurstede, verdween de motor die de economische welvaart aanzwengelde. De handel beperkte zich tot regionale afmetingen en omvatte voornamelijk agrarische producten. In de 17^e eeuw verrees nog wel het nieuwe stadhuis (1662) en de molen Rijn en Lek (1660). In 1672 werd de stad door de Fransen bezet, en in 1679 werd Wijk bij Duurstede getroffen door de orkaan, die ook Utrecht aandeed en daar de domkerk vernielde. Het inwoneraantal nam sinds de 16^e eeuw gestaag af en er vond nauwelijks uitbreiding van de bebouwing plaats. Men beperkte zich tot het vernieuwen en verdichten van de bestaande bebouwing. Na 1749 nam het inwoneraantal langzaam toe, rond 1885 bevond men zich qua inwoneraantallen op het niveau van 1635.

12.1.4 Cothen

Cothen kan getypeerd worden als een Enkddorp. Dergelijke nederzettingen bevatten een aantal kenmerkende elementen: zo ligt aan de rand van het dorp vaak een gemeenschappelijke weide waar het vee verzameld werd, de brink genaamd. Nieuwe bebouwing wordt vaak aan de brink gesitueerd, waardoor deze

in de loop der jaren in het centrum van het dorp komt te liggen. De bouwlanden, engen genaamd, liggen direct bij de nederzetting op de oeverwal en stroomrug. Wat verder van het dorp verwijderd liggen de zogenaamde maten (hooilanden), meenten (weiden) en (nog iets verder van de dorpskern verwijderd) de velden. In de komgebieden liggen de zogenaamde broeklanden, dit zijn natte, moerassige gebieden die vaak als laatste ontgonnen werden. Dergelijke benamingen vindt men vaak terug in de topografische aanduiding van gebieden, bij Cothen is dit bijvoorbeeld het geval bij de Grote Meent en de Langbroekerweg of de vele straatnamen (gelegen binnen de oorspronkelijke eng), die eindigen op 'akker'.

Aan de hand van het overzichtswerk van Dekker kunnen de ontginningen in Cothen worden getraceerd. In de 11^e eeuw werd aanvang genomen met de ontginning van de, ten zuiden van de nederzetting gelegen, velden Uitveld, Middelveld en Opveld. Na de afdamming van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede, was het mogelijk de direct langs de rivier gelegen waarden in cultuur te nemen: De Stenisweerd, Riederweerd, Ossewaard, Hogeweerd, Bloemerweerd en Heiligeweerd, werden allen in deze periode ontgonnen. In de 12^e eeuw nam ook de ontginning van het Langbroek aanvang. Hiermee waren alle gebieden rond Cothen nog voor de 14^e eeuw in cultuur gebracht.

In ieder geval in de 12^e eeuw (maar mogelijk al eerder) had Cothen de beschikking over een eigen parochiekerk; voor de oprichting hiervan, gingen de bewoners te kerke in Doorn. De kerk van Cothen lag aan de rand van het dorp, aan de brink. Rondom de kerk ontstond een geringe concentratie niet-agrarische bebouwing (nu nog herkenbaar in de straatnaam Ambachtspad). Eveneens nabij de brink lag een korenmolen. Ook lag op korte afstand, aan de overzijde van de Kromme Rijn, kasteel Rhijnestein (daterend uit de 13^e eeuw, zie hieronder).

12.1.5 Dwarsdijk⁴²

Het gehucht Dwarsdijk ontstond op de grens van de dorpsgebieden van Cothen, Wijk bij Duurstede en Werkhoven, de bebouwing lag langs de Dwarsdijk (nu Smidsdijk). Omdat de afstand tot de dichtstbijzijnde parochiekerken erg groot was, werd er na 1350 een kapel gebouwd. Deze lag op het kruispunt van de Dwarsdijk en de Kapelleweg, maar bevond zich omstreeks 1600 al in een staat van verval en zal in de 17^e eeuw dan ook zijn gesloopt. Tegenover de kapel stond al in de 16^e eeuw een smederij.

12.1.6 Over- en Nederlangbroek

In Langbroek vond de ontginning op zeer systematische wijze plaats: in de meeste gevallen volgens het zogenaamde 'cope systeem', waarbij stukken grond van een vaste grootte ter ontginning door de landheer werden uitgegeven. De kolonisten die de ontginning voor hun rekening namen, betaalden een grondbelasting (tijns) aan de landsheer. Dwars op de ontginningsbasis (vaak een bestaande of gegraven waterloop) werden evenwijdig en op regelmatige afstand van elkaar sloten gegraven ter afwatering van het gebied. Als achtergrens diende een kade of dijkje met wetering om het water uit omringende gebieden tegen te houden. Dit resulteerde in een regelmatige strokenverkaveling die vandaag de dag nog steeds zichtbaar is in het landschap.

Eerst werd in Langbroek het centrale deel, ten oosten van de Cotherweg, ontgonnen: het zogenaamde 'Veertighoeven' (in feite bestaande uit 45 hoeves). Hierna werd vermoedelijk het gebied tussen de Cotherweg en Stamerweg ontgonnen, genaamd 'Dertighoeven' (in feite bestaande uit 33 hoeves). Ten oosten van Veertighoeven werd tenslotte de 'Vijftighoeven' ontgonnen. Het meest oostelijke deel hiervan heette 'Tienhoeven'. Dekker wijdt de cijfermatige benaming aan de vooropgestelde schatting van het aantal 'copes,' die per gebied uitgegeven konden worden. De copes hadden namelijk een vaste afmeting (de breedte van circa een boerderij), waardoor een schatting mogelijk was.

⁴² Zie o.a. ook Van Bommel 1999 e.v.

Een ander bewijs voor de systematische opzet van de ontginningen rondom Langbroek vormt de kerk in Nederlangbroek, die als dochterkerk van Doorn werd gesticht. Bij de ontginning van het gebied werd al een plaats voor de kerk gereserveerd (waardoor deze te dateren is in de 12^e eeuw). Rond deze kerk ontwikkelde zich gaandeweg een dorpje.

De kerk van Overlangbroek werd tussen 1333-1337 gebouwd. De eerste vermelding van Overlangbroek dateert uit 1289, maar het is niet duidelijk of er toen al een dorp bestond. Er lagen in ieder geval boerderijen in het landschap. Bij de ontginning is geen rekening gehouden met ruimte voor de kerk zoals bij Nederlangbroek.

12.1.7 Kastelenlint

Langs de Langbroekerwetering ontstaat ten tijde van de ontginningen een 'lint' van verspreid liggende woontorens. Deze torens zijn zowel aan de noord- als zuidzijde van de wetering gelegen en lopen min of meer parallel aan het boerderijenlint (zie hieronder). De woontorens werden gebouwd binnen de structuur van de cope-ontginningen; bij een aantal kasteelterreinen is nog zichtbaar dat zij in de oorspronkelijke verkavelingsstructuur zijn ingepast, bijvoorbeeld Weerdesteijn en Walenburg. Bij andere buitenplaatsen zijn de kasteelterreinen uitbereid en hebben zij geen relatie meer met de verkavelingspercelen. In de loop van de tijd werden deze woontorens uitgebreid tot kastelen of landhuizen met bijbehorende tuinen en landerijen. Een aantal kastelen is 'teruggerestaureerd' naar zijn oorsprong als middeleeuwse woontoren (vanuit een romantische, geïdealiseerde kijk op deze periode), zoals Lunenburg en Walenburg. Andere kastelen hebben zich ontwikkeld tot comfortabele 19^e eeuwse landhuizen.

Boerderijenlint

Een kenmerk van de cope-ontginningen in Langbroek is de situering van de boerderijen aan de ontginningsbasis. In Langbroek zijn de boerderijen aan beide zijden van de ontginningsbasis, de Langbroekerwetering en –dijk gelegen. De boerderijen aan de noordzijde staan aan de wetering, die aan de zuidzijde aan de Langboekerdijk. Vanaf deze ontginningsbasis trok men steeds verder het achterland in om de daar gelegen woeste gronden te ontginnen. De spreiding van de boerderijen is onregelmatig, maar alle huizen hebben hun woongedeelte georiënteerd op de weg. De strook boerderijen bestaat min of meer uit een systematische opbouw: in dwarsdoorsnede (van zuid naar noord) is de strook steeds globaal als volgt: onbebouwd, agrarisch land, erf met boerderij en bijgebouwen, soms ook boomgaard, voorerf of -tuin, kavelsloot, Langboekerdijk, Langbroekerwetering met toegangsbrug tot het erf, voorerf- of -tuin, erf met boerderij en bijgebouwen, eventueel boomgaard, agrarisch land.'

12.1.8 Nieuwe tijd

Wijk bij Duurstede

Gedurende de Tachtigjarige Oorlog werd Wijk bij Duurstede gezien als een voorpost van Utrecht en waren er daarom een groot aantal militairen gehuisvest. Na de oorlog liep de stad echter weer leeg. Pas in de 19^e eeuw wordt er weer nieuw gebouwd in de stad; er ontstaat voornamelijk vraag naar arbeiderswoningen dankzij de twee (steen)fabrieken. Huisjesmelkers voldoen aan deze vraag en bouwen huurwoningen die echter niet aan de criteria van de Woningwet uit 1902 voldoen en zodoende moeten worden aangepast. In 1919 wordt woningbouwvereniging Volksbelang opgericht om de verkrotting te bestrijden. Tot aan de Tweede Wereldoorlog werden huizen gesloopt en nieuwe arbeiderswoningen gebouwd, op diverse locaties in de stad.

Cothen

In Cothen heeft sinds 1850 nauwelijks uitbreiding plaatsgevonden. Rondom de brink heeft de bebouwing zich verdicht binnen het bestaande bebouwingspatroon. Aan de Dorpstraat werd tegen het einde van de 19^e eeuw een gemeentehuis gebouwd. In 1838 werd de nieuwe Rooms-katholieke kerk ingewijd, in 1905 volgde de bouw van de huidige kerk wegens ruimtegebrek. Ter plaatste vond in de 20^e eeuw uitbreiding van de bestaande bebouwing plaats, waardoor het zwaartepunt van de bebouwing in de richting van de kerk verschoof. Hier ontstond een oostwest-gerichte bebouwingsas langs de Kerkweg-Dorpsstraat-Groenwoudseweg.

In het buitengebied van Cothen vond geen uitbreiding plaats, op de incidentele bouw van een boerderij na. Ook het gehucht Dwarsdijk groeide niet. Hier vond ook geen verdichting van de bestaande bebouwing plaats.

Langbroek

Ook in Langbroek heeft relatief weinig uitbreiding van bebouwing plaatsgevonden. Verdichting van de bebouwing vond plaats langs de Cother-, Doornse- en Wijkerweg. Hier werden voornamelijk arbeiderswoningen gebouwd (aan de oostzijde van de Cotherweg werden deze woningen in jaren dertig van de vorige eeuw weer afgebroken in verband met de verbreding van de weg). Ook aan de Rhodesteinlaan werd in de 19^e eeuw een aantal arbeiderswoningen gebouwd; dit buurtschap kreeg de naam Knorrenburg. De buurtschap Stenen Brug, aan de westzijde van de (Boven)wijkerweg en de kruising met de Langbroekerdijk, bestaat ook uit arbeiderswoningen, gebouwd tussen 1850-1940. Aan de Doornseweg verreesen tussen 1925 en 1940 naast arbeiderswoningen, ook enkele villa's en huizen voor de middenstand. Pas na 1945 werd de globale bebouwingsstructuur doorbroken door de uitbreiding van Nederlangbroek in de richting van Doorn. In Overlangbroek heeft vrijwel geen nieuwbouw plaatsgevonden.

Historisch wegenpatroon

Het wegenpatroon is na 1850 in de gemeente nauwelijks gewijzigd en nog zeer goed herkenbaar. In de 1854 werd de Broekhuizerstraat aangelegd door jongheer Hooft, om kasteel Broekhuizen te verbinden met de Langbroekerdijk.

In 1885 werd een tramlijn geopend tussen Wijk bij Duurstede en Doorn. De lijn liep door Cothen en Langbroek en was een aftakking van de verbinding Utrecht-Zeist-Rhenen. In 1931 werd de tramlijn opgeheven. Alleen in Langbroek is het tracé nog gedeeltelijk bewaard gebleven, in de vorm van een onverhard pad ten zuiden van de Langbroekerdijk.

13 Toelichting op de archeologische waarden- en verwachtingenkaart (kaartbijlage 10A en 10B)

Ten behoeve van de archeologische beleidskaart voor Wijk bij Duurstede is een vertaling gemaakt van landschappelijke, bodemkundige, historisch-geografische en archeologische informatie naar een vlakdekkende kaart van archeologische waarden en verwachtingen. Wijk bij Duurstede kent naast terreinen, gebouwen en landschapselementen met een beschermde monumentenstatus ook een flink aantal terreinen met een vastgestelde archeologische waarde, die echter (nog) niet vertaald is een monumentale status. Binnen het grondgebied van Wijk bij Duurstede worden op de kaart daarnaast drie archeologische verwachtingszones onderscheiden op grond van verwachte dichtheid aan archeologische sporen en vondsten.

Hoge archeologische waarde, beschermd.

Binnen de gemeente liggen drie soorten wettelijk beschermde archeologische en cultuurhistorische monumenten:

- 1) beschermde gebouwen (rijks- of gemeentelijke monumenten);
- 2) beschermde cultuurhistorische objecten; het betreft hier historische landschapselementen, zoals bijvoorbeeld het park bij kasteel Duurstede;
- 3) beschermde archeologische monumenten (rijksmonumenten en terreinen die op basis van de Provinciale Ruimtelijke Verordening (voormalig) AMK-terrein zijn aangemerkt).

De eerste twee groepen behelzen niet-archeologische elementen en worden alleen op de archeologische waarden- en verwachtingenkaart weergegeven als ze archeologische relevantie hebben. In dat geval zijn ze met een contour opgenomen als archeologische waarden (niet beschermd).

De belangrijkste groep in dit kader zijn echter de archeologische monumenten. 13 Terreinen zijn aangemerkt als beschermde terreinen van zeer hoge archeologische waarde en hebben de status van Rijksmonument: Het gaat om enkele Romeinse nederzettingsterreinen zoals op De Zemelen, de Lage maat en bij Sluizuid, De Bakermat en het resterende deel van De Horden, enkele delen van Dorestad binnen de bebouwde kom van Wijk en een deel van de oudste kern van Cothen, middeleeuwse kasteelterreinen als Rhijnestijn, Weerdesteyn, Groenestein, Rodestein, Luneburg, en Sandenburg, de kapel aan de Dwarsdijk (zie Catalogus 3 in de Bijlage I). De begrenzing van deze terreinen is 'hard', dat wil zeggen dat de beschermde zone op perceelsniveau is vastgelegd. Het betreft delen van Wijk waar behoudenswaardig bodemarchief vrijwel zeker intact is. Bij bodemroerende activiteiten zullen in dit gebied vrijwel altijd archeologische resten voor de dag komen. Deze resten zijn bovendien meestal van zeer hoge waarde.

Het kaartbeeld van de maatregelenkaart vertoont enige afwijkingen van het Centraal Monumenten Archief en de voormalige Archeologische Monumenten Kaart van de RCE. Dit heeft te maken met de actualiteit. In die gevallen waar op een (deel van een) archeologisch monument aantoonbaar verstoring heeft plaatsgevonden, zoals diepe ontgroning of archeologische opgraving, is de begrenzing aangepast en wordt geen archeologische waarde meer weergegeven.

Delen van de monumenten die liggen in gedeeltes waar weliswaar verstoringen hebben plaatsgevonden, maar waar de aard van de ingreep niet geheel duidelijk is (ondiepe ontgroningen of bebouwing op heipalen) zijn toch als beschermd monument in de kaart opgenomen. Ondanks de verstoring zullen de resterende sporen hier nog hoge waarde hebben.

Terreinen van archeologische waarde.

Naast de beschermde terreinen zijn op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) 18 terreinen aangemerkt als terreinen van zeer hoge archeologische waarde, en 29 terreinen als terreinen van (hoge)

archeologische waarde. Op de maatregelenkaart zijn deze terreinen samengebracht onder de categorie terrein van archeologische waarde. Het betreft delen van Wijk waar bij bodemroerende activiteiten vrijwel altijd archeologische resten voor de dag zullen komen. Deze resten zijn bovendien meestal van hoge waarde.

Verder vallen onder deze categorie tevens de oude dorpskernen en andere bekende historische nederzettingen van archeologische waarde. De omtrek van de dorpskernen van Cothen, Overlangbroek en Nederlangbroek, Dwarsdijk en Wijk is vastgesteld aan de hand van zichtbare bebouwing en parcelering op de kadastrale minuut van 1820 alsmede uit bestaande literatuur⁴³. Om de dorpskernen is een buffer van 100 meter aangehouden waaraan eveneens een archeologische waarde wordt toegekend. Op dezelfde wijze is aangemerkt de omgeving van enkele historisch bekende omgrachte boerderijen, hofstedes, kastelen, kapellen en molenplaatsen. Rondom deze veronderstelde locaties is een buffer van 25 m gelegd.

Ook de bedding van de Kromme Rijn vanaf de uitmonding in de Lek tot aan de rand van het ten tijde van Dorestad bewoonde gebied en de bodem stadsgracht (Singel) en kasteelgracht zijn als terreinen van hoge archeologische waarde aangemerkt.

Hoge archeologische verwachting

Op basis van de landschappelijke, geologische en bodemkundige situatie en de verspreiding van de bekende archeologische vindplaatsen is de trefkans op archeologische relictten uit vrijwel alle archeologische perioden in deze gebieden hoog. Het betreft over het algemeen de hogere delen van het landschap waarin verschillende fossiele stroomruggen nabij het oppervlak komen en sprake is van een redelijk tot goed intact bodemprofiel. Hieraan zijn toegevoegd enkele uitgekarteerde crevasses ten noorden van de Kromme Rijn en ten zuiden van het Amsterdam-Rijnkanaal en enkele hogere delen van dekzandopduikingen op de rand van de Utrechtse Heuvelrug.

Middelhoge archeologische verwachting

Op basis van de landschappelijke, geologische en bodemkundige situatie en de verspreiding van de bekende archeologische vondsten is de trefkans op archeologische relictten in deze gebieden niet hoger dan gemiddeld. Het gaat hierbij om gebieden van uiteenlopende aard, met name de lagere delen van prehistorische stroomruggen, of dieper gelegen, afgedekte stroomruggen en crevasses, waar alleen een verhoogde verwachting geldt voor de prehistorie en de lager gelegen dekzandruggen ten noorden van de Langbroekerwetering.

Lage archeologische verwachting

De trefkans op archeologische resten is in deze gebieden op landschappelijke gronden, in vergelijking met de overige zones, relatief laag. Het betreft over het algemeen laaggelegen, natte bodems, waar tot nu toe nauwelijks archeologische vondsten zijn gedaan. Het gaat in Wijk bij Duurstede dan met name om de uitgestrektere komgronden van de Langbroeker ontginningen en de komgronden direct achter de Lekdijk ten westen en ten oosten van Wijk, met enkele uitlopers ten noorden van het Amsterdam-Rijnkanaal.

Geen archeologische verwachting

Op de inventarisatiekaart wordt een onderscheid gemaakt tussen:

- a. *gebieden waar archeologisch vooronderzoek heeft plaatsgevonden. Dit betreft meestal booronderzoek of andere vormen van veldverkenning. Op een geringer aantal plaatsen heeft vlakdekkend onderzoek plaats gevonden. Indien het onderzoek een archeologische waarde of verwachting heeft opgeleverd die nu nog*

⁴³ Wttewaall, 2003

aanwezig is, is dit in de ondergrond weergegeven. Indien dit niet of niet meer het geval is dan is er dus geen sprake meer van een verwachting;

- b. gebieden die zijn afgegraven of ontgrond en waar geen behoudenswaardige archeologie meer aanwezig is;*
- c. grotere waterpartijen, waaronder ook geen behoudenswaardige archeologie meer aanwezig is;*
- d. grootschalige afgravingen en geërodeerde stukken land.*

Deze eenheden zijn in de verwachtingskaart samengevoegd tot de eenheid 'geen archeologische verwachting'.

Archis-meldingen en historische locaties

Op de waarden- en verwachtingenkaart is met stippen aangegeven waar archeologische vondsten en cultuurhistorische relictten zijn aangetroffen. Beide categorieën zijn voorzien van een (digitale) code die verwijst naar de toelichtende tabel (zie bijlage I).

Dit soort vondstlocaties kunnen zowel wijzen op nog aanwezige waarden, als op waarden die bijvoorbeeld als gevolg van een opgraving of ontgraving inmiddels geheel zijn verdwenen.

14 Toelichting op de archeologische Maatregelenkaart (kaartbijlage 11)

14.1 Beleidsmatige kaders en uitgangspunten

In hoofdstuk 3 is reeds per overheidslaag het relevante wettelijke kader aangegeven dat van toepassing is op het bodemarchief van Wijk bij Duurstede. Vanuit dit kader wordt in deze paragraaf het beleidskader geschetst waarbinnen de archeologische maatregelenkaart tot stand is gekomen.

Ondanks de toegenomen aandacht voor archeologie en cultuurhistorie is het een illusie te denken dat het mogelijk is elk overblijfsel uit het verleden te onderzoeken of te beschermen. Duidelijk mag zijn dat niet elke vierkante meter van de bodem in de gemeente Wijk bij Duurstede kan worden ontzien, ook niet als daar mogelijk sporen uit het verleden in aanwezig zijn. Gekozen is voor een verscherpte aandacht voor, en het stellen van duidelijke voorwaarden aan, ingrepen in de bodem van de archeologisch meest waardevolle delen van het gemeentelijke grondgebied. De gemeente streeft daarbij om in haar beleid op het gebied van de archeologische monumentenzorg, en de vertaling daarvan in het ruimtelijk beleid, zoveel mogelijk aan te sluiten bij het vastgestelde Rijks- en Provinciale beleid en dat van de buurgemeenten Houten en Bunnik. Het Rijk heeft vooral een rol als het gaat om de aanwijzing en bescherming van de Rijksmonumenten. De verdere ambities van het Rijk met betrekking tot het bodemarchief van Wijk bij Duurstede (*kern Wijk bij Duurstede-Dorestad en de Limes*) zullen naar verwachting verwoord worden in het beleidsplan van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

De provinciale ambities met betrekking tot het archeologisch monumentenzorgbeleid zijn opgenomen in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van Utrecht en het Streekplan 2005-2015, dat in 2009 beleidsneutraal is omgezet naar de Provinciale Structuurvisie Erfgoed en de Provinciale Ruimtelijke verordening (PRV). In de PRV zijn de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) van de RCE opgenomen. Deze laatste is in 2005 in opdracht van provincie Utrecht geactualiseerd voor het Utrechtse grondgebied. Naast het streven naar verantwoord behoud en beheer van de bestaande monumenten en terreinen van archeologische waarden, heeft de provincie in de Cultuurhistorische Hoofdstructuur een aantal regionale archeologische aandachts- en uitwerkingsthema's opgenomen. In het Kromme Rijngebied zijndat het verder in kaart brengen en visualiseren van de Romeinse Limes en de bescherming van de landgoederenzone op de overgang van Heuvelrug en Langbroekerwetering. Bij de aanstaande herziening van de Provinciale Ruimtelijke Verordening zal naar verwachting het planologisch beschermingsregime voor de Limes nog meer benadrukt gaan worden.

Merkwaardig genoeg laat de provincie het internationaal bekendste archeologische monument, Dorestad, godeldeels onvermeld. De Provincie zet via de Structuurvisie en de PRV het eerdere stimuleringsbeleid en toezichtregime, gericht op het maximaal benutten van kansen om het archeologisch bodemarchief beter te beheren en beleefbaar te maken, feitelijk onverkort voort.

De Monumentenwet (artikel 41a) gaat uit van een algemeen ontheffingscriterium van 100 m², tenzij de gemeenteraad daar op archeologisch-inhoudelijke gronden anders over beslist. Deze mogelijkheid tot bijstelling van de 100m²-grens (*zowel naar boven als beneden*) biedt voor gemeenten de mogelijkheid om de

beleidsmatige omgang met het bodemarchief in te vullen afhankelijk van de plaatselijke situatie.⁴⁴

Voorwaarde is dat het selectie- en ontheffingsbeleid archeologisch-inhoudelijk onderbouwd en bestuurlijk is vastgesteld.⁴⁵

Met het oog hierop is, op basis van de informatie in de voorgaande hoofdstukken van deze toelichting, een koppeling gemaakt tussen de reële archeologisch-inhoudelijke verwachting op gemeentelijk schaalniveau en de eisen van een 'normaal' ruimtegebruik en ruimtelijke ontwikkelingen. Bij het voorschrijven van archeologisch (voor)onderzoek bij bodemingrepen en ruimtelijke ontwikkelingen wordt daarbij uitgegaan van een zo effectief mogelijke inzet op archeologie. Dit resulteert in onderzoekseisen en ontheffingscriteria die een balans aanbrengen tussen het behoud van archeologische informatie (de gemeentelijke zorgplicht) en economisch-maatschappelijke criteria (tijd, kosten, procedures, regeldruk – zowel voor de burger c.q. veroorzaker als voor het bevoegd gezag). Het uitgangspunt daarbij is de potentiële kenniswinst die te behalen valt. Deze eisen en criteria zijn uitgewerkt in paragraaf 14.2. Ze stemmen grotendeels overeen met de eisen en criteria die in andere Kromme Rijn gemeenten, Houten en Bunnik, worden gehanteerd.

14.2 Beleidsmaatregelcategorieën

Voor het grondgebied van de gemeente Wijk bij Duurstede worden de volgende beleidsmaatregelcategorieën onderscheiden:

- Archeologisch waardevol gebied 1: Wettelijk beschermde monumenten;
- Archeologisch waardevol gebied 2: Waarde archeologie – hoog (archeologisch waardevolle terreinen);
- Archeologisch waardevol gebied 3: Verwachtingswaarde archeologie – hoog (gebied met een hoge archeologische verwachting);
- Archeologisch waardevol gebied 4: Verwachtingswaarde archeologie – middelhoog (gebied met een middelhoge archeologische verwachting);
- Archeologisch waardevol gebied 5: Verwachtingswaarde archeologie – laag (gebied met een lage archeologische verwachting);
- Archeologievrij gebied: gebied waar geen bodemarchief meer aanwezig is. In gebieden waar geen bodemarchief meer aanwezig is, zijn de archeologisch relevante bodemlagen al verstoord of is reeds archeologisch onderzoek uitgevoerd. Voor deze gebieden geldt daarom dat er geen sprake meer is van een archeologische verwachting.

In deze archeologisch waardevolle gebieden wordt van toekomstige initiatiefnemers een (financiële) inspanning gevraagd om resten uit het verleden veilig te stellen. De voorschriften die voor de gebieden in de Erfgoedverordening en in de bestemmingsplannen worden opgenomen zijn zoveel mogelijk afgestemd op de omvang van de eventuele ingreep, in combinatie met de kans dat daarbij belangwekkende en informatieve overblijfselen zullen worden aangetroffen.

Voor deze beleidsmaatregelcategorieën zijn verschillende ontheffingscriteria gedefinieerd (zie hieronder). De maatregelenkaart is doorvertaald in voorbeeldplanregels voor bestemmingsplannen en beheersverordeningen. Het doel van de planregels is het bewerkstelligen van een procedurele koppeling

⁴⁴ Archeologisch (voor)onderzoek in kleine plangebieden levert niet altijd zinvolle informatie op, tenzij het gaat om een al bekende vindplaats of binnen historische woonkernen of de binnenstad. In dat geval kan zelfs een ingreep van *minder* dan 100m² schade toebrengen aan het bodemarchief.

⁴⁵ Dat dit als voorwaarde mag worden opgevat, vloeit voort uit het gebruik van de term "in het belang van de archeologische monumentenzorg" in verschillende artikelen binnen hoofdstuk 5 (Archeologische monumentenzorg) van de Monumentenwet. Zie ook: Luinge 2009, 18.

tussen de maatregelenkaart en bestemmingsplannen. Er wordt hier gesproken over 'voorbeeldplanregels' omdat bescherming via planregels uiteindelijk voor ieder plangebied maatwerk is.

Ook in de voorgestelde aanpassing en de uitbreiding van de gemeentelijke Erfgoedverordening heeft doorvertaling van de maatregelenkaart en deze voorbeeldplanregels plaatsgevonden (hoofdstuk 7).

Voor de beleidscategorieën 2 t/m 4 geldt dat het ontheffingscriterium tweeledig is: gekeken wordt naar de oppervlakte van de bodemingreep (oppervlaktecriterium) en de diepte van de bodemingreep (dieptecriterium). Het gaat hierbij om een optelling. Eerst wordt namelijk gekeken naar de oppervlakte van de bodemingreep. Blijft de oppervlakte binnen het oppervlaktecriterium, dan is nader onderzoek verder niet noodzakelijk. Valt de oppervlakte echter buiten het ontheffingscriterium, dan dient naar de diepte gekeken te worden. Blijft deze binnen het dieptecriterium, dan is nader onderzoek ook niet noodzakelijk. Indien het ontheffingscriterium echter overschreden wordt, dan is nader archeologisch onderzoek wel noodzakelijk.

Als dieptecriterium wordt voor Wijk bij Duurstede voorgesteld een grens van 50 cm onder maaiveld aan te houden. Uit recent onderzoek van archeologische vindplaatsen in de gemeente en het aangrenzende deel van het Kromme Rijngebied blijkt steeds dat het archeologisch sporenvak op de stroomruggen in werkelijkheid vrijwel altijd meer dan 50 cm onder maaiveld ligt. Onder de bouwvoor van minimaal 30 cm is vaak sprake van een overgangzone (geraakt door de ploeg) waarin wel vondsten zitten, maar nog geen leesbare sporen. Het is belangrijk het onderscheid te maken tussen het niveau waar vondsten in geroerde context kunnen worden aangetroffen, en het niveau waarin de vondsten zich nog in hun archeologische context bevinden. Dat leesbare vlak ligt meestal pas op 50-70 cm onder maaiveld.⁴⁶ Natuurlijk zijn er uitzonderingen, zoals recentelijk nog op de Geer II is gebleken, maar meestal is er dan ook een specifieke reden voor aan te wijzen. De gemeente heeft besloten om voor het hele gemeentelijke grondgebied een gemiddelde dieptevrijstelling in te voeren. Dat vrijstellingsregime geldt echter niet voor wettelijk beschermde monumenten.

Voor de dieper liggende, oudere, stroomruggen geldt dat de archeologische niveaus, waarin alleen kleinere prehistorische vindplaatsen kunnen worden aangetroffen, nog dieper ligt. De combinatie van trefkans en diepteligging heeft geleid tot de ontheffingscriteria van respectievelijk 5.000 m² en 1 meter onder maaiveld voor categorie 4.

Archeologisch waardevol gebied 1: Wettelijk beschermde monumenten

Deze beleidscategorie omvat de ex artikel 3 van de Monumentenwet als beschermd monument aangewezen archeologische terreinen. Hiervoor geldt op grond van artikel 11 van deze wet een vergunningplicht voor elke wijziging, afbraak of verwijdering. De vergunning dient te worden aangevraagd bij de uitvoerende dienst van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW), te weten de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Derhalve vallen deze gebieden buiten de bevoegdheid van de gemeente.

Archeologisch waardevol gebied 2: Waarde archeologie – hoog

Deze beleidscategorie omvat de archeologische terreinen die op de provinciale Archeologische Monumentenkaart (AMK) staan. Het betreft archeologische terreinen waarvan de feitelijke aanwezigheid en behoudenswaardigheid is vastgesteld. Daarnaast de zijn historische dorpskernen opgenomen in deze maatregelcategorie. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is 'duurzaam behoud' i.c. instandhouding. De bescherming van deze archeologische waarden wordt geregeld via het bestemmingsplan (en Erfgoedverordening). De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

⁴⁶ Zie bv Bunnik-Vechten Hessing 1997, blz 39 ideaal profiel; Lohof 2000 (Peek-Singel-West), Verhelst en Schuurmans 2007. In alle gevallen ligt het eerste vlak van de opgraving > 50 cm –mv.

- oppervlakte plangebied tot 100 m² (wettelijke ondergrens);
- diepte bodemingreep tot 50 cm onder maaiveld.

Archeologisch waardevol gebied 3: Verwachtingswaarde archeologie – hoog

Deze beleidscategorie omvat de categorie ‘hoge archeologische verwachting’ van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft (landschappelijk) zones met naar verwachting een hoge dichtheid aan archeologische sporen, mede naar aanleiding van de inventarisatie van cultuurhistorische objecten en structuren. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 500 m²;
- diepte bodemingreep tot 50 cm onder maaiveld.

Archeologisch waardevol gebied 4: Verwachtingswaarde archeologie – middelhoog

Deze beleidscategorie omvat de categorie ‘middelhoge archeologische verwachting’ van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft landschappelijke zones met naar verwachting een gemiddelde dichtheid aan archeologische sporen. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden. De volgende ontheffingscriteria zijn op deze categorie van toepassing:

- oppervlakte plangebied tot 5.000 m²;
- diepte bodemingreep tot 100 cm onder maaiveld.

Archeologisch waardevol gebied 5: Verwachtingswaarde archeologie – laag

Deze beleidscategorie omvat de categorie ‘lage archeologische verwachting’ van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft landschappelijke zones met naar verwachting een lage dichtheid aan archeologische sporen. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is archeologisch vooronderzoek om vast te stellen of er sprake is van behoudenswaardige archeologische waarden alleen bij zeer omvangrijke bodemingrepen. Voorafgaand aanvullend onderzoek wordt alleen vereist bij MER-plichtige projecten en projecten die onder de Tracéwet vallen.

Archeologievrij gebied: gebied waar geen bodemarchief meer aanwezig is

Deze beleidscategorie omvat de categorie ‘geen archeologische verwachting’ van de archeologische verwachtingenkaart. Het betreft zones waar het bodemarchief als gevolg van recente bodemverstoringen geheel is verstoord of zones waar al definitief archeologisch onderzoek (opgraving) heeft plaatsgevonden. De beleidsdoelstelling voor deze categorie is vrijgave voor andere ruimtelijke functies. Wel blijft de meldplicht volgens de monumentenwet bestaan voor toevalsvondsten. Het is dan ook van belang de uitvoerder van grondwerkzaamheden steeds te blijven attenderen op deze meldplicht.

In de gemeentelijke Erfgoedverordening is de mogelijkheid opgenomen om gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen. Daarmee wordt de gemeente bij het veiligstellen van terreinen van de hoogste archeologische waarde minder afhankelijk van de daadkracht van het Rijk in deze. Via de Erfgoedverordening kunnen tevens de gemeentelijke archeologische verwachtingen- en waardenkaart en de maatregelenkaart als uitgangspunt voor het gemeentelijke archeologiebeleid bekrachtigd worden en kan ook de koppeling tussen de planologische procedures en andere beleidsvelden die raakvlakken hebben met de archeologie, geformaliseerd worden.

15 Literatuur

Voor de onderzoeksrapporten van individuele vindplaatsen wordt verwezen naar de catalogus in bijlage I en de verwijzingen daarnaar in ARCHIS.

Overige literatuur:

Alkemade, M.A.A., W.A.M. Hessing, K. Kaptein, 2009.: *Verder met Valletta, Handreiking voor de gemeentelijke Archeologische Monumentenzorg*, Den Haag.

Bekius, D., 2000. *De Nieuwe Hollandse Waterlinie in het Kromme-Rijngebied*. Het Kromme-Rijngebied, 34, 3: 37-47.

Bemmel, A.A., van, 1999: Diverse artikelen, in: Het Kromme Rijngebied, jrg 33, nr 2.

Bemmel, A.A., van, 2000: De vergeten woontoren Noortwijk tussen Cothen, Langbroek en Wijk bij Duurstede in: Het Kromme Rijngebied, jrg 34, nr 4, 57-73.

Bemmel, A.A., van, 2003: Wat verbergt zich onder en achter Cothen, in: Het Kromme Rijngebied, jrg 37, nr 4, 61-68.

Berendsen, H.J.A., 1982. De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, een fysisch-geografische studie. *Utrechtse Geografische Studies*, 25. Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht, Utrecht.

Berendsen, H.J.A., E. Stouthamer, 2001. *Palaeographic development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*. Assen.

Blijdenstijn, R., 2005. *Tastbare Tijd, Cultuurhistorische Atlas van de Provincie Utrecht*, Utrecht.

Boer, G.H. de, 2007. Ruilverkaveling RAK Kromme Rijn, provincie Utrecht : inventariserend archeologisch vooronderzoek (bureau- en veldonderzoek) , *RAAP-rapport 1369*, Amsterdam.

Dekker, C., 1983. Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen, een institutioneel-geografische studie, *Stichtse historische reeks 9*, Zutphen.

Donkersloot-de Vrij, M., Greive, J., Hovenkamp, H., Jonkers, G., Lee, P. van der, Wammes, G., 1993. *De Stichtse Rijnlanden. Geschiedenis van de zuidelijke Utrechtse waterschappen*. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.

Es, W.A. van, W.A.M. Hessing, 1995. *Romeinen, Friezen en Franken in het Hart van Nederland*, (2^e druk) Utrecht/Amersfoort.

Doppert, J.W.Chr., G.H.J. Ruegg, C.J. van Staalduinen, W.H. Zagwijn, J.G. Zandstra, 1975. *Formaties van het Kwartair en Boven-Tertiair in Nederland.* In: W.H. Zagwijn & C.J. van Staalduinen (eds.): *Toelichting bij de geologische overzichtskarten van Nederland.* Haarlem.

Hessing, W.A.M., R. Polak, W. Vos, S. Wynia, 1997. *Romeinen Langs de Snelweg: Bouwstenen voor Vechtens verleden,* Abcoude.

Hessing, W.A.M., C. Sueur, B. Jansen, 2006. *Tussen Fectio en Levefanum, Op zoek naar de Romeinse Militaire weg in het Kromme Rijngebied, Vestigia-rapport V268,* Amersfoort.

Hessing, W.A.M., 2002: *Voorbeeldbeleidsplan gemeentelijke archeologische monumentenzorg,* publicatie in opdracht van het Convent van Gemeentelijke Archeologen (CGA), Bunschoten/Amsterdam.

Hessing, W.A.M., C.E.M. Kaptein, I.S.M. Cupurus, 2002: *496 Schatbewaarders: gemeentelijke archeologische monumentenzorg na de invoering van het verdrag van Valletta (Malta),* VNG-publicatie, den Haag.

Hidding, M., Kolen, J., Spek, Th., 2001. *De biografie van het landschap: ontwerp voor een inter- en multidisciplinaire benadering van de landschapsgeschiedenis en het cultuurhistorisch erfgoed.* In: Bloemers, J.H.F. (editor), During, R., Elerie, J.H.N., Groenendijk, H.A., Hidding, M., Kolen, J., Spek, Th. and Wijnen, M.H. (editor), 2001. *Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling: de conceptuele grondslagen.* Den Haag.

Jansen, B., J.W. de Kort, 2004. *Toelichting limes-kaart Utrecht, provincie Utrecht, RAAP-rapport 1054,* Amsterdam.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer and Ministerie van Verkeer en Waterstaat, 1999. *Nota Belvedere: beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting.* VNG uitgeverij, Den Haag.

Projectbureau Belvedere, 2002. *Nieuwe tradities. Projecten 2001,* Utrecht.

Provinciale Utrechtse Welstandscommissie en BRO, 2002. *Regionale welstandsnota Westelijk Weiden Kromme Rijngebied (2e concept 2002),* Utrecht.

Provinciale Utrechtse Welstandscommissie and Federatie Stichts Cultureel Erfgoed, 2000. *Behoud het beeld, leidraad voor herbestemming agrarische gebouwen,* Utrecht.

Provincie Utrecht, 1994. *Streekplan Provincie Utrecht,* Utrecht.

Provincie Utrecht, 2001. *Cultuurhistorische elementen in de provincie Utrecht (cd-rom),* Utrecht.

Provincie Utrecht, 2002. *Niet van Gisteren, Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de Provincie Utrecht,* Utrecht.

Provincie Utrecht, 2004. *Streekplan Utrecht 2005-2015,* Utrecht.

Renes, J., 1999. *Historisch-geografische waardering*. In: J. Renes. Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg. Maaslandse Monografiën, Maastricht, pp. 448-468.

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Royal Haskoning, 2003. *Archeologie en Bestemmingsplannen, Juridisch –planologische mogelijkheden voor de bescherming van archeologische waarden*, Amersfoort.

ROBAS Producties, 1989. *Historische Atlas Utrecht. Chromotopografische Kaart des Rijks*, schaal 1:25.000, Den IJp.

Stuurgroep Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie, 2002. *Panorama Kraijenhoff. Voorontwerp Linieperspectief. Ruimtelijk perspectief Nieuwe Hollandse Waterlinie*, Utrecht.

Weerts, H.J.T., P. Cleveringa, J.H.J. Ebbing, F.D. de Lang, W.E. Westerhoff, 2000. *De lithostratigrafische indeling van Nederland – Formaties uit het Tertiair en Kwartair. TNO-rapport 00-95-A*. Utrecht.

Werkgroep Historische Kring Tussen Rijn en Lek , 1981. *Een Romeins grafmonument te Werkhoven?, verslag van een Bronnen- en Terreinonderzoek*, Houten.

Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het verdrag van Valletta (wet op de archeologische monumentenzorg), Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 29 259, nr 4.

Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het verdrag van Valletta (wet op de archeologische monumentenzorg), Tweede Kamer, vergaderjaar 2003-2004, 29 259, Nota van Wijziging

Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het verdrag van Valletta (wet op de archeologische monumentenzorg), Tweede Kamer, vergaderjaar 2004, 29 259, Nota naar aanleiding van het verslag van de Vaste commissie voor OCenW.

Wolters-Noordhoff Atlasproducties (editors), 1990. *Grote historische atlas van Nederland 1:50.000. Deel I: West-Nederland 1839-1859*, Groningen.

Woudenberg, G. van, 2011: Het vergeten huis Royestein bij Cothen, in: Het Kromme Rijngebied, jrg 45, nr 3, 1-45.

Ijzerreef, G., Blott, M, 2009: *Dorestad Zichtbaar: de eerste contouren*. In opdracht van de gemeente Wijk bij Duurstede en de Provincie Utrecht

Digitale bronnen:

- Het Centraal Archeologisch Archief (CAA)
 - Het Centraal Monumenten Archief (CMA)
 - De Indicatieve kaart van Archeologische Waarden (IKAW) via www.atlasleefomgeving.nl
 - De Archeologische Monumentenkaart: www.atlasleefomgeving.nl
 - Het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
 - De website van het AHN: www.ahn.nl
 - Website gemeente Wijk bij duurstede: www.wijkbijduurstede.nl
 - Kadastrale kaart 1832: www.dewoonomgeving.nl
-
- topografische kaart en kadastrale kaart uit 1865-1870 van Utrecht, Kuypers gemeente atlas 1868: www.kuijsten.de/atlas

Bijlagen

Bijlage 1: Catalogus

1. Archeologische waarnemingen
2. Archeologische onderzoeken
3. Archeologische monumenten

Toelichting op afkortingen in de catalogi

Bijlage 1 - Archeologische waarnemingen

Kolom: Complex	Aantal
EISB Steen-/pannenbakkerij	4
ELA Akker/tuin	2
ELX Landbouw	2
GC Crematiegraf	2
GD Dierengraf	1
GHX Grafheuvel, onbepaald	1
GI Inhumatiegraf	4
GVC Grafveld, crematies	3
GVI Grafveld, inhumaties	1
GVIK Kerkhof	2
GVX Grafveld, onbepaald	1
GX Graf, onbepaald	7
IBRU Brug	1
IPER Percelering/verkaveling	5
ISTE Steiger	1
IWEG Weg	1
NHP Huisplaats, onverhoogd	12
NHT Huisterp	66
NMS Moated site	1
NRV Romeins villa(complex)	12
NVB Borg/stins/versterkt huis	6
NVH Havezathe/ridderhofstad	1
NX Nederzetting, onbepaald	699
RKER Kerk	4
RX Religie, onbepaald	1
VK Kasteel	31
VKM Motte/kasteelheuvel/vliedberg	2
XXX Onbekend	785

Kolom: grondgebruik

AKK Akkerbouw/tuinbouw/bouwvoor
BEB Bebouwing/erf/weg/kerkhof
BOO Boomgaard
BOS Bos
GRA Grasland/weideland
GRO Groeve

SEC	Secundair/opgebrachte grond
SLO	Sloot(kant)/oever
WAT	Water/geul/bank/plaat
XXX	Onbekend

Kolom: vondstlaag

ANTROP	Antropogene laag: mest, afval
KEIZAN	Keizand
KLEI	Klei
XXX	Onbekend
ZAND	Zand
ZAVEL	Zavel

Bijlage 2 - Archeologische onderzoeken

Kolom: Type onderzoek

ABE	Archeologisch: begeleiding
ABO	Archeologisch: booronderzoek
AGO	Archeologisch: geofysisch onderzoek
AIN	Archeologisch: inspectie
AKA	Archeologisch: (veld)kartering
AOW	Archeologisch: onderwaterarcheologie
APP	Archeologisch: proefputten/proefsleuven
AVE	Archeologisch: verwachtingskaart
AXX	Archeologisch: onbepaald
BOK	Archeologisch: bureauonderzoek
IAR	Indirect: archief
ICO	Indirect: collectie
ILI	Indirect: literatuur
IXX	Indirect: onbepaald
NBA	Niet archeologisch: baggerwerk
NBO	Niet archeologisch: boring
NGR	Niet archeologisch: graafwerk
NKA	Niet archeologisch: kartering
NMD	Niet archeologisch: metaaldetector
NXX	Niet archeologisch: onbepaald
OOK	Archeologisch: opgraving
XRS	Luchtfoto/remote sensing
XXX	Onbekend

Kolom: Opgraver

ACVU:	Archeologisch Centrum Vrije Universiteit-Hendrik Brunsting Stichting
ADC:	Archeologisch Diensten Centrum
ARC:	Archaeological Research & Consultancy bv
AWN:	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
BAAC:	Advies- en onderzoeksbureau Bouwhistorie, archeologie, architectuurhistorie en cultuurhistorie
BILAN:	Interdisciplinair onderzoeksbureau BILAN
Indet:	Onbekend
IPL:	Universiteit van Leiden, vakgroep Archeologie

IPP: Universiteit van Amsterdam, vakgroep Archeologie
Raap: RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.
RCE: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
RMO: Rijksmuseum van Oudheden
SYN: Synthegra archeologie

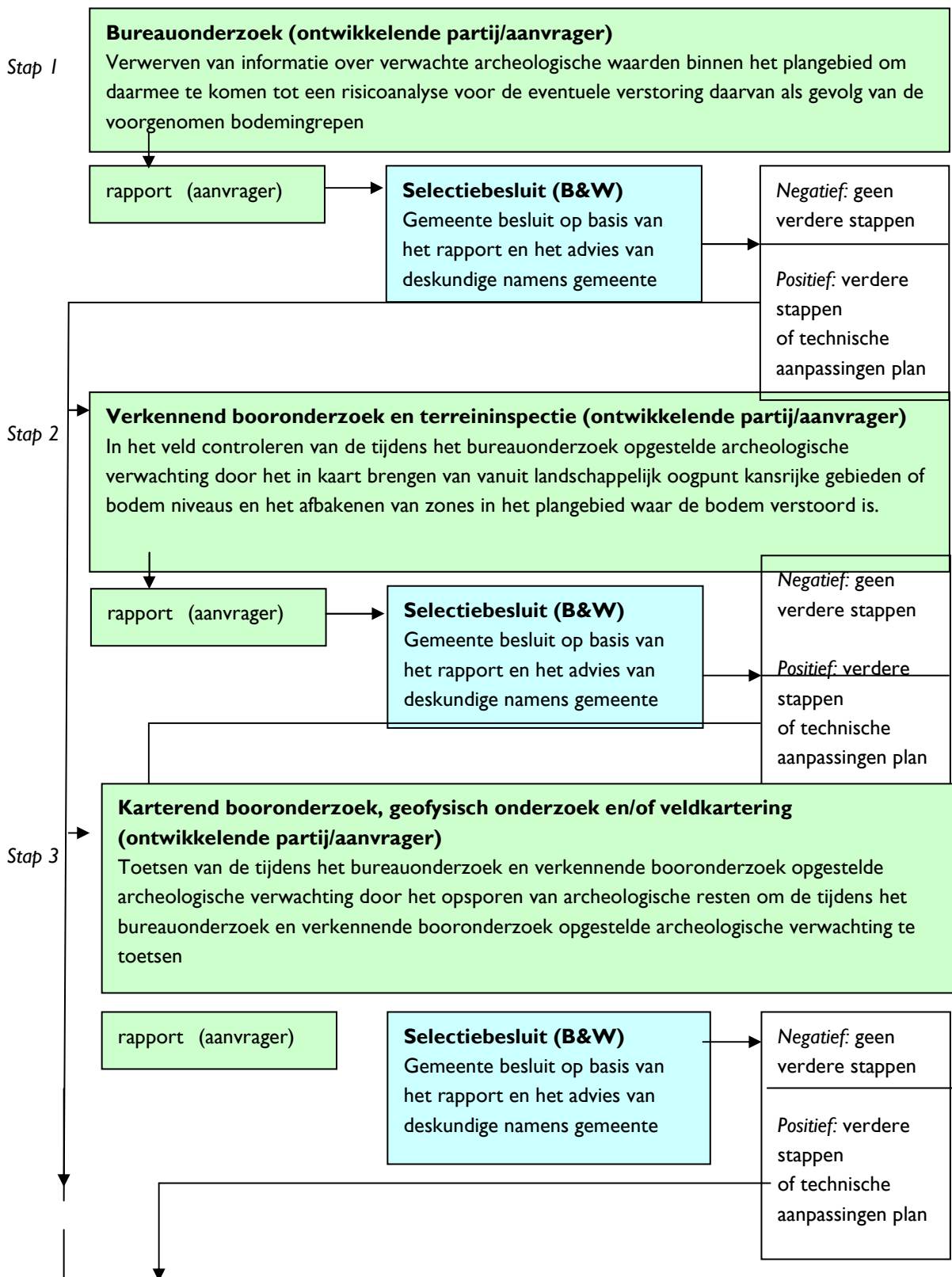
Kolom: Adviescode

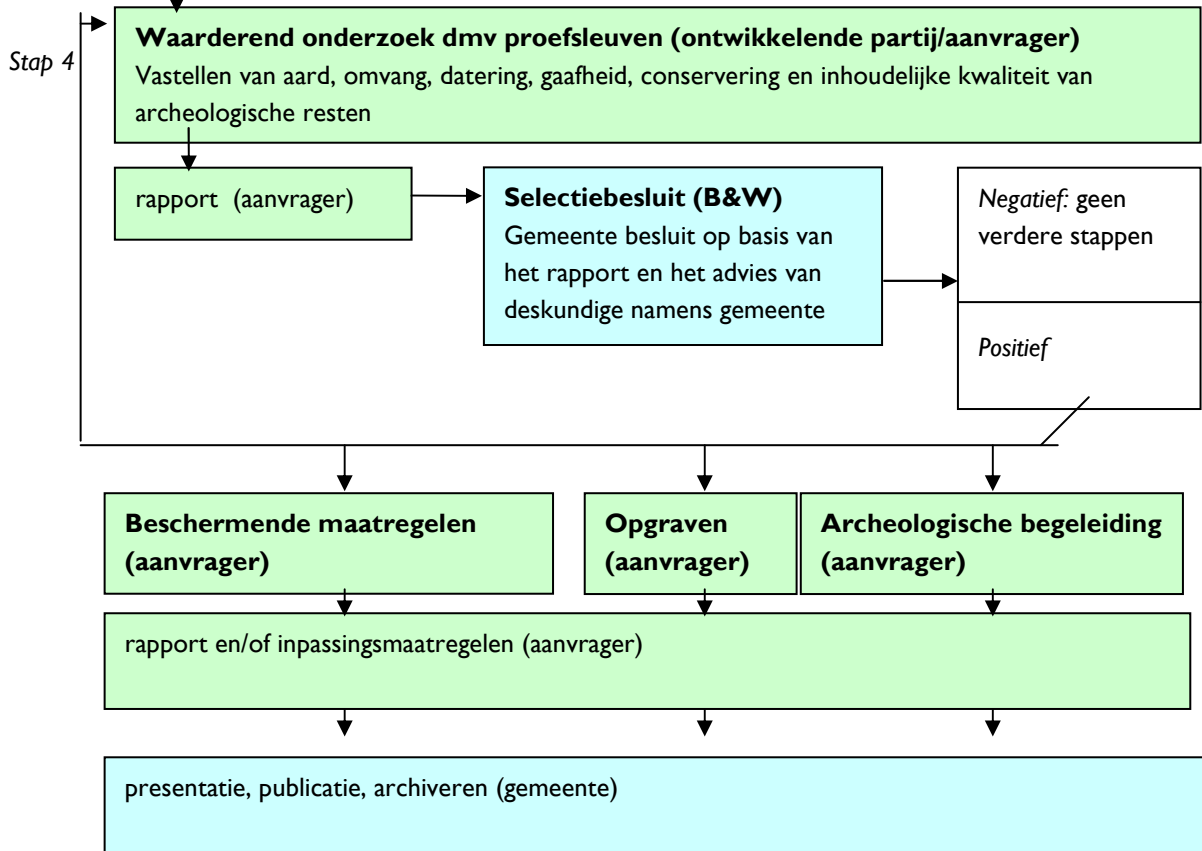
VGG terrein vrijgegeven
ND Geen eenduidige conclusie
OVV Onder voorwaarden vrijgegeven
VO Vervolgonderzoek geadviseerd
BEH Behoud aanwezige waarden geadviseerd

Bijlage 2: Kaarten

- Kaart 1: Topografische kaart Wijk bij Duurstede
- Kaart 2A: Paleogeografische kaart van Wijk bij Duurstede
- Kaart 2B: Geomorfogenetische kaart van Wijk bij Duurstede
- Kaart 3A: Bodemkaart van Wijk bij Duurstede
- Kaart 3B: Verstoringenkaart Wijk bij Duurstede
- Kaart 3C Grondwatertrappenkaart Wijk bij Duurstede
- Kaart 4: Reliefkaart op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN).
- Kaart 5: Archeologische inventarisatiekaart gehele gemeente
- Kaart 6: Inventarisatiekaart archeologische waarnemingen en (voormalige)AMK-terreinen
- Kaart 7A: Vastgestelde cultuurhistorische waarden gehele gemeente
- Kaart 7B: Waardevolle cultuurhistorie gehele gemeente
- Kaart 7C: Waardevolle cultuurhistorie Cothen
- Kaart 7D: Waardevolle cultuurhistorie Nederlangbroek
- Kaart 7E: Waardevolle cultuurhistorie Overlangbroek
- Kaart 7F: Waardevolle cultuurhistorie Kern Wijk Bij Duurstede
- Kaart 8: Archeologische waarnemingen per periode gehele gemeente
- Kaart 9: Archeologische inventarisatie gehele gemeente
- Kaart 10A: Archeologische waarden- en verwachtingenkaart gehele gemeente
- Kaart 10B: Archeologische waarden- en verwachtingenkaart inzet Wijk bij Duurstede
- Kaart 11: Archeologische maatregelenkaart gehele gemeente

Bijlage 3: Processtappen Archeologische Monumentenzorg

Nota Bene: Afhankelijk van de specifieke omstandigheden in het plangebied, de voorgenomen ontwikkelingen en resultaten van eerder uitgevoerd onderzoek kan de gemeente ertoe besluiten stappen over te laten slaan, samen te laten voegen of een alternatieve onderzoeksmethodiek voor te schrijven. Het doel is daarbij om op zo efficiënt mogelijke wijze de benodigde informatie te verzamelen om een definitief (selectie)besluit te kunnen nemen.